

Vilniaus universitetas
Filosofijos fakultetas
Klinikinės ir organizacinės psichologijos katedra

Aistė Rutkauskaitė

Klinikinės psichologijos studijų programa

Magistro darbas

**ASMENYBĖS VERTINIMO GALIMYBĖS: RYŠYS TARP PENKIŲ
FAKTORIŲ MODELIO IR „PROFILE XT“**

Darbo vadovė
Doc. S. Girdzijauskienė

Vilnius, 2008

TURINYS

Santrauka.....	3
Summary.....	4
ASMENYBĖS VERTINIMO GALIMYBĖS PASITELKIANČIUS KLAUSIMYNUS.....	5
1.1. Asmenybės įvertinimo problema.....	5
1.2. Penkių faktorių modelis.....	8
1.2.1. Penkių faktorių modelis kaip asmenybės bruožų struktūra.....	8
1.2.2. <i>Penkių faktorių modelio</i> privalumai.....	10
1.2.3. <i>Penkių faktorių modelio</i> ribotumai.....	11
1.2.4. Asmenybę apibūdinančių skalių tarpusavio sąsajos.....	15
1.2.5. Kai kurių asmenybės bruožų sąsajos su veiklos atlikimu.....	17
1.3. J. L. Hollando interesų teorija tyrimų kontekste.....	18
1.3.1. J. L. Hollando interesų – aplinkos sąveikos teorija.....	18
1.3.2. Asmenybės bruožų ir profesinių interesų ryšys.....	20
1.4. Asmenybės klausimynų psichometrinių charakteristikų įvertinimo problema.....	22
1.5. Tyrimo tikslai ir hipotezės.....	25
TYRIMO METODIKA.....	26
2.1. Tiriamieji.....	26
2.2. Tyrimo priemonės.....	26
2.2.1. Profile XT.....	26
2.2.2. Papildomi <i>Profile XT</i> klausimai.....	28
2.2.3. NEO-PI-R.....	28
2.2.4. Savarankiško profesijos pasirinkimo klausimynas.....	30
2.3. Tyrimo eiga.....	31
2.4. Duomenų tvarkymas.....	31
REZULTATAI.....	32
3.1. <i>Profile XT</i> Asmenybės bruožų dalies rezultatai.....	32
3.1.1. <i>Profile XT</i> Asmenybės bruožų dalies teiginių analizė.....	32
3.1.2. <i>Profile XT</i> Asmenybės bruožų dalies skalių sąsajos.....	44
3.1.3. <i>Profile XT</i> Asmenybės bruožų dalies skalių sąsajos su <i>NEO PI-R</i> skalėmis.....	46
3.2. <i>Profile XT</i> Profesinių interesų dalies rezultatai.....	51
3.2.1. <i>Profile XT</i> Profesinių interesų dalies teiginių analizė.....	51
3.2.3. <i>Profile XT</i> Profesinių interesų dalies skalių koreliacija su <i>Savarankiško profesijos pasirinkimo klausimyno</i> skalėmis.....	58
3.2.4. Profesinius interesus prognozuojantys asmenybės bruožai.....	60
REZULTATŲ APTARIMAS.....	64
IŠVADOS.....	69
LITERATŪRA.....	69

Asmenybės vertinimo galimybės: ryšys tarp Penkių faktorių modelio ir „Profile XT“

Santrauka

Asmenybės klausimynai asmenybę vertina *nomotetiniu* būdu: asmeninės savybės yra lyginamos tarp žmonių ir ieškoma jų bendrumų, bet tyrinėtojas nesigilina į to paties žmogaus savybių dinamiką. Tarp asmenybės bruožų teorijų šiuo metu populiariausias ir daug dėmesio sulaukiantis *Penkių faktorių modelis* teigia, kad asmenybę išsamiai apibūdina šie faktoriai: *Neurotiškumas*, *Ekstraversija*, *Atvirumas patyrimui*, *Sutariamumas*, ir *Sąmoningumas*. Šias savybes empiriškai vertina klausimynas *NEO PI-R*, kurio lietuviškosios versijos psichometriniai rodikliai rodo, kad jis yra patikimas ir validus. Kitas asmenybę vertinantis klausimynas *Profile XT* šiuo metu adaptuojamas Lietuvos populiacijai. *Profile XT* asmenybės bruožai skirstomi į šias dimensijas: *Paklusnumas*, *Savarankiškumas*, *Objektyvumas*, *Draugingumas*, *Prisitaikymas*, *Pozityvumas*, *Energingumas*, *Įtakojimas* ir *Ryžtingumas*. Taip pat vertinami profesiniai interesai, kurie skiriami į šias dimensijas: *Verslumo*, *Finansų*, *Technikos*, *Mechanikos*, *Kūrybos* ir *Paslaugų*. Šio tyrimo tikslas – ištirti dviejų klausimynų sąsajas aptariant asmenybės vertinimo galimybes. Keliami uždaviniai: įvertinti *Profile XT* patikimumą ir konstrukto validumą; nustatyti atitinkamų asmenybės bruožų, vertinamų *Profile XT* ir *NEO PI-R*, sąsajas bei nustatyti sąsajas tarp atitinkamų profesinių interesų, vertinamų *Profile XT* ir *Savarankiško profesijos pasirinkimo klausimynu*; nustatyti asmenybės bruožų ir interesų sąsajas. Tyrime dalyvavo 160 studentų ir 40 dvyliktokų.

Nustatyta, kad lietuviškosios *Profile XT* versijos Asmenybės bruožų ir Profesinių interesų dalių skirtingų skalių patikimumas yra vidutinis arba aukštas. Patvirtintas *Profile XT* skalių konstrukto validumas. Todėl šios klausimyno dalys yra tinkamos taikyti praktiškai ir mokslinio tyrimo tikslais. Be to, patvirtinta, kad asmenybės bruožas *Ekstraversija* geriausiai prognozuoja *Verslumo* bei *Paslaugų* interesus; *Atvirumas patyrimui* geriausiai prognozuoja *Kūrybos* interesą, o *Sutariamumas* – *Paslaugų* interesą. Lyginant tos pačios paradigmos vertinimo instrumentus nustatyta, kad *Profile XT* daugiausia vertina pagal *Penkių faktorių modelį* išskirtų asmenybės bruožų *Ekstraversijos* ir *Sutariamumo* aspektus ir beveik nevertina asmenybės bruožo *Sąmoningumo* aspektų. Taip pat keliamo prielaida, kad *Penkių faktorių modelis* neįjungia *Savarankiškumo* bei *Ryžtingumo* aspektų.

Perspectives of Personality Assessment: Relations between Five-Factor Model and „Profile XT“

Summary

Among different instruments of personality assessment, questionnaires evaluate personality in a nomothetic way—that is, personality traits are compared among people and commonalities are identified. Most simple questionnaires, however, appraise surface qualities and do not explore a subject’s deeper personality dynamics or traits. A more popular personality assessment test is the Five-Factor Model, which uses Personality Trait theory to assess personality according to five fundamental traits: *Neuroticism*, *Extraversion*, *Openness to Experience*, *Agreeableness*, and *Conscientiousness*. These personality traits are measured by NEO PI-R questionnaire, which psychometric properties of reliability and validity show it can be used for scientific purposes in Lithuania. Another assessment tool, the *Profile XT*, evaluates vocational interests (*Enterprising*, *Finances*, *Technical*, *Mechanical*, *Creativity*, and *People Service*) and personality traits, which are divided into the following dimensions: *Manageability*, *Independence*, *Objectivity*, *Sociability*, *Accommodating*, *Attitude*, *Energy Level*, *Assertiveness*, and *Decisiveness*. There were 200 participants in the study. In order to analyze the personality evaluation process, we decided to use both the NEO PI-R questionnaire and the *Profile XT*. As the *Profile XT* is a new instrument in Lithuania, it is compulsory to measure its psychometric characteristics before it can be used. Thus, in this work, we analysed the reliability and validity properties of the *Profile XT*. Based on our evaluation, the reliability of the *Profile XT* is moderate or good, and its structural validity was confirmed. Therefore, the *Profile XT* is suitable not only for practical application, but also for scientific purposes. Our research confirmed a relationship between the personality trait, *Extraversion*, and the vocational interests, *Enterprising* and *Service*, as well as between *Openness to Experience* and *Creativity*, *Agreeableness* and *People Service*. By comparing two assessment instruments, we found that the *Profile XT* mostly evaluates personality traits of *Extraversion* and *Agreeableness*, while failing to evaluate *Conscientiousness*. In addition, we also criticized the Five-Factor Model for not including other important personality traits such as *Independence* and *Decisiveness*.

ASMENYBĖS VERTINIMO GALIMYBĖS PASITELKIANČIAUS KLAUSIMYNUS

1.1. Asmenybės įvertinimo problema

Asmenybė – daugiasluoksnė ir sudėtinga struktūra, savyje talpinanti atskiras biologines tendencijas, atminties ypatumus ir daugelį kitų aspektų, tačiau neišvengiamai apimanti daugybės dalių visumą. Nors kiekvienas paprašytas apibūdintų žmogų, asmenybės tyrinėtojai jau ilgus amžius bando atsakyti į klausimą apie asmenybės esmę bei vėl ir vėl kelia klausimus apie asmenybės vertinimo būdus. Kokia asmenybės teorija paremtas modelis yra patikimesnis ir validesnis? Kuris jų suteikia daugiau informacijos apie vertinimo objektą? Kokiu būdu vertinant asmenybę parodo save labiausiai? Norint įvertinti tam tikrą asmenybės vertinimo instrumentą, naudinga žinoti, kuo ji remiasi ir iš kur ji kilo. Siekdami apibrėžti ir daugiau suprasti konkretų vėliau analizuojamą asmenybės klausimą tarp kitų, apžvelgsime asmenybės vertinimo instrumentus, susiedami juos su asmenybės teorija, kuria asmenybės vertinimo instrumentas remiasi.

Psichoanalitinė asmenybės teorija lyginant su kitomis teorijomis daugiausia pabrėžia sąmoningus procesus ir gynybos mechanizmus, kuriuos asmuo pasitelkia pats to nežinodamas. Iš Psichoanalitinės teorijos kilę projekciniai testai išsiskiria tuo, jog jų pateikiama stimulo medžiaga būna dviprasmiška ir tuo būdu, kaip teigiama, skatina asmenį pateikti savo atsakymus be gynybos mechanizmų. Kadangi testų atsakymai būna neapibrėžti ir atskirai interpretuojami kiekvienam asmeniui, kyla klausimas, kaip tokiais instrumentais įvertinama asmenybė? Daugybė tyrinėtojų mano, kad dažniausiai projekciniai testai stokoja validumo. Jie dažnai būna nepatikimi – skirtingi tyrinėtojai retai gauna tuos pačius rezultatus. Be to, tokie testai nesuteikia informacijos, kuri būtų naudinga tolesniems procesams, pavyzdžiui, gydymui (Lilienfeld, 2000).

Biheviorizmo teorijos tikslas ir manipuliavimo objektas yra elgesys, kuris yra nulemtas tam tikros aplinkos: jos yra pastiprinamas arba ne. Asmenybės vertinimo objektas taip pat yra elgesys. Pirmiausia išskiriamas tyrėją dominantis elgesys, tą elgesį pastiprinantys aplinkos elementai bei randami tam tikri aplinkos elementai, kuriais manipuluodamas asmuo geba keisti elgesį (Harris, 1979). Toks vertinimo būdas išsiskiria tuo, jog pats elgesys yra vertinimo objektas, bet ne teorinis konstruktas (pvz., ekstraversija), kuris, manoma, sudarytas iš tam tikrų elgesio būdų. Galima teigti, kad duomenys, kai objektu pasirenkamas elgesys, yra patikimesni ir objektyvesni nei teoriniais konstruktais paremti klausimynai. Klausimas, keliamas atliekant tyrimą, taip pat skiriasi – teorinio konstrukto atveju ieškoma tam tikro bruožo ar motyvo, kuris pasireiškia elgesyje. Bihevioristinės teorijos rėmuose klausama apie aplinką, kurios pokytis daro įtaką elgesiui.

Visai kitoks požiūris į asmenybę išryškėja fenomenologinės asmenybės teorijos, pagal kurią svarbiausia, kaip žmogus patiria save ir aplink supantį pasaulį (Kasser, Ryan, 1996) bei kokias

galimybes turi save aktualizuoti. Todėl svarba suteikiama asmenybės tyrimams, vertinantiems atskirą asmenį kaip unikalų individą, kuriame tam tikru būdu yra išsidėstę konstruktai ir patirtys bei vyksta sąveika tarp jų. Todėl asmuo kaip atskiras individas atskleidžiamas giliau nei tą padaro įprasti empiriniai tyrimai. Galima teigti, kad interviu pagalba surinkta informacija apie asmenį nėra tokia validi, kaip pateikiant klausimyną su tikrintais ir pritaikytais tam tikrai populiacijai teiginiais, bet informacija iš atskiro asmens daugiau pasako apie asmens unikalumą.

Pastaruoju metu išpopuliarėja socialinis – kognityvinis požiūris į asmenybę. Anot jo asmenį apibrėžia gebėjimas mąstyti naudojant kalbą, mąstyti apie praeitį, dabartį ir ateitį bei gebėjimas samprotauti apie pasaulį ir save patį (Bandura, 1999). Asmenybė traktuojama kaip aktyvi, galinti pati spręsti ir pasirinkti. Šios teorijos rėmuose daugiausia naudojami eksperimentiniai tyrimai suteikia aiškumo ir pačiai teorijai, ir asmenybės vertinimui. Jei pagal šią teoriją taikomi klausimynai, jie dažniausiai būna skirti įvertinti konkrečiai būsenai ar laikotarpiui, taigi labai specifiniai. Tuo jie skiriasi nuo bruožų teorijos klausimynų, kuriais bandoma apibrėžti, kokia asmenybė yra apskritai.

Nuo bruožų teorijos iš esmės skiriasi ir kognityvinių – afektinių procesų sistema, taikoma socialinės kognityvinės psichologijos atstovų. Pagal ją asmens elgesys yra skirtingas priklausomai nuo situacijos, nes atskiros situacijos aktyvuoja skirtingas kognityvines – afektines tarpusavyje sąveikaujančias sistemas. Taigi asmuo apibrėžiamas skirtingu elgesiu skirtingose situacijose. Tuo tarpu bruožų teorija kalba apie vidutinį asmeniui būdingą elgesį bendrai situacijose. Anot socialinės kognityvinės teorijos atstovų, bruožų teorija paremti klausimynai, kurie vertina apskritai asmeniui būdingas elgesio tendencijas, stokoja tikslesnės informacijos apie asmens elgesį: tą patį laipsnį tam tikros savybės turintys asmenys gali elgtis skirtingai priklausomai nuo situacijos. Pavyzdžiui, ekstravertai yra labiau linkę slopinti emocines veido išraiškas, kai santykiai yra tolimi nei tada, kai santykiai yra artimi (Fok et al., 2008).

Pagrindinis kognityvinės asmenybės teorijos principas yra prielaida, kad asmens elgesį lemia kognityvinis turinys ir kognityviniai procesai daugiau nei įgimti refleksai (Kreitler, Kreitler, 1990). Pagal Becko kognityvinę teoriją (Clark, Beck, 1999) informacijos apdorojimas, kurio pagrindinė funkcija – asmeninės realybės konstravimas, - yra orientyras asmens patirties emociniams, elgesio ir fiziologiniams komponentams bei esminis komponentas asmens adaptacijai ir išlikimui. Psichologinėse sistemose pirminės yra kognicijos, nes jos suteikia prasmę kitų sistemų interpretacijai siekiant adaptuotis besikeičiančiomis sąlygomis. Prasmės priskyrimo struktūros, schemas, yra pagrindiniai prasmės reprezentacijos vienetai, kurie susiformuoja kartojantis sąveikai tarp aplinkos ir įgimtų schemų. Jos yra išdėstomos skirtingu lygiu: bendros koncepcijos apima konkretesnius struktūrų vienetus. Informacijos apdorojimo sistemoje skirtingoms schemoms būdingas skirtingas aktyvacijos slenksčio lygmuo.

Anot kognityvinės asmenybės teorijos požiūrio stebimas elgesys yra kognityvinių struktūrų išraiška (Profile XT Technical Manual, 2005). Žmonės ne tik elgiasi atitinkamu būdu pagal tai, kokia yra situacija, bet jų elgesiui daro įtaką ir tai, kaip jie interpretuoja informaciją ir kokius konstruktus turi susikūrę. Kognityvinėje asmenybės teorijoje išsiskiria G. A. Kelly teorija, kurios pagrindinė prielaida ta, jog kiekvienas asmuo turi tam tikrus konstruktus – koncepcijas, naudojamas interpretuoti ir vertinti aplinkinį pasaulį (Pervin, 2005). Kai kurie autoriai teigia, kad asmens konstruktais paremtu klausimynu gaunama informacija apie asmenį yra unikali. Palyginus jį su *Penkių faktorių modelio* klausimynu, išaiškėja, kad dalis informacijos, gaunama naudojant asmens konstrukto klausimynu, yra negaunama pasitelkiant Penkių faktorių klausimyną (Grice, 2004).

Daugiausia dėmesio skirsime bruožų teorijai, kuri apima vėliau nagrinėjamą *Penkių faktorių modelį*. Šiame darbe analizuojamo klausimyno *Profile XT* aprašyme teigiama, kad testas remiasi kognityvine teorija. Taip gali būti todėl, kad teste yra naudojamos mąstymo stiliaus ir verbalinių įgūdžių įvertinimo skalės. Tačiau mūsų pasirinkta asmenybės bruožų testo dalis, kaip ir profesinių interesų skalės, veikiau priklauso bruožų teorijai.

Pagal dabartiniu metu psichologijoje populiarią bruožų teoriją bruožas apibrėžiamas kaip „pastovi tikimybė, kad asmuo tam tikru būdu elgsis, jausis ir mąstys“ (Pervin, 2005, p. 224). Svarbu pabrėžti, kad asmuo tam tikru būdu elgiasi, jaučia ir mąsto įvairiu laiku ir įvairiose situacijose. Daugiausia pagal šią teoriją tyrimais asmenybės bruožai lyginami tarp daug asmenų. Apskritai J. W. Grice (2004) ir kiti autoriai skiria asmenybės vertinimo instrumentus į *idiografines*, kai vertinamos tik tam žmogui būdingos savybės ir jų dinamika, ir į *nomotetines*, kai svarbu palyginti savybes tarp žmonių bei surasti bendrumus tarp jų. Pirmųjų šalininkai teigia, kad psichologija pirmiausia turėtų siekti suprasti kiekvieną asmenį ir jo unikalų būdą interpretuoti realybę. Antrųjų šalininkai linkę daugiau remtis žmonių bendrumais ir siekti atrasti savybes ar kitus bendrus individų grupei fenomenus (Grice, 2004). Apskritai *Penkių faktorių modelis* priskiriamas nomotetiniam asmenybės vertinimo būdui, todėl kyla klausimas ar jis kaip toks yra tinkamas vertinti individui, t.y. konkrečiam žmogui? Nors yra abiejų vertinimo būdų rėmėjų, kiekviename tyrime klausimas, kokiam būdui galima klausimyną priskirti ir ar tas būdas yra tinkamas, gali būti keliamas iš naujo.

Nors seniai pradėta, vis dar gaji diskusija apie tai, iš ko sudaryta asmenybė, kokie jos konstruktai yra svarbiausi, kokie iš jų labiausiai daro įtaką asmenybės formavimuisi ir kaitai. Išsiskiria nuomonės apie tai, ar asmenybė žymiai pasikeičia per gyvenimo tarpsnį, ar lieka bendrai daugiau pastovi struktūra. Norint atsakyti į šiuos ir daugelį kitų klausimų apie asmenybės struktūrą, taikomi įvairūs asmenybės vertinimo instrumentai. Vertinimo instrumento pobūdis daugeliu atvejų priklauso nuo požiūrio į asmenybę. Visų pirma, skiriasi objektas – jis gali būti elgesys, kognityviniai konstruktai, sąmoniniai procesai, asmenybės bruožai. Kiekviena teorija išryškina tam tikrą asmenybės konstruklą kaip svarbiausią. Galima išskirti kelis asmenybės vertinimo

kontinuumus, kurie išryškėja analizuojant asmenybės vertinimo instrumentus: analizuojamas unikalus individas – vertinamas asmuo apskritai tarp kitų žmonių; elgesys vertinamas pagal situaciją – vertinami asmens bruožai apskritai; asmenybės vertinimo instrumento validumas yra mažas – klausimyno validumas yra aukštas. Vienas plačiausiai žinomų šiuolaikinių, daug tyrinėtas ir tebetyrinėjamas, taip pat daug diskusijų sukeliantis yra bruožų asmenybės teorija grindžiamas *Penkių faktorių modelis*. *Penkių faktorių modeliu* paremti klausimynai paprastai yra nomotetiniai, kai tiriami asmenybės bruožai kaip bendros asmens elgesio tendencijos ir lyginamos su kitų žmonių asmenybės bruožais. Siekiama išaiškinti bruožus, asmenybei būdingus daugelyje situacijų apskritai, ir neanalizuojama situacijos įtaka asmenybei. Toliau kalbėsime būtent apie *Penkių faktorių modelį* ir juo paremtą klausimyną. Paprastai *Penkių faktorių modelio* empiriniams tyrinėjimams būdingos geros psichometrinės charakteristikos.

1.2. Penkių faktorių modelis

1.2.1. Penkių faktorių modelis kaip asmenybės bruožų struktūra

Asmenybės tyrimų srityje pastaruoju metu didelis dėmesys skiriamas asmenybės bruožų tyrinėjimams. Jais domėtis paskatino longitudinalinių ir asmenybės bruožų validumo tyrimai (Blosk, 1977; Funder, 1980; McCrae, 1982; Woodruffe, 1985; cit. pg. McCrae et al., 2004), kurie pagrindžia asmenybės bruožus kaip tinkamus asmenybei apibūdinti ir vertinti. Prie susidomėjimo asmenybės bruožais prisidėjo panašūs tiriamųjų ir stebėtojų įvertinimai, kai tas pats klausimynas pateikiamas asmeniui vertinti save ir jį pažįstančiam kitam žmogui (McCrae and Costa, 1987; cit. pg. McCrae et al., 2004). Taip vadinamas *Penkių faktorių modelis* (PFM; ang. *Five-Factor Model*, FFM), arba „Penketas svarbiausių“, sudarytas remiantis faktorių analizės tyrimų panašiais rezultatais (Costa and Widiger, 1994; Zigman, 1990; McCrae and John, 1992; Wiggins and Pincus, 1992; cit. pg. Anastasi, 1997). Naudojant faktorių analizę iš klausimyno teiginių buvo išskirti keletas faktorių, kuriems priskirtas asmenybės apibūdinančios savybės pavadinimas. Taip pat klausimynui kurti buvo naudojami anksčiau kitų tyrinėtojų iš naudojamų būdvardžių išskirti bruožų klasteriai, jų manymu, sudarantys asmenybės struktūrą (Allport and Oldbert, 1936; Cattell, 1946; cit. pg. McCrae and John, 1992). Tinkamas skaičius faktoriams išskirti galėtų būti 5 ± 2 (Anastasi, 1997), tačiau dažniausiai išskiriami penki faktoriai, kuriems skirtingi autoriai taiko nevienodus pavadinimus. Asmenybės *Penkių faktorių modelį* pagal Goldbergą (1980, cit. pg. Aiken, 1989) sudaro *Ekstraversija*, *Sutariamumas*, *Sąmoningumas*, *Emocinis stabilumas*, ir *Intelektas*, o M. Zukermanas be *Ekstraversijos* ir *Neurotiškumo* išskiria *Agresiją (priešiškumą)*, *Impulsyvią išpūdžių paiešką bei Aktyvumą* (De Raad and Perugini, 2002, cit. pg. Žukauskienė, Barkauskienė, 2006). Šiuo metu

populiariausią *Penkių faktorių modelį* pagal P. T. Costa ir R. R. McCrae sudaro šios asmenybės bruožų dimensijos: *Neurotiškumas (N)*, *Ekstraversija (E)*, *Atvirumas patyrimui (O)*, *Sutariamumas (A)*, *Sąmoningumas (C)*. Kiekviena jų skirstoma į šešis smulkesnius žemesnio lygmens bruožus (McCrae and John, 1992), nes „prasmingas kiekvienos dimensijos skirstymas suteikia daugiau informacijos nei nedetalizuota visuotinė dimensija, nors kai kurie grupavimai į žemesnio lygmens bruožus yra reikšmingesni nei kiti“ (Costa & McCrae, 1995, p. 25). Asmenybės bruožų dimensijas autoriai įvardina kaip „daugiaaspektinį rinkinį kognityvinių, afektinių bei elgesio tendencijų, kurios gali būti sugrupuotos įvairiais būdais.“ (Costa and McCrae, 1995, p. 23). *Penkių faktorių modelis*, galima sakyti, „sisteminiams tyrimams suteikia struktūrą ir individualių skirtumų gausybę pažangiai sujungia į visumą“ (Berings et al., 2004, p. 352).

NEO PI-R – iš 240 teiginių sudarytas klausimynas, skirtas *Penkių faktorių modelio* empiriniam tyrinėjimui (Costa and McCrae, 1995). Jis yra išverstas į daugiau nei 40 kalbų (McCrae and Terracciano, 2005; cit. pg. Žukauskienė, Barkauskienė, 2006). Lietuviškos *NEO PI-R* versijos vidinis patikimumo ir konstrukto validumo analizė rodo, jog ji yra tinkama mokslinių tyrimų tikslais (Žukauskienė & Barkauskienė, 2006).

Šiame darbe asmenybės bruožams vertinti pasitelksime klausimyną *Profile XT*. Nors apimantis siauresnį asmenybės bruožų ratą, šis klausimynas taip pat vertina panašius asmenybės bruožus, kurie išskiriami pagal *Penkių faktorių modelį*. Klausimyną *Profile XT* lyginsime su *NEO-PI-R*. Pirmiausia, pastarasis klausimynas yra pritaikytas naudoti moksliniams tikslams Lietuvoje, todėl jį galėjome pasitelkti įvertinti asmenybę pagal bruožų teoriją. Taip pat svarbu yra tai, kad *Penkių faktorių modelis* šiuo metu yra populiarus (Grice, 2004) ir, anot modelio šalininkų, sėkmingai yra taikomas asmenybei įvertinti įvairiais tikslais: pasirinkti profesiją ir planuoti karjerą, diagnozuoti psichopatologiją, pasirinkti ir planuoti psichologinį gydymą, prognozuoti elgesį sveikatos psichologijoje (Pervin, 2005). Siekiant tobulinti asmenybės vertinimo procesą ir nuspręsti apie asmenybės vertinimo priemonių tinkamumą svarbu žinoti, kuo tam tikras klausimynas išsiskiria iš kitų, kaip skirtingai jis vertina asmenybę. Klausimyną *Profile XT* vertinsime *Penkių faktorių modelio* kontekste. Toliau plačiau išnagrinėsime *Penkių faktorių modelio* privalumus ir ribotumus.

1.2.2. Penkių faktorių modelio privalumai

Kaip teigia *Penkių faktorių modelio* šalininkai, šis modelis yra stabilus: tokios pat savybės įvertinamos įvairių kultūrų asmenybių; tie patys asmenybės bruožai su mažais pokyčiais išlieka asmeniui būdingi visą gyvenimą.

Penkios asmenybės bruožų dimensijos ir jų žemesnio lygmens bruožai yra būdingi daugeliui populiacijų ir kultūrų (Allik and McCrae, 2004; Kalasmaa et al., 2000; Yoon et al., 2002). Bruožų universalumas tiriamas lyginant tiriamųjų rezultatus skirtingose kultūrose, kai adaptuotas *NEO-PI-R* klausimynas pateikiamas skirtingose kultūrose gyvenantiems asmenims (McCrae and Costa, 1997). Klausimynas buvo taikytas kultūrose, kurių kalba priklauso penkioms skirtingoms šeimoms: vokiečių, portugalų, hebrajų, kinų ir japonų (McCrae and Costa, 1997). Taip pat buvo palyginti rezultatai skirtingų kultūrų, tokių kaip Amerikos ir Estijos (Kalasmaa et al., 2000), bei tarp kultūrų, skirtingų savo individualumo lygiu (McCrae et al, 2004). Asmenybės bruožas *Ekstraversija* yra vertinamas kaip panašiausias įvairiose kultūrose. Daugiausiai pasikartojančios savybės yra šios: *Šiluma*, *Savęs įtvirtinimas*, *Aktyvumas*, *Sužadavimo siekimas* (McCrae et al, 2004). Nors nėra galutinio sutarimo dėl žemesnio lygmens bruožų skaičiaus ir jų apibūdinimo (Goldberg, 1993; Zuckerman et al. 1993; cit. pg. Anastasi, 1997), dabartiniai tyrimai daugiau patvirtina asmenybės bruožų universalumą nei jų skirtumus pagal kultūrą ir kelia prielaidą apie biologinę asmenybės bruožų kilmę (Allik & McCrae, 2004; Kalasmaa et al., 2000; Yoon et al., 2002).

Tyrimai, vertinantys asmenybės bruožus longitudinaliais metodais, patvirtina *Penkių faktorių modelio* stabilumą tarp baltaodžių, turinčių aukštąjį išsilavinimą, pagal amžių bei lytį (Artelt, 2000, Roberts, DelVecchio, 2000, Roberts et al, 2006, cit. pg. Lokenhoff et al, 2007). Daugiausia pokyčių vyksta jauname suaugusio amžiuje. Vėliau pastebimas nežymus mažėjimas *Neurotiškumo*, *Atvirumo patyrimui* bruožų bei kai kurių *Ekstraversijos* žemesnio lygio bruožų dimensijose. *Sąmoningumo* bei *Sutariamumo* skalių rezultatai paprastai didėja viduriniame ir vėlyvame suaugusio amžiuje (Costa et al, 2000, Roberts et al, 2006, cit. pg. Lokenhoff et al, 2007). Be to, tarp moterų stebimas su amžiumi susijęs *Neurotiškumo* ir *Emocinio priklausomumo* dimensijų mažėjimas. Tarp vyrų minėtų dimensijų reikšmingų pokyčių nėra pastebima (Viken et al, 1994, Wink et al, 1993, Roberts et al, 2006, cit. pg. Lokenhoff et al, 2007). Tuo tarpu Lokenhoff et al (2007) tyrime minėtų pokyčių, susijusių su lytimi, neatrado. Taip pat baltaodžių ir daugiau išsilavinusių tiriamųjų savybės buvo stabilesnės nei juodosios rasės ir žemesnio išsilavinimo tiriamųjų (Viken et al, 1994, Wink et al, 1993, Roberts et al, 2006, cit. pg. Lokenhoff et al, 2007). Apžvelgus tyrimus apie asmenybės bruožų stabilumą laikui bėgant galima apibendrinti, kad suaugusio amžiuje asmenybės bruožų pokyčiai vyksta nežymiai, kai vėlyvajame amžiuje

Sąmoningumas ir *Sutariamumas* didėja. Moterys patiria daugiau asmenybės bruožų pokyčių nei vyrai, kaip teigia kai kurie tyrimai.

Nors daugiausia pasiekiamas sutarimas apie *Penkių faktorių modelio* universalumą ir stabilumą laikui bėgant, šiuose tyrimuose, kaip ir bet kuriuose kituose, galima pastebėti trūkumų. Iki šiol tirtos tik raštingos, aukštą kultūros lygį pasiekusios, modernios ir pramoninės šalys. Dar daugiau, tie patys penki faktoriai nenurodo vienodos faktoriaus reikšmės skirtingose šalyse. Asmenybės bruožų rezultatai gali skirtis dėl skirtingo bruožų interpretavimo. Pavyzdžiui, šalyje, kur asmeninės ambicijos nevertinamos, būtent dėl to asmenys gali surinkti žemus balus *Sąmoningumo* dimensijoje, kuri taip pat vertina asmeninių tikslų siekimą. Vakarų šalyse daugiau vertinami *Ekstraversija* ir *Atvirumas patyrimui* nei kitose šalyse gali taip pat daryti įtaką rezultatams. Be to, gali būti, kad be penkių (N, E, O, A, C) faktorių, išlieka unikalių faktorių galimybė. Skirtumai, gauti tarp skirtingų šalių tiriamųjų, gali atspindėti ne bruožų dimensijų skirtumus, bet tiriamojo atsakinėjimo būdą, kuriam įtaką daro savęs pateikimo strategijos (McCrae and Costa, 1997; Allik and MacCrae, 2004). Gali būti, kad tiriamieji pildo klausimynus pagal socialinę palyginimo teoriją – pildydami klausimynus vertina save atsižvelgdami į panašius į save (Heine et al., 2002; cit. pg. Allik and MacCrae, 2004), t.y. savo šalies atstovus. Tokią šališkumo įtaką pildant klausimyną sumažina tyrimai su stebėtojų vertinimais (McCrae et al, 2004), kai be pačių tiriamųjų klausimyną pildo jų artimieji. Taikant tokį būdą *Penkių faktorių modelio* bruožų dimensijos įvertintos panašiai pagal struktūrą, patikimumą ir validumą įvairiose šalyse: USA, Vokietijoje, Kinijoje, Rusijoje, Čekijos Respublikoje (McCrae et al, 2004). Nors yra kai kurių abejonių dėl asmenybės vertinimo taikymo įvairiose šalyse validumo, jos nėra tokios didelės, kad būtų galima paneigti teiginį apie *Penkių faktorių modelio* universalumą ir stabilumą.

Gausybė tyrimų patvirtina *Penkių faktorių modelio* universalumą ir stabilumą. Tyrimai, taikomi skirtingose šalyse, dažniausiai išskiria tuos pačius asmenybės bruožus. Iš esmės asmenybės bruožai nesikeičia asmeniui bręstant. Tačiau tokio pobūdžio tyrimai pasižymi tam tikrais trūkumais.

1.2.3. *Penkių faktorių modelio* ribotumai

Nors *Penkių faktorių modelio* autoriai daug tyrimų skiria įrodyti modelio tinkamumą ir pranašumą prieš kitus asmenybės vertinimo metodus daugiausia remdamiesi *Penkių faktorių modelio* universalumu, jis kaip ir bet kuris kitas modelis turi nemažai trūkumų. Pirmiausia, modelio sudarymo procesas yra kritikuojamas. Kai daugelis asmenybės struktūros modelių remiasi tam tikra teorija, kurdami *Penkių faktorių modelį* jo autoriai nesirėmė jokia hipoteze ar teorija, kuri lemtų sprendimą sudaryti būtent tokį modelį (Block, 1995). Kita vertus, modelio šalininkai teigia, kad *Penkių faktorių modelį* paaiškina teorija, pagal kurią asmens adaptacija prie aplinkos vyksta ne bet

koku būdu, bet „reaguodami į aplinką žmonės išvysto įpročius, požiūrius, įgūdžius, ir kitus psichologinius mechanizmus, kurie derinasi su asmenybės bruožais“ (McCrae, 2001). Kad suprasti jų teoriją, būtina žinoti ir skirti asmenybės bruožus kaip bendras tendencijas nuo charakterio adaptacijos – įpročių, požiūrių, vertybių, kurie iš dalies išreiškia asmenybės bruožus. Pastariesiems, skirtingai nei charakterio prisitaikymui, aplinka įtakos nedaro (McCrae, 2001). Toliau išskirsime svarbiausią ir dažniausiai minimą kritiką bei numatysime su modelio kūrimu susijusius trūkumus.

Dažniausiai minimas *Penkių faktorių modelio* trūkumas yra jo asmenybės bruožų aprašomasis stilius (Grice, 2004), kai nepateikiami priežastiniai ryšiai ir nėra išsamiai paaiškinamos sąsajos tarp bruožų. Apskritai šis modelis suprantamas kaip visuma aprašančių faktorių, iš kurių sudaryta asmenybė ir kuriuos sudaro žemesnio lygio bruožai (Grice, 2004). Galima sakyti, šis modelis pateikia abstrakčias ir plačias kategorijas, elgesio tendencijas, apibendrintą asmenybės schemą (Block, 1995). *NEO PI-R* autoriai prieštarauja nuomonei, kad *Penkių faktorių modelis* yra aprašomasis. Jų teigimu asmens bruožai egzistuoja kaip psichologinės struktūros, kurios tam tikru lygiu yra būdingos kiekvienam asmeniui ir kurios daro įtaką kiekvieno asmens psichologinei raidai (Pervin et al., 2005). Čia randame du neaiškumus. Pirma, nors autoriai teigia, kad bruožai tam tikru lygiu būdingi kiekvienam asmeniui, daugelis tyrimų to nepatvirtina (Pervin et al., 2005). Autorių atliekami tyrimai dažniausiai taikomi populiacijai, kai penki faktoriai sėkmingai randami ir tiriami. Tačiau tai neparodo, kiek kiekvienam asmeniui būdingas tam tikras bruožas. Norėdami atsakyti į klausimą apie populiaciją ir atskirą asmenį, turime taikyti skirtingus analizės būdus. Teiginys apie populiaciją gali būti teisingas, bet tas pats teiginys gali netikti atskiram asmeniui (Pervin et al., 2005). Pavyzdžiui, tyrimuose randami individualūs asmenybės pokyčiai, nors bendrai vertinant asmenybę tarp kitų asmenybės pokyčių nepastebima (Asendorpf, van Aken, 1999). Todėl labai abstraktūs apibendrinimai čia ne visiškai tinka. Antra, nors autoriai kalba apie priežastinį ryšį, jis nėra išsamiai paaiškinamas, todėl teorijai trūksta sąryšio tarp asmenybės struktūrų ir asmenybės procesų. Kitas svarbus šios teorijos skirtumas yra tas, kad asmens bruožai nulemti biologinės predispozicijos, taigi asmenybės prigimtis yra daugiau biologinė. Vadinasi, socialinės interakcijos daug poveikio asmenybės bruožų formavimuisi neturi (Pervin et al., 2005). Tačiau faktas, kad asmens bruožams socialinės interakcijos įtakos neturi, nėra patvirtinamas tyrimais. Atvirkščiai, atrandama, kad aplinka daro įtaką asmenybės bruožams. Pavyzdžiui, kultūros pokyčiai kaip šeimų dydžio sumažėjimas, didesnis skyrybų skaičius, didesnis nusikalstamumas, gali turėti įtakos nerimo lygiui populiacijoje (Twenge, 2002, cit. pg. Pervin et al., 2005). Tyrimai patvirtina, kad atitinkamas tėvų elgesys ir darbo patirtis gali prisidėti prie asmenybės bruožų pokyčių ankstyvojo suaugusiojo amžiuje (Roberts, 1997). Apskritai, nors gali būti, kad *Penkių faktorių modelio* atstovai neturėjo tokio tikslo, bet tinkamam asmenybės supratimui būtina ją vertinti tiksliau ir konkrečiau nei bendras elgesio aprašymas (Block, 1995).

Nemažai minimų trūkumų yra susiję su *Penkių faktorių modelio* kūrimu. Pagal psicholeksikos paradigmą pasitelkus faktorių analizę iš kasdieninės kalbos buvo bandoma išskirti daugiausia vartojamus būdvardžius, apibūdinančius asmens bruožus, ir juos suskirstyti į grupes. Įvairių tyrinėtojų išskirtas grupių skaičius buvo skirtingas. D.W. Fiske išskyrė penkis faktorius: *Pasitikėjimas, Emocijų kontrolė, Konformiškumas, Socialinis adaptyvumas, Intelektas* (cit. pg. Matthews et al., 1999). Vėliau L. R. Goldbergas taip pat išskyrė penkis faktorius, tik kai kuriuos jų pavadino kitaip: *Veržlumas, Emocinis stabilumas, Sąmoningumas, Sutariamumas, Intelektas* (cit. pg. Žukauskienė, Barkauskienė, 2006). NEO PI-R klausimyno, empiriškai tiriančio *Penkių faktorių modelį*, autoriai iš pradžių išskyrė *Neurotiškumo* ir *Ekstraversijos* dimensijas. Vėliau klausimynas buvo papildytas *Atvirumo patyrimui*, o dar vėliau – *Sąmoningumo* bei *Sutariamumo* dimensijomis. Nėra pasiekta galutinio sutarimo dėl penkių asmenybės dimensijų. Kai kurie autoriai išskiria jų manymu svarbius papildomus asmenybei būdingus ir *Penkių faktorių modelio* neapimančius faktorius kaip introspekcija, narcisizmas, valingumas (McCrae, Costa & Busch, 1986). Kitų tyrinėtojų nuomone, *Penkių faktorių modelis* neapima svarbių asmenybę apibūdinančių dimensijų kaip tradicinės vertybės ir autonomija, nors jos tam tikru lygiu yra įtrauktos į *Atvirumo patyrimui* dimensiją (John, 1989, cit. pagal Saucier & Goldberg, 1998). Hennis (1996) nuomone šeštą faktorių galėtų sudaryti patrauklumo dimensija (cit. pg. Saucier & Goldberg, 1998). Nors abejojama dėl priskyrimo asmenybės bruožų apibūdinimui, bet kai kurie autoriai išskiria kaip svarbias ir *Penkių faktorių modelio* neapibūdintas dimensijas religingumą ir seksualumą (Goldberg, 1990). Kita vertus, kadangi minėtos dimensijos, nors prisideda prie asmenybės apibūdinimo ir yra dažnai reikalingos asmenybei apibūdinti, jos nėra būtinos ir pirminės asmenybei apibūdinti. Būtent todėl šalininkų nuomone minėtos dimensijos prie *Penkių faktorių modelio* nepriskiriamos. Galima sakyti, *Penkių faktorių modelis* apibūdina asmenybę „kaip ji suprantama tradiciškai“ (Saucier & Goldberg, 1998, pp. 520).

Nagrinėdami *Penkių faktorių modelio* kūrimo procesą tyrinėtojai kritikuoja faktoriams sugrupuoti naudojamą metodą faktorių analizę, modeliui sudaryti pasitelkiamą kasdieninę kalbą bei kaip tiriamuosius apklausiamus to paties amžiaus asmenis.

„Nepanašu, kad faktorių analizės modelį sudarančios loginės struktūros ir operacijų sekos bei koreliacijos gali parodyti, kaip asmuo vystosi, reiškia mintis, ir sąlygiškai naudoja aprašomuosius terminus apibūdinamas save ir kitus.“ (Block, 1995, p. 191). Taikydamas faktorių analizę tyrinėtojas pats nusprendžia, kiek faktorių pasirinkti, kaip juos sugrupuoti, todėl tai galima pavadinti daugiau struktūravimu ir perstruktūravimu, o ne asmenybės vidine struktūra. Nors faktorių analizė naudojama ilgą laiko tarpą, vis dar nėra tinkamo pagrindo, pagal ką pasirinkti tam tikrą faktorių skaičių ir nuspręsti, kokius sukimus naudoti. Toks pagrindas reikalingas, nes daugiau ar mažiau faktorių pasirinkimas bei sprendimas apie sukimus keičia psichologinę faktoriaus

reikšmę, kuri šiuo atveju yra svarbiausia (Block, 1995). Nors „tikras“ faktorius neturėtų keistis atsiradus daugiau faktorių ar faktorius pasukus, dažniausiai visų faktorių reikšmė keičiasi po vieno faktoriaus pokyčių. Be to, psichometrinės problemos, susijusios su koreliacijos koeficientu, turi įtakos šiam metodui. Pavyzdžiui, teigiama, kad *Penkių faktorių modelis* yra ortogonalus. Tačiau ortogonalus jis yra, kai pateikiamas homogeniškiems tiriamiesiems, ir nėra ortogonalus pateikus kitokiai populiacijai (Block, 1995). Gali atsitikti, kad faktoriai atitinkamai koreliuoja priklausomai, kokiai populiacijai klausimynas buvo pateiktas, ir gali būti gauti visai kiti faktorių rezultatai, kai populiacija skirtinga (Block, 1995). Galiausiai, kyla klausimas, ar daug kur naudojamas koreliacijos koeficientas gali atskleisti pagrindinius asmenybės funkcionavimo bruožus, kurie dažnai apima nesimetrines tarpusavio sąsajas, įvairius priešastingumus ir elgesį priklausomai nuo situacijos (Block, 1995).

Dar Allportas, vienas *Penkių faktorių modelio* pradininkų, teigė, kad „kasdieninė kalba yra menkas psichologinių subtilumų orientyras“ (Allport, 1961, p. 356, cit. pg. Block, 1995). Kasdienės kalbos naudojimas, kai išskiriami dažniausiai vartojami žodžiai asmens savybėms apibūdinti, gali būti prastas, atsitiktinis, lengvabūdiškas ir nesudarytas vienu pagrindu. Taip atsitinka todėl, kad tam tikro bruožo apibūdinimas gali būti suprantamas skirtingai. Dar daugiau, klausimyne pateikti būdvardžiai gali būti nežinomi tiriamiesiems. Kasdienės kalbos pasitelkimas asmenybei vertinti mažina galimybę pasiekti gilesnį, daugiau išdiferencijuotą ir teorinį supratimą apie asmenybę (Block, 1995). Sudėtingesnis, daugiau teorinės ir paaiškinančios išvalgos apie asmenybę skiria psichologus nuo kasdieninėje kalboje naudojamų ir plačiai taikomų asmenybės apibūdinimų.

Su kalbos vartojimu faktoriams išskirti glaudžiai siejasi klausimas apie tam tikros imties pasirinkimą klausimynui pateikti. Jei asmens bruožų aprašymai buvo pateikiami imčiai, kurios asmenys menkai nusimano apie psichologines kategorijas, akivaizdu, kad faktorių aprašymas bus skurdesnis ir kitoks nei imties, kurios asmenys daugiau nusimano apie psichologines kategorijas ir gali tiksliau išskirti psichologinius konstruktus. Pavyzdžiui, L. R. Goldberg, ieškodamas stabilių asmenybės bruožų, pasirinko asmenybę apibūdinančius būdvardžius pateikti paskutinio kurso studentams (Block, 1995). Kyla klausimas, kodėl tokia grupė buvo pasirinkta kaip kriterijaus grupė. Kai kurių, pavyzdžiui, J. Blocko nuomone, studentai negali vertinti asmenybės kaip ekspertai, todėl jų vertinimas yra per daug paviršutiniškas ir apibendrintas. Anot Blocko, ne visi asmenys psichologiškai bręsta vienodai su tam tikru amžiumi ir gali būti, kad kai kurie vertina kitus pagal savo asmeninę patirtį; jie nemąsto apie motyvaciją; nors pastebi, kas žmogų motyvuoja, bet neatkreipia pakankamo dėmesio į kontekstą (Block, 1995). Todėl ne ekspertų vertinimas apie asmenybės sudedamąsias dalis gali būti netinkamas moksliniam asmenybės apibūdinimui, siekiančiam išbaigtos asmenybės struktūros.

1.2.4. Asmenybę apibūdinančių skalių tarpusavio sąsajos

Asmenybę vertinantis klausimynas paprastai būna sudarytas iš kelių ar keliolikos skalių. Jei skalės yra mažai susiję tarpusavyje, t.y. jos yra ortogonalios, vadinasi jos vertina atskirus asmenybės aspektus ir kiekviena jų duoda vertingos informacijos, atskirai prisidedančios prie bendro klausimyno rezultato. Kyla klausimas, koku laipsniu klausimyno dimensijos gali būti susijusios tarpusavyje, kad jos vis dar suteiktų vertingos informacijos, o ne pakartotų tą pačią kitų dimensijų informaciją?

Psicholeksikos hipotezės *Penki faktoriai* paprastai apibūdinami kaip ortogonalūs vienas kitam (Goldberg, 1992, cit. pg. Pervin, 2005). Tačiau kitų tyrinėtojų teigimu penki faktoriai dažnai yra glaudžiai susiję tarpusavyje, todėl pakartoja kitų skalių informaciją (Pervin, 2005). Faktoriai daugeliu atvejų yra susiję, kai asmuo yra vertinamas nemėgstančių jo žmonių. Faktoriai yra mažiau susiję, kai asmuo vertina pats save arba jį vertina jį mėgstantys žmonės. Taigi tarpusavyje nesusiję arba mažai susiję faktoriai gaunami, kai jie vertinami homogeniškos populiacijos. Tai kelia klausimą apie faktorių, sudarytų iš būdvardžių, pagrįstumą, o taip pat ir apie vėliau sukurtą klausimyną, vertinantį Penkis asmenybės faktorius.

JAV *Profile XT* vertinamų devynių asmenybės, neturinčių sutrikimų, dimensijų tarpusavio sąsajos yra pakankamai žemos (mažiau nei 0.3) su tam tikromis išimtimis (The Profile XT Technical Manual, 2005). Stipriausias ryšys yra tarp *Ryžtingumo* ir *Energingumo* dimensijų. Taip pat daug susiję *Ryžtingumo* ir *Įtakojimo* skalės, *Paklusnumo* ir *Pozityvumo* skalės, atvirkštinis ryšys yra tarp *Paklusnumo* ir *Savarankiškumo* skalės (The Profile XT Technical Manual, 2005). Kyla klausimas, ar reikalingos skalės, kurių tarpusavio ryšys yra pakankamai aukštas?

Ryžtingumo ir *Energingumo* skalės susijusios, nes ryžtingas ir greitai spęsti linkęs asmuo paprastai yra energingas, mėgsta aktyvumą. Klausimyno autoriai teigia, kad mažas *Ryžtingumo* balas bei aukštas *Energingumo* balas gali rodyti, kad asmuo per ilgai užsibūna ties tam tikromis smulkmenomis, kurios trukdo greitai priimti sprendimą. Tuo tarpu aukštas *Ryžtingumo* balas ir žemas *Energingumo* balas rodo, kad asmuo gali neparodyti savo sprendimo kitiems, net kai jis yra reikalingas (The Profile XT Technical Manual, 2005). Kitų dviejų skalių – *Savarankiškumo* ir *Paklusnumo* atvirkštinis ryšys akivaizdžiai rodo, kad daugiau autonomiškai ir pasitikintys asmenys labiau mėgsta tikslų siekti patys ir yra linkę nepasikliauti tiesiogine priežiūra nei žmonės, kurie nėra tokie savarankiški ir pasitikintys savimi (The Profile XT Technical Manual, 2005). Nors teoriškai galima ir bandoma pagrįsti labai susijusių asmenybės dimensijų būtinumą, kyla klausimas, ar pakankamai tokios skalės suteikia informacijos; ar nėra kitų būdų įvertinti dimensijos, susijusios su kita dimensija, gaunamą naują informaciją?

Kitas kylantis klausimas siekiant palyginti klausimynus *Profile XT* ir *NEO PI-R* – kaip turėtų būti susijusios abiejų klausimynų skalės? Palyginus abiejų klausimynų asmenybės bruožų turinį tikėtinos skalių sąsajos pateikiamos 1 lentelėje.

1 lentelė. *NEO PI-R* ir *Profile XT* skalių sąsajos pagal asmenybę apibūdinančių skalių turinį

NEO PI-R skalės	NEO PI-R subskalės	Profile XT skalės
Neurotiškumas		
Ekstraversija	Visuomeniškumas Savęs įtvirtinimas Aktyvumas	Draugingumas Įtakojimas Energingumas
Atvirumas patyrimui	Jausmai	Objektyvumas
Sutariamumas	Nuolaidumas Pasitikėjimas	Prisitaikymas Pozityvumas
Sąmoningumas	Apdairumas	Ryžtingumas
		Paklusnumas Savarankiškumas

Išnagrinėjus abiejų klausimynų skales, matyti, kad *Profile XT* net trys skalės – *Energingumas*, *Įtakojimas*, *Draugingumas* – pagal turinį atitinka tris *NEO PI-R* asmenybės bruožo *Ekstraversijos* subskales. *Ekstraversijos* tam tikras laipsnis yra būtinas sėkmingam bendravimui su žmonėmis, taigi ir darbe, kur reikalinga bendrauti su žmonėmis. Todėl abiejuose klausimynuose šios skalės naudojimas yra suprantamas. Kitos skalės savo turiniu taip pat panašios: *Profile XT Pozityvumo* skalė gali būti prilyginta vienai *NEO PI-R Sutariamumo* subskalei, *Ryžtingumo* skalė – vienai *Sąmoningumo* subskalei, *Objektyvumo* skalė – atvirkščiai *Atvirumo patyrimui* subskalei, ir *Prisitaikymo* – *Sutariamumo* subskalei *Nuolaidumui*. Matome, kad *Profile XT* savo skalėmis tam tikru lygiu persidengia su *NEO PI-R* subskalėmis. Tačiau dvi skalės, matyti, skiriasi visiškai. Tai *Paklusnumo* ir *Savarankiškumo* skalės, kurios atskleidžia asmens santykį grupėje ir požiūrį į vadovus. *NEO PI-R* klausimynas apima daug daugiau asmens bruožus vertinančių skalių. Gali būti, kad *Profile XT* skalių pasirinkimą lėmė kitos tikslas. Kyla klausimas, kodėl *Profile XT* buvo pasirinktos būtent šios skalės. Taip pat panašus klausimas kyla svarstant apie *NEO PI-R* – ar tos skalės, kurios neįtrauktos į *NEO PI-R*, išties nesuteikia reikalingos informacijos asmenybės įvertinimui?

Keliant klausimą apie klausimyno skalių tikslą, verta žinoti asmenybės bruožų skalių sąryšį su atitinkama veikla, kurią bent iš dalies apibūdinsime.

1.2.5. Kai kurių asmenybės bruožų sąsajos su veiklos atlikimu

Kai kurie tyrinėtojai skiria konkrečias savybes, kurios prisideda prie geresnių veiklos rezultatų. Visgi aptariant savybių ir veiklos atlikimo ryšį reikėtų žinoti, kad asmenybė turėtų būti matoma platesniame kontekste, nes ji gali numatyti ne tik veiklos atlikimą, bet ir išitraukimą, profesinius interesus (Ackerman, Heggstad, 1997, cit. pg. Matthews, 1998). Be to, ne tik asmenybė turi įtakos elgesiui darbe, bet ir tam tikra darbo aplinka gali keisti asmenybę (Roberts, 1997).

Asmenybių, turinčių skirtingus bruožus, nevienodi veiklos atlikimo rezultatai bandomi paaiškinti remiantis *sužadinimo* (Eysenk, 1967, 1981, cit. pg. Matthews, 1998) ir *kognityvine* teorijomis (Hockey, 1984; Norman, Shallice, 1985, cit. pg. Matthews, 1998). Pavyzdžiui, ekstravertai geriau atlieka užduotis, reikalaujančias paskirstyti dėmesį, trumpalaikės ir semantinės atminties, tuo tarpu labiau intraversija pasižymintys asmenys geresnių rezultatų pasiekia nagrinėdami vizualinę informaciją, atlikdami užduotis, reikalaujančias ilgalaikės atminties, o sprenddami problemas yra greitesni ir tikslesni. Reakcijos laikas nesiskiria tarp asmenų pagal ekstraversijos laipsnį (Matthews, 1998). Žinoma, nereikia pamiršti, kad ekstraversija – introversija yra ištisinis kintamasis. Veiklos rezultatams daro įtaką ne tik asmenybės bruožai, bet taip pat aplinka – *jautrumas kontekstui*. Pavyzdžiui, ekstraversija pasižymintys asmenys geriau nei intraversija pasižymintys atlieka užduotis stimuliuojančiomis sąlygomis, kaip stresinėje aplinkoje. Intraversija pasižymintys žmonės geriau atlieka užduotis nestimuliuojančiomis sąlygomis, kaip buvo pastebėta eksperimento, kurio metu buvo taikoma miego deprivacija (Corcoran, 1972, cit. pg. Matthews, 1998). Anot Matthews ir Amelang (cit. pg. Matthews, 1998) taip yra todėl, kad ryšys tarp sužadinimo ir veiklos atlikimo yra skirtingas pagal skirtingus ekstraversijos lygius: ekstraversijos ryšys tarp sužadinimo ir veiklos yra teigiamas, o intraversijos – neigiamas. Vieningos nuomonės dėl skirtingų rezultatų paaiškinimo neprieita.

Barrick ir Mount (1991, cit. pg. Matthews, 1998) savo studijoje ištyrė, kad iš penkių faktorių *Sąmoningumas* daugiausia prognozuoja veiklos atlikimą, *Ekstraversija ir Atvirumas patirčiai* daugiau siejasi su mokslo pasiekimais. Sąmoningumo teigiamas poveikis veiklai aiškinamas šios savybės tarpiniu poveikiu tarp asmenybės ir veiklos atlikimo. Turintieji aukštus *Sąmoningumo* bruožo dimensijos balus asmenys pasitiki savo mokėjimo susidoroti su darbu įgūdžiais ir nėra tokie pastabūs situacijos suvaržymams, todėl jie turi didelę motyvaciją pradėti ir sėkmingai atlikti veiklą

(Gerhardt, 2007). Būtent dėl motyvacijos ir savo galimybių suvokimo paprastai asmenų, pasižyminčių dideliu *Sąmoningumo* laipsniu, veiklos atlikimas yra sėkmingas.

Tarp išskirtų asmenybės savybių kaip lemiančios sėkmingą veiklą daugiausia akcentuojamos *Ekstraversija* ir *Sąmoningumas*.

Apžvelgus nomotetines asmenybės vertinimo priemones kitų teorijų kontekste keliame klausimą, kuo vienas klausimynas (*Profile XT*), vertinantis pastovius asmenybės bruožus, skiriasi ir kuo panašus su kitu klausimynu asmenybei vertinti (*NEO PI-R*) pagal *Penkių faktorių modelį*. Vertinimo instrumentai, kaip, pavyzdžiui, eksperimentas ir klausimynas, buvo sukurti siekiant numatyti skirtingus dalykus. Asmenybės vertinimas įvairiais metodais kelia klausimą apie jų naudojimo teigiamus ir neigiamus aspektus. Tačiau ir tas pats metodas, šiuo atveju asmenybės klausimynas, gali būti naudojamas ir pateikiamas skirtingai. Iš dalies skirtumus lemia klausimyno konstravimo procesas ir atitinkami numatomi tikslai. Mes keliame klausimą, kuo susiję ir kuo skiriasi asmenybės klausimynai *Profile XT* ir *NEO-PI-R*, paremtas *Penkių faktorių modeliu*.

1. 3. J. L. Hollando interesų teorija tyrimų kontekste

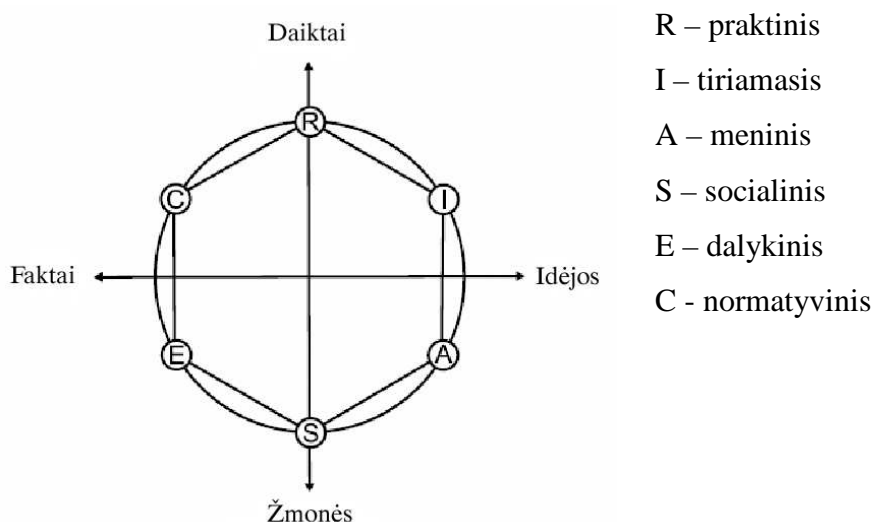
1. 3. 1. J. L. Hollando interesų – aplinkos sąveikos teorija

Nors *Profile XT* testo profesinių interesų formatas ir teiginių struktūra yra skirtinga nuo kitų interesus vertinančių klausimynų, jo kūrimo etape buvo remiamasi J. L. Hollando teorija, todėl interesų konstruktai lieka tie patys. Aptarsime asmens profesinius interesus, jų tarpusavio sąsajas ir interesų sąsajas su asmenybės bruožais remdamiesi J. L. Hollando interesų – aplinkos sąveikos teorija.

Asmens interesai – „jausmas ar pirmumo teikimas tam tikrai veiklai, idėjai ar objektams“ (Aiken, 1989, p. 263) – skatina žmones veikti tam tikru būdu, t.y. motyvuoja tam tikrą elgesį (Super, pgl. Aiken, 1989). Veikla pasirenkama siekiant patenkinti tam tikrą poreikį.

Reikia paminėti, kad, nors interesai ir lemia profesijos pasirinkimą, pagal kai kuriuos tyrimus interesų klausimynai nenumato, kiek asmuo bus sėkmingas tam tikroje profesijoje. Nėra rasta koreliacijos tarp asmens interesų ir jo gebėjimų, nors kartais asmuo išreiškia didesnę interesą toje srityje, kurioje jam sekasi (JVIC Quick Manual, 2000). Interesai nėra lygūs gabumams, bet interesų klausimynai atskleidžia, į kokių profesijų atstovų interesus atskleisti individo interesai yra panašūs (Aiken, 1989). Interesų klausimynai numato pasitenkinimą profesija ir profesijos stabilumą (French, 1961, cit. pg. Aiken, 1989).

Bruožų teorijos atstovai teigia, kad interesai yra viena iš charakterio prisitaikymo prie aplinkos išraiškų, kuri paprastai dera su asmens asmeninėmis savybėmis. Iš tikrųjų randamas ryšys tarp profesinių interesų ir asmenybės tipo (Day, Rounds, 1998; Rounds, Tracey, 1993, cit. pg. Deng et al., 2007). Pagal J. L. Hollandą pirmumo teikimas tam tikrai profesijai iš dalies atspindi asmenybę (Holland, 1958, 1997, pgl. Deng et al, 2006). Šešiakampis jo sukurtas modelis (1 pav.) tinka ir profesiniam supratimui, ir profesiniams interesams analizuoti, nes asmuo pasirenka profesiją pagal savo interesus (Holland, 1976, 1996, cit. pg. Deng et al, 2007).

1 pav. Hollando (1959, 1997) interesų tipai ir Prediger'o (1982) dimensijos.

J. L. Hollando teorija teigia, kad profesinius interesus galima skirstyti į šešias grupes. Tai *Praktinis*, *Tiriamasis*, *Meninis*, *Socialinis*, *Dalykinis* ir *Normatyvinis* interesai (1 pav.), kurie dažnai vadinami RIASEC tipologija pagal pirmąsias jų angliškas raides. Holland interesus ne tik suskirsto, bet juos pateikia apskritime taip, kad kiekvienas interesas yra arčiau dviejų kitų interesų (1 pav.). Gretimi interesai apskritime rodo jų didesnę panašumą tarpusavyje nei su kitais, ne greta išdėstytais, interesais. Vėliau Prediger priskyrė interesus tam tikroms dimensijoms, tokioms kaip domėjimasis veikla su daiktais, idėjomis, žmonėmis, faktais (1 pav.). *Praktinio* tipo interesus turintys žmonės domisi veikla, susijusia su daiktais, *Tiriamojo ir Meninio* – su idėjomis, *Socialinio* tipo interesus turintys asmenys domisi darbu su žmonėmis, o *Dalykinio* ir *Normatyvinio* tipo interesai atspindi veiklą su faktais ir duomenimis. Todėl ši teorija dar vadinama *interesų – aplinkos sąveikos teorija*.

Interesų – aplinkos sąveikos teorija turi daug pranašumų. Hollando (1969) šešių profesinių interesų ir atitinkamų darbo aplinkų sąsaja yra pakartotinai patvirtinama (Rounds, Smith, Hubert, Lewis, Rivkin, 1999; Tracey, Rounds, 1992, cit. pg. Chi-Ping Deng, 2007). Tyrimai atliekami su

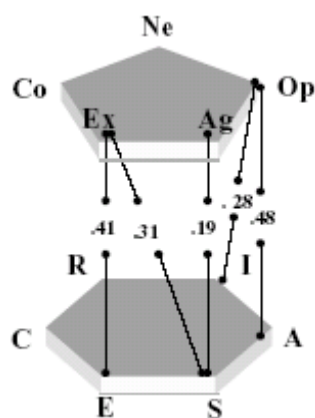
įvairaus amžiaus žmonėmis. Teorija turi pakankamai aiškią struktūrą, kad galima būtų pateikti įvairaus amžiaus asmenims bei yra lengvai pritaikoma praktiškai (Gottfredson, Holland, 1996).

Kita vertus, nors atlikta nemažai tyrimų, vertinančių šią teoriją, yra reikalinga atlikti dar daugiau tyrimų, kad visiškai patvirtinti teorijos pagrįstumą dabartinėje aplinkoje. Nors į teoriją galima integruoti naujas profesijas, joje nėra įtraukta kai kurių su profesiniais įgūdžiais susijusių aspektų, kaip, pavyzdžiui, darbo prestižo (Gottfredson, Holland, 1996). Be to, Hollando teorijoje naudojami profesiniai interesai gali neatitikti dabartinių profesijų terminų ir dėl to gali iškilti neaiškumų. Nors Hollando šešiakampis struktūrinis interesų modelis yra pripažintas ir tinkamas JAV visuomenei, lieka neaiškumų dėl kitų šalių rezultatų (Rounds, Tracey, 1996). Lietuvoje naudojamas *Savarankiško pasirinkimo klausimynas* vertina Hollando numatytus interesus, todėl jis turėtų sietis su tuos pačius interesus vertinančiomis *Profile XT* skalėmis.

1.3.2. Asmenybės bruožų ir profesinių interesų ryšys

Mus dominantis klausimas kalbant apie profesinius interesus yra profesinių interesų ir asmenybės bruožų sąsaja.

Tyrimuose išryškėjo keli stiprūs ryšiai tarp asmenybės bruožų ir profesinių interesų. Daugiausia jų ištyrė Larson et al (2002), atlikę 12 tyrimų analizę ir išskyrę kelis stiprius ryšius tarp profesinių interesų ir asmenybės savybių (2 pav.). Pirma, tyrimuose *Meniniai* interesai ir asmenybės

Didysis asmenybės penketas (Ne – neurotizmas, Op – atvirumas patyrimui, Ag – sutariamumas, Ex – ekstraversija, Co – sąmoningumas)

Didysis interesų šešetas (I – tiriamasis, A – meninis, S – socialinis, E – dalykinis, C – normatyvinis, R – praktinis)

2 pav. Ryšio tarp šešių asmenybės interesų ir penkių asmenybės faktorių rezultatai. Cit. pg. Larson, Rottinghaus, Borgen, 2002.

bruožas *Atvirumas patyrimui* buvo daugiausia susiję. Jau Holland (1985, cit. pg. Larson et al, 2002) meninius interesus turinčius asmenis įvardino kaip intelektualius, lakios vaizduotės ir turinčius verbalinių gebėjimų. Kitas stiprus ryšys pagal Larson et al (2002) yra tas, kad asmenys, surenkantys aukštus rezultatus asmenybės bruožo *Ekstraversijos* skalėje, yra taip pat linkę domėtis *Dalykinėmis* ir *Socialinėmis* profesijomis. Costa ir McCrae (1992, cit. pg. Larson et al, 2002) įvardina ekstravertus kaip tvirtus, dominuojančius, energingus. Trečia, *Tiriamieji* interesai persidengia su asmenybės bruožo *Atvirumo patyrimui* skale. Hollando (1985, cit. pg. Larson et al, 2002) įvardintas smalsumas kaip intelektualus, mokslinis bei norintis sužinoti gali atspindėti šį persidengimą. Galiausiai silpnesnis, nei buvo laukiama, bet pastovus tyrimuose, persidengimas buvo atrastas tarp *Socialinių* interesų ir asmenybės bruožo *Sutariamumo* (Larson et al, 2002). Panašios sąsajos rastos Tokar et al. tyrime, tik pridėtas dar vienas ryšys tarp asmenybės bruožo *Sąmoningumo* ir *Normatyvinio* intereso (Tokar et al., 2007). Tokar et al. (2007) nerado reikšmingo *Sutariamumo* - *Socialinio* intereso ryšio, kuris kituose tyrimuose iš visų sąsajų yra silpniausias. Taip pat Tokar et al. rado penkis papildomus ryšius tarp interesų ir asmenybės bruožų dimensijų: *Neurotiškumas* susijęs su *Tiriamuoju* interesus, *Atvirumas patyrimui* – su *Praktiniu*, *Tiriamuoju* ir *Socialiniu* interesus, o *Sąmoningumas* – su *Socialiniu* interesus. D. Berings et al. (2004) tyrime be *Dalykinio* intereso ir asmenybės bruožo *Ekstraversijos* sąsajos dar rado ryšį tarp *Atvirumo patyrimui* ir *Socialinio* intereso. Įdomu pastebėti, kad interesų ir asmenybės savybių tyrime su gabiais paaugliais ryšys tarp *Atvirumo patyrimui* ir *Meninio* intereso rastas stipresnis (0.62) nei tyrime neišskiriant gabių paauglių. *Ekstraversija* daugiau siejosi su *Socialiniu* (0.38) nei su *Dalykiniu* interesus (0.29). Ryšys tarp asmenybės bruožo *Sutariamumo* ir *Socialinių* interesų buvo stipresnis (0.33, Larson, Borgen, 2002). Apžvelgus tyrimus apie asmeninių savybių ir profesinių interesų ryšį paaiškėja, kad, nors išskiriami keli stiprūs ryšiai, tyrimais gaunami prieštaringos sąsajos tarp profesinių interesų ir asmenybės bruožų.

Larson et al (2002) tyrimuose interesams vertinti naudojo kelis klausimynus. Interesus vertinant *Savarankišku profesijos pasirinkimo klausimynu* kai kurie gauti rezultatai buvo kitokie palyginus su sąsajomis, gautomis interesus vertinant kitais klausimynais. Interesus vertinant *Savarankiško profesijos pasirinkimo klausimynu* gautos teigiamos sąsajos tarp *Dalykinio* intereso ir asmenybės bruožo *Sąmoningumo*, tarp *Normatyvinio* intereso ir asmenybės bruožo *Sąmoningumo*, tarp *Socialinio* intereso ir asmenybės bruožo *Atvirumo patyrimui*. Kitais klausimynais vertinant interesus tokių sąsajų nerasta. Taip pat nustatyta neigiama sąsaja tarp *Dalykinio* intereso ir asmenybės bruožo *Neurotiškumo*. *Profile XT* buvo sukurtas remiantis *Savarankiško profesijos pasirinkimo klausimynu*, todėl tikėtinos panašios sąsajos. Be to, ryšius tarp interesų ir asmenybės bruožų vertinant *Savarankiško profesijos pasirinkimo klausimynu*, jie gauti stipresni nei interesus

vertinant kitokiais klausimynais. Priežastis gali būti ta, jog *Savarankiško profesijos pasirinkimo klausimynas* apima ne tik mėgstamas profesijas, bet ir asmens savo sugebėjimų vertinimą.

Reikia pažymėti, kad L. M. Larsonas et al. (2002) tyrė asmenybės bruožų dimensijų ir interesų skalių ryšius. Jie nenagrinėjo smulkesnių bruožų subskalių. Toks tyrimas iš dalies paaiškina palyginus nedideles sąsajas. Jis pateikia bendras tendencijas, nurodydamas konkretesnių ryšių tarp interesų aspektų bei žemesnio lygmens bruožų. Pavyzdžiui, tarp viešo kalbėjimo intereso ir ekstraversijos dimensijos subskalės – savęs įtvirtinimo. Todėl galima teigti, kad patvirtini ryšiai rasti apskritai tarp interesų ir asmenybės bruožų skalių. Tiriant žemesnio lygmens asmenybės bruožų ir profesinių interesų dalių ryšius, galimi kitokie rezultatai. Pavyzdžiui, *Atvirumo* subskalė – idėjos – buvo susijusi su interesu mokslams žymiai daugiau nei *Atvirumo* skalė apskritai (Larson, Borgen, 2002).

Nors yra aiškios bendros asmenybės bruožų – interesų ryšių tendencijos, kurios iš dalies priklauso nuo asmens sugebėjimų, šiuo metu neprieita prie vieningos nuomonės. Savo darbe tikrinsime ryšį tarp *Atvirumo patyrimui ir Meninio* intereso, tarp asmenybės bruožo *Ekstraversijos ir Dalykinio bei Socialinio* interesų ir tarp *Atvirumo patyrimui* ir *Tiriamąjo* intereso. Galima tikėtis, kad *Profile XT* matuojami interesai, sudaryti pagal Hollando *interesų – aplinkos sąveikos teoriją*, taip pat siesis su minėtomis asmenybės bruožų dimensijomis pagal *Penkių faktorių modelį*.

1.4. Asmenybės klausimynų psichometrinių charakteristikų įvertinimo problema

Pagal Europos psichologijos asociacijų federacijos nuostatas testams vertinti tarp daugelio kitų kriterijų nurodoma ir gera testo adaptacijos kokybė, kurią taip pat apima galimybė lengvai suprasti testo teiginius, patogus atsakymų būdas, atskirų klausimų kokybė (Lindley, 2005). Testas turi būti patikimas bei pakankamai validus. Koks konstrukto validumas yra tinkamas, labai priklauso nuo lyginamų testų panašumo ir esant testams panašesniems jų ryšys gali būti didesnis. Kita vertus, kai testų koreliacija yra labai didelė, ji gali kelti abejones apie testo naudą: labai panašūs testai matuoja tą pačią savybę ir neprideda naujos informacijos (Lindley, 2005). Kitoje vietoje sukurtas testas turi būti taip pat gerai pritaikomas kultūroje, kur jis bus naudojamas.

Daugiau nei 90 metų testų adaptacija atliekama daugiausia dėl trijų priežasčių: palengvinti lyginamąsias etnines studijas; testuojamiems suteikti galimybę būti įvertintiems jų gimtąja kalba; testo adaptacija kainuoja mažiau lėšų nei naujo testo sukūrimas (Reynolds, Ramsay, 2003). Nors testo adaptavimas gali padėti sutaupyti lėšų, norint testą taikyti atitinkamoje kultūroje, būtina jį tinkamai adaptuoti atitinkamai kultūrai, kas reikalauja nemažai pastangų. Testą duoti testuojamojo gimtąja kalba ypač svarbu, kai imigrantai nelabai gerai kalba tos šalies kalba (Fernandez et al., 2007), todėl negali tinkamai įsigilinti į originalaus testo klausimus. Galiausiai, to paties testo

adaptavimas kitoje šalyje suteikia galimybę palyginti to paties testo rezultatus iš skirtingų šalių (Eisenclas et al., 2008). Metodikų pritaikymas skirtingomis kalbomis kalbančioms kultūroms leidžia palyginti konkrečią savybę tarp kultūrų. Vieno aspekto lyginimas tarp kultūrų tampa svarbesnis vis daugiau plečiantis bendradarbiavimui tarp šalių. To paties testo taikymas įvairiose šalyse leidžia patikimai palyginti gaunamus rezultatus tarpusavyje.

Prieš naudojant kitoje kultūroje testo adaptavimas užtikrina jo nešališkumą tam tikrai kultūrai (Reynolds, Ramsay, 2003). Vien klausimyną išversti iš originalios testo kalbos į tikslią nepakanka, nes tokiu atveju neatsižvelgiama į kultūros ir kalbos skirtumus (Guillemin et al., 1993, cit. pg. Ostlund et al., 2007). Kultūrinės adaptacijos pritaiko testą tiek atsižvelgiant į tikslią kalbą, tiek į kultūrinius ypatumus (Beaton et al., 2000, cit. pg. Ostlund et al., 2007). Pavyzdžiui, norint lyginti populiacijas dviejose kultūrose, klausimynas turi vertinti tą patį dalyką ar savybę. Vadinasi, originalus ir išverstas klausimynas turi būti sudarytas iš vienuodų konstrukčių (Ostlund et al., 2007). Nors dažnai vyrauja nebyli prielaida, kad originalaus ir išversto testo psichometrinės savybės yra vienodos (Fernandez et al., 2007), iš tiesų originalaus klausimyno vertimas negarantuoja tokio paties turinio, patikimumo bei validumo, kaip originalaus klausimyno psichometrinės charakteristikos (AERA, APA, NCME, 1999, cit. pg. Fernandez et al., 2007). Todėl išversto testo patikimumas ir validumas turi būti patikrinti iš naujo ir su ta populiacija, kurioje ateityje planuojama testą taikyti.

Literatūroje galima rasti eilę testo adaptavimo pavyzdžių (Eisenclas et al., 2008; Edwards, Oakland, 2006; Fresco, 2007; Kallasmaa, 2000; Ostlund et al., 2007; Coolidge et al., 2008), tarp jų – *Penkių faktorių modelį* vertinančio testo *NEO PI-R* adaptavimas (Aluja et al., 2008), kuris gali prisidėti prie testo tobulinimo. Pavyzdžiui, *NEO PI-R* trumposios versijos įvertintos psichometrinės savybės parodė, kad būtina testą tobulinti. Nauja trumpoji versija turėjo geresnes psichometrines charakteristikas.

Remiantis „Standartais“ testo versijų panašumas vertinamas konstrukto, metrinio ir funkciniu lygiavertiškumu. Originalaus ir išversto testų *konstrukčių lygiavertiškumas* matuoja, ar du testai vertina tuos pačius konstruktus. Konstrukčių panašumas vertinamas klausimų turinio analize, validumo vertinimu bei faktorių analize (AERA, APA, NCME, 1999, cit. pg. Fernandez et al., 2007). *Metrinis lygiavertiškumas* yra panašios testų balų reikšmės abejomis kalbomis. Pavyzdžiui, esant geram metriniam lygiavertiškumui ekstraversijos skalės surinkta 20 balų rodys tą patį ekstraversijos lygį klausimyną užkildžius abejomis kalbomis. *Funkcinis lygiavertiškumas* nurodo laipsnį, kuriuo elgesys, požiūris, įgūdžiai bei įsitikinimai turi tą pačią reikšmę skirtingose kultūrose (AERA, APA, NCME, 1999, cit. pg. Fernandez et al., 2007). Pavyzdžiui, kai kuriose kultūrose galvos linkčiojimas reiškia nesutikimą, kai kitose kultūrose tas pats veiksmas reiškia sutikimą. Apskritai šie lygiavertiškumai persidengia tarpusavyje, todėl nelengva išskirti vieną jų ir atskirai

įvertinti. Mažesnis funkcinis lygiavertiškumas gali lemti netvirtą konstrukto ir metrinį lygiavertiškumą (AERA, APA, NCME, 1999, cit. pg. Fernandez et al., 2007). Renkantis išverstą tekstą svarbu atsižvelgti į išvardintus kriterijus, kad jie patvirtintų testo lygiavertiškumą su originaliu testu (Fernandez et al., 2007).

Testo adaptavimo metu įvairūs faktoriai gali lemti netinkamą testo pritaikymą tam tikrai kultūrai kaip vertimas, struktūrinis ir imties neatitikimas, kultūriniai atsakymų šališkumo skirtumai, skirtingas tiriamojo savęs pristatymas bei skirtingi socialiniai vertinimai (Church, Lonner, 1998; McCrae, Yik, Trapnell, Bond, Paulhus, 1998; cit. pg. Grimm, Church, 1999).

Šališkumas, arba paklaida, yra sisteminė klaida, pasitaikanti vertinant. Sistemine klaida pasirodo, kai tam tikras konstruktas nepakankamai atstovaujamas teste arba teste yra komponentų, kurie nėra reikšmingi konstruktams (Edwards, Oakland, 2006). „Šališkas testas yra toks, kuris sistematiškai pervertina ar pakankamai neįvertina kriterijaus, kurį jis yra skirtas įvertinti“ (Reynolds, Ramsay, 2003, pp. 68). Šališkumas teste atsiranda, kai „testo ar testo pateikimo trūkumai lemia skirtingas rezultatų prasmes skirtingų grupių nariams“ (American Education Research Association, American Psychological Association, National Council on Measurement in Education, 1999, p. 74, cit. pg. Edwards, Oakland, 2006). Galima sakyti, kad esant testui šališkam to paties testo konstruktai ar faktoriai yra skirtingi skirtingoms grupėms (Edwards, Oakland, 2006). Nors anksčiau buvo taip galvojama, šiuo metu atsisakoma vertinimo, jog esant vienos grupės rezultatams aukštesniems ar žemesniems testas vertinamas kaip šališkas (Edwards, Oakland, 2006). Šališkumas gali kilti dėl keleto priežasčių. Netinkamas testo klausimų turinys gali nulemti skirtingos kultūros šališkus rezultatus. Testo konstruktai, testo kūrimo proceso metu taikyti vienai populiacijai, gali matuoti visai ką kita testą taikant kitai populiacijai. Vienoje kultūroje esantis tam tikras prognozuojantis validumas kitoje kultūroje gali reikšti skirtingus dalykus (Reynolds, Ramsay, 2003). Apskritai kiekvienas testas turi tam tikrą kultūros įtaką, vieni testai yra daugiau, kiti – mažiau specifiniai konkrečiai kultūrai. Jei testo kultūrinis specifiškumas nulemia jo šališkumą, testas yra netinkamas.

Taigi testo adaptavimo tikslas – įsitikinti, kad jis yra vienodai tinkamas kitai nei tai, kuriai testas buvo sukurtas, populiacijai vertinti. Testo adaptacija gali būti atliekama pasitelkiant atskirų klausimų analizę, gali būti vertinamas vidinis testo suderinamumas, pakartotinis patikimumas, prognostinis validumas, konstrukto validumas. Šiame tyrime bus vertinamas *Profile XT* vidinis suderinamumas ir konstrukto validumas, lyginant minėto testo rezultatus su *NEO PI-R* ir *Savarankiško profesijos pasirinkimo klausimyno*, vertinančių panašias charakteristikas, rezultatus. Nors *Profile XT* buvo įvertintas pagal demografines charakteristikas JAV ir patvirtintas kaip tinkamas daugeliui etninių bendruomenių, Lietuvoje jo adaptacija dar turi būti tęsiama.

1.5. Tyrimo tikslai

Asmenybei vertinti gali būti parinkti labai įvairūs vertinimo būdai nuo eksperimento iki projekcinės metodikos, tačiau vieni aiškiausių ir populiariausių asmenybės vertinimo instrumentų yra asmenybės klausimynai. Jie yra palyginti paprasti naudoti ir suteikia norimų rezultatų. Nors ir susilaukia kritikos iš kitų asmenybės teorijų atstovų, bruožų teorijos klausimynai yra vieni populiariausių šiuo metu asmenybei vertinti. *NEO PI-R* yra dažniausiai cituojamas asmenybės vertinimo straipsniuose pasaulyje, o Lietuvoje tai vienintelis patikimas ir validus asmenybės klausimynas, kuris yra pritaikytas naudoti moksliniams tikslams asmenybei vertinti. Siekiant suprasti asmenybės vertinimo aspektus svarbu atskirti ne tik atskirų psichologijos krypčių vertinimo ypatumus, pranašumus ir trūkumus, bet ir palyginti to paties tipo asmenybės klausimynus, vertinančius asmenybės bruožus. To siekdami lyginsime klausimyną *Profile XT* su *NEO PI-R*, grindžiamą *Penkių faktorių modeliu*. Juo labiau, šių klausimynų lyginimas, padedantis daugiau suvokti abiejų testų pranašumus ir naudojimo galimybes, dar nebuvo atliktas Lietuvoje. *Penkių faktorių modelis* išskiria svarbiausius asmenybės bruožus, ir tikėtina, kad tam tikri bruožai, vertinami *Profile XT* ir *NEO-PI-R*, bus susiję.

Pastaruoju metu atsiranda įrodymų apie asmenybės bruožų, vertinamų pagal *Penkių faktorių modelį*, sąsają su atitinkamais interesais, vertinamus pagal J. H. Hollando interesų aplinkos sąveikos teoriją (Larson, 2002; Tokar, 2007; Berings, 2004; Larson, Borgen, 2002). Tačiau rezultatai yra prieštaringi. Dar daugiau, tokių tyrimų nėra atlikta Lietuvoje. *Profile XT* interesų skalės yra sudarytos remiantis Hollando *interesų - aplinkos sąveikos teorija*. Kadangi sąsajų tarp asmenybės savybių ir interesų rezultatai prieštaringi, tirsime šį ryšį.

Taikant naują klausimyną *Profile XT* Lietuvoje būtina žinoti jo charakteristikas platesniame kontekste. *Penkių faktorių modelis* apima plačiausiai pasaulyje analizuojamus asmenybės bruožus. Darbe keliame tokius uždavinius:

1. Įvertinti *Profile XT* patikimumą.
2. Įvertinti *Profile XT* konstrukto validumą:
 - 2.1. Nustatyti atitinkamų asmenybės bruožų, vertinamų *Profile XT* ir *NEO PI-R*, sąsajas,
 - 2.2. Nustatyti sąsajas tarp atitinkamų profesinių interesų, vertinamų *Profile XT* ir *Savarankiško profesijos pasirinkimo klausimynu*.
3. Nustatyti asmenybės bruožų ir interesų sąsajas.

TYRIMO METODIKA

2.1. Tiriamieji

Tyrimė dalyvavo iš viso 200 tyrimo dalyvių, kurių 160 yra studentai, studijuojantys dienišė studijose, ir 40 jų – moksleiviai. Duomenys apie tyrimo dalyvius pateikiami 2 lentelėje. Iš visų dalyvavusių tyrimė klausimyną *Profile XT* užpildė 200 tyrimo dalyvių. Tuo tarpu klausimyną *Profile XT*, *Profile XT* papildomus teiginius, *NEO PI-R* ir *Savarankiško profesijos pasirinkimo klausimyną* užpildė 134.

2 lentelė. Duomenys apie tyrimo dalyvius

Tiriamųjų skaičius				Lytis		Amžius	
200				Mot.	Vyr.	18 - 23	30
Filologijos fakultetas	Filosofijos fakultetas	Matematikos fakultetas	Dvyliktokai	161	39	199	1
45	70	45	40				

2.2. Tyrimo priemonės

2.2.1. Profile XT

Profile XT – klausimynas, vertinantis asmenybės savybes, profesinius interesus, mąstymo stilių, ir verbalinius įgūdžius. Kadangi šiame darbe nagrinėjame Asmenybės savybių ir Profesinių interesų dalis, tik jas ir aptarsime.

Asmenybės savybių dalis sudaryta iš 182 teiginių, kuriuos asmuo turi įvertinti pasirinkdamas vieną iš dviejų variantų. Teiginiai skirstomi į devynias skales: *Energingumo*, *Įtakojimo*, *Draugingumo*, *Paklusnumo*, *Pozityvumo*, *Ryžtingumo*, *Prisitaikymo*, *Savarankiškumo* ir *Objektyvumo*. Asmenybės bruožų skalių aprašymai pateikti 3 lentelėje.

3 lentelė. *Profile XT* Asmenybės bruožų skalių aprašymai

Energingumas	Polinkis į nekantrumą, veiklumą ir veržlumą.
Įtakojimas	Pasitikėjimas savimi ir noras dominuoti.
Draugingumas	Tarpasmeninių santykių stilius. Aukštus balus surenkantys asmenys yra lengvai bendraujantys, mėgsta dirbti grupėje, jaučia poreikį socialiniams kontaktams. Žemus balus surenkantys yra dalykiški, linkę būti vieni ir socialinių kontaktų trūkumas jiems nėra nemalonus.
Paklusnumas	Kaip asmuo reaguoja į autoriteto ar vadovo nustatomus apribojimus.
Pozityvumas	Tendencija pozityviai žvelgti į žmones ir rezultatus.
Ryžtingumas	Kiek žmogus yra linkęs rizikuoti tam, kad sprendimas būtų priimtas laiku. Aukštus rezultatus gaunantys asmenys sprendimus priima greitai bei yra linkę rizikuoti
Prisitaikymas	Rūpinimasis grupės atsakomybe ir atsižvelgimas į visų grupės narių poreikius.
Savarankiškumas	Koks vadovavimo būdas asmeniui yra priimtinausias. Aukštus balus surenkantys asmenys mėgsta patys numatyti kryptį ir nemėgsta tiesioginės priežiūros. Žemus rezultatus surenkantys yra atsargūs ir apdairūs, mėgsta tiesioginę priežiūrą.
Objektyvumas	Kiek asmuo remiasi logika ir kiek jam svarbūs intuicija bei jausmai

Profesiniai interesai suskirstyti į tokias skales: *Veršlumas, Finansai/administravimas, Paslaugos, Technika, Mechanika, Kūryba.*

4 lentelė. *Profile XT* Profesinių interesų skalių aprašymas

Mechanika	Domėjimasis darbu, susijusiu su įrankiais, įranga ir mechanizmais.
Technika	Domėjimasis moksline veikla, technine informacija bei tyrimais.
Kūryba	Domėjimasis veikla, kurioje reikalinga vaizduotė, kūrybiškumas bei originalios idėjos.
Paslaugų sfera	Domėjimasis tokia veikla kaip pagalba žmonėms, rūpinimasis kitų gerove.
Veršlumas	Veikla, susijusi su kitų įtikinimu ar planų pristatymu.
Administravimas	Domėjimasis tokia veikla, kaip informacijos tvarkymas ar verslas.

Profile XT ištakos siekia 1970 – 1980 m., kai pradėtas kurti asmenybės klausimynas PS-I, o vėliau – jo pasekėjas PS-II. Atlikus daug pakeitimų buvo pridėtos dvi papildomos skalės – *Ryžtingumo* ir *Paklusnumo*. Galiausia buvo sukurtas dabartinis *Profile XT*, kuris susideda iš mažiau teiginių, todėl yra greičiau ir lengviau užpildomas, lyginant su ankstesnėmis versijomis.

Profesinių interesų skalės, įeinančios į *Profile XT* klausimą, buvo sukurtos pagal J. L. Hollando interesų teoriją. Klausimyne reikalaujama pasirinkti mėgstamus interesus iš 110 veiklų, įvertinti ją iš dviejų pasirinktų variantų. Veiklos, o ne profesijos pasirinktos todėl, kad paprastai profesijos pasirinkimas dar būna nulemtas jos prestižo, vertybių, reikšmingumo.

Šiuo metu Lietuvoje vyksta šio klausimyno adaptacija Lietuvos populiacijai.

2.2.2. Papildomi *Profile XT* klausimai

Tiriamiesiems buvo pateikti papildomi teiginiai. Turiniu jie atitiko vieną iš Asmenybės bruožų dalies ir Profesinių interesų dalies skalių. Kiekvienai skalei buvo priskirta nuo 14 iki 23 teiginių.

2.2.3. *NEO-PI-R*

NEO-PI-R – *Penkių faktorių modelio* empiriniam matavimui skirtas klausimynas. Jis naudojamas moksliniams asmenybės tyrimams bei konsultuojant, darbuotojų atrankai, teisės psichologijoje, psichoterapiniam procesui planuoti ir įvertinti (Žukauskienė, Barkauskienė, 2006).

Klausimynas sudarytas iš 240 teiginių. Tiriamasis gali atsakyti penkiais variantais: labai nesutinku, nesutinku, negaliu apsispręsti, sutinku, labai sutinku. Klausimą trunka užpildyti apie 30 – 40 min. Tyrejas gali pasirinkti dvi formas – vieną, skirtą tiriamajam įvertinti pačiam save, o kita – stebėtojo vertinimui. Šiame tyrime bus naudojama tik pirmoji forma.

Klausimynas skirtas naudoti suaugusiems, neturinčiais sutrikimų ir turinčiais sutrikimų populiacijai. Klausimynas taikomas tyrimo tikslais, pacientų bei darbuotojų organizacijose įvertinimui. Dabartiniu metu siūloma, kad klausimynas gali būti naudojamas paaugliams, bet su tam tikrais pakeitimais (Raad, Perugini, 2002).

Klausimyno galutiniai rezultatai pateikiami penkiomis skalėmis: *Neurotizmas*, *Ekstraversija*, *Atvirumas patyrimui*, *Sutariamumas*, *Sąmoningumas*. Pradžioje autorių klausimyno skalės buvo sudarytos iš *Neurotiškumo*, *Ekstraversijos* ir *Atvirumo patyrimui*, vėliau buvo pridėtos *Sutariamumo* ir *Sąmoningumo* skalės (Pervin et al., 2005). Kiekviena skalė vertinama 48 teiginiais, nuo 0 iki 192 balų. Kiekviena jų skirstoma į žemesnio lygio bruožų subskales. Jos pateikiamos 5 lentelėje.

5 lentelė. *NEO PI-R* skalės ir subskalės

Neurotizmas	Ekstraversija	Atvirumas patyrimui	Sutariamumas	Sąmoningumas
nerimas	šiluma	fantazija	pasitikėjimas	kompetencija
priešiškumas	visuomeniškumas	estetiškumas	tiesumas	tvarka
depresija	savęs įtvirtinimas	jausmai	altruizmas	pareigingumas
drovumas	aktyvumas	veikla	nuolaidumas	tikslo siekimas
impulsyvumas	sužadavimo siekimas	idėjos	kuklumas	savidrausmė
pažeidžiamumas	teigiamos emocijos	vertybės	empatiškumas	apdairumas

Kiekviena subskalė vertinama 8 teiginiais, nuo 0 iki 32 balų. (Žukauskienė, Barkauskienė, 2006). Nors daugiausia *NEO-PI-R* skalės koreliuoja su kitais penkių faktorių modelį vertinančiais klausimynais, kai kurias aspektais jis yra skirtingas. Pavyzdžiui, *NEO-PI-R* šiluma yra priskiriama *Ekstraversijai*, tuo tarpu kiti tyrėjai šilumos subskalę daugiau priskiria prie *Sutariamumo* (Pervin et al., 2005). Daugiausia nesutarimų sukelia Atvirumo patyrimui skalė, kuri kitų tyrėjų daugiau akcentuojama kaip intelektualumas ir kūrybingumas, o *NEO-PI-R* autoriams toks apibrėžimas atrodo per siauras.

Lietuviškos *NEO-PI-R* versijos skalių patikimumas vyrauja nuo 0.7 iki 0.84, subskalių vidinio suderinamumo rodikliai – nuo 0,36 iki 0,8 (Žukauskienė, Barkauskienė, 2006).

NEO PI-R klausimyno skalės koreliuoja su kitų klausimynų skalėmis, ypač su tais, kurie remiasi faktorių analize, kaip *Eysencko klausimynu* (Pervin et al., 2005). Be to, jis koreliuoja ir su tam tikrais klausimynais, kurie remiasi kitokia teorija, pavyzdžiui, Murray asmenybės motyvacinio modeliu (Pervin et al., 2005). Paties tiriamojo ir jo stebėtojo (sutuoktinio, bendraamžio) balai paprastai sutampa (Pervin et al., 2005), kas taip pat rodo *NEO PI-R* naudą ir išbaigtumą.

Klausimynas yra išverstas į daugiau nei 40 kalbų. Lietuviškos *NEO-PI-R* versijos didžiųjų skalių ir žemesnio lygio bruožų subskalių patikimumas yra pakankamas, konstrukto validumas geras, todėl ji „gali būti naudojama mokslinių tyrimų tikslams“ (Žukauskienė, Barkauskienė, 2006, p. 19).

2.2.4. Savarankiško profesijos pasirinkimo klausimynas

Savarankiško profesijos pasirinkimo klausimynas naudojamas profesinės veiklos tyrimui ir planavimui. Pagal J. L. Hollandą profesijos klausimyne skirstomos į šešias skales: praktinis, tiriamasis, meninis, socialinis, dalykinis, normatyvinis. Jų aprašymas pateiktas 6 lentelėje.

6 lentelė. *Savarankiško profesijos pasirinkimo klausimyno* skalių aprašymas

Praktinis tipas	Teikia pirmenybę darbui ir veiklai, kuriose panaudojami įvairūs įrankiai ar mašinos ir matomas arba pasiekiamas konkretus rezultatas. Juos domina praktinių, o ne abstrakčių problemų sprendimas.
Tiriamasis tipas	Teikia pirmenybę moksliniam – tiriamajam darbui, kuriame analizuojami daiktai ir įvykiai, kaupiami ir apibendrinami duomenys, sprendžiamos įvairios problemos. T tipo žmonės paprastai yra intelektualūs, smalsūs ir kritiškai, pasižymi atkaklumu ir nepriklausomybe. Jie yra gabūs matematikai ir kitiems mokslams, mėgsta dirbti savarankiškai ir spręsti problemas.
Meninis tipas	Teikia pirmenybę meninei – kūrybinei veiklai, saviraiškai. M tipo atstovai paprastai yra atviri patyrimui, kūrybingi, emocingi, pasižymi turtinga vaizduote, nepriklausomybe.
Socialinis tipas	Teikia pirmenybę veiklai ir darbui, kuriuose reikia teikti pagalbą, duoti nurodymus, konsultuoti ir patarti kitiems žmonėms. S tipo atstovai paprastai turi gerus bendravimo ir mokymo įgūdžius, yra dėmesingi, kantrūs ir empatiški. Jie pasižymi draugiškumu, atsakomybe, užuojauta ir taktu.
Dalykinis tipas	Teikia pirmenybę veiklai ir darbui, kuriuose reikia rodyti iniciatyvą, vadovauti kitiems. D tipo atstovai paprastai turi gerus įtikinėjimo ir pardavimo įgūdžius. Jie pasižymi optimizmu, iškalba ir energingumu; linkę dominuoti ir rizikuoti.
Normatyvinis tipas	Teikia pirmenybę veiklai ir darbui, kuriuose yra aiškios normos ir reikalavimai, laikomasi nustatytos tvarkos.

Paimta iš: „Savarankiško profesijos pasirinkimo klausimynas“ Lietuvos darbo rinkos mokymo tarnyba, 2001.

Klausimynas susideda iš keturių dalių, kur vertinama asmens veikla, sugebėjimai, profesijos, bei asmuo vertina savo gebėjimus. Iš viso klausimynas apima 216 klausimų bei kiekvienos

profesijos savęs vertinimą. Atlikus klausimyno skaičiavimus asmuo yra supažindinamas su trijų raidžių profesijų kodais, kurie labiausiai ir išreiškia asmens interesus.

2.3. Tyrimo eiga

Studentams paskaitų metu ar dvyliktokams pamokų metu duodami užpildyti trys klausimynai, prieš pildymą susitarus su dėstytojais ar mokytojais. Tarp pildymo daroma pertrauka. Tyrimas truko apie 2 val.

2.4. Duomenų tvarkymas

Tyrimo duomenys užkoduoti ir apdoroti naudojant darbo su statistiniais duomenimis paketą SPSS 12/Windows.

Skalių teiginių analizei skaičiuotos koreguotos skalės – teiginio koreliacijos bei Cronbacho alphas. Ryšių tarp Asmenybės bruožų ir Profesinių interesų dalių skalių bei sąsajoms tarp *Profile XT* skalių ir kitų klausimynų skalių skaičiavimui naudotas momentinis Pearsono koreliacijos koeficientas. Taikytas daugialypės tiesinės regresijos modelis. Buvo atlikta regresinė profesinių interesų, kaip priklausomų kintamųjų, ir asmenybės savybių, kaip nepriklausomųjų kintamųjų, analizė. Profesiniai interesai regresinei analizei buvo vertinami naudojant *Profile XT*, o asmenybės bruožai – *NEO PI-R* bei *Profile XT*.

REZULTATAI

3.1. *Profile XT* Asmenybės bruožų dalies rezultatai

Šioje dalyje pateiksime *Profile XT* Asmenybės dalies vidinio suderinamumo rodiklius, skalių tarpusavio sąsajas bei šios dalies sąsajas su panašias savybes vertinančio klausimyno (NEO PI-R) skalėmis. Tokiu būdu įvertinsime klausimyno patikimumą, konstrukto validumą bei palyginsime jį su *Penkių faktorių modelių* pagrįstu klausimynu *NEO PI-R*.

3.1.1. *Profile XT* Asmenybės bruožų dalies teiginių analizė

Norėdami išsiaiškinti asmenybės vertinimo galimybes skirtingais instrumentais pirmiausia yra reikalinga įvertinti instrumentų psichometrines charakteristikas. Svarbu įvertinti, ar skalės yra patikimos, ar skalės teiginiai sudaro vieną aiškų konstrukta, t.y. pasižymi homogeniškumu.

Skalės teiginiai turi būti pakankamai susiję, kad būtų galima teigti, jog jie matuoja tą patį teorinį konstrukta. Teiginių koreliacija skalės viduje neturėtų būti mažesnė nei 0,2 (Giles, 2002). Remiantis šiuo kriterijumi ir teiginio turinio tinkamumu konkrečiai skalei analizuosime kiekvienos skalės teiginius. Anot daugelio autorių skalę galima vertinti kaip patikimą, kai jos vidinio suderinamumo koeficientas yra 0,8, tačiau dažnai kaip patikimos įvertinamos ir skalės su mažesniu vidinio suderinamumo koeficientu (Giles, 2002). Šiame darbe skalių, kurių vidinio suderinamumo koeficientas yra didesnis nei 0,8, vertinsime kaip aukšto patikimumo, o kurių vidinio suderinamumo koeficientas yra didesnis kaip 0,6 ir mažesnis kaip 0,8, vertinsime kaip vidutinio patikimumo skales.

Profile XT Asmenybės dalis sudaryta iš *Paklusnumo, Savarankiškumo, Objektyvumo, Draugingumo, Prisitaikymo, Pozityvumo, Energingumo, Įtakojimo* ir *Ryžtingumo* skalių. Skales sudaro nuo 16 iki 25 teiginių. Analizuodami kiekvieną skalę atskirai žiūrėsime, ar teiginiai yra susiję tarpusavyje bei atsižvelgę į koreguotą skalės – teiginio koreliaciją nagrinėsime teiginių turinį. Teiginius, neturinčius geros koreguotos skalės – teiginio koreliacijos, keisime papildomais teiginiais.

Paklusnumo skalė (7 lentelė), kaip buvo autorių užmanyta, vertina, kaip asmuo reaguoja į vadovo ar autoriteto nustatomus apribojimus. Šios skalės vidinio suderinamumo koeficientas yra vidutinis. Pagal kai kurių autorių nuomonę (Giles, 2002) skalės patikimumas geras, kai vidinio suderinamumo koeficientas siekia 0,8, todėl norėdami padaryti skalę patikimesnę, koreguosime ją. *Paklusnumo* skalėje teiginių su mažom koreguotos skalės - teiginio koreliacijomis yra palyginus

7 lentelė. Koreguotos skalės – teiginio koreliacijos ir vidinio suderinamumo rodikliai (paryškintu šriftu prieš skalės korekciją – pašalinti teiginiai; paryškintu šriftu po skalės korekcijos – pridėti teiginiai)

PAKLUSNUMO skalė			
Prieš skalės korekciją		Po skalės korekcijos	
Teiginio Nr (teiginių sk = 25)	Koreguotos skalės – teiginio koreliacija	Teiginio Nr (teiginių sk = 25)	Koreguotos skalės – teiginio koreliacija
t2	0,20	t4	0,35
t4	0,37	t36	0,29
t11	0,18	t62	0,24
t31	0,15	t67	0,22
t36	0,25	t80	0,33
t45	0,20	t91	0,35
t52	0,16	t105	0,43
t56	0,11	t113	0,30
t62	0,22	t134	0,53
t67	0,22	t142	0,36
t80	0,44	t149	0,42
t91	0,31	t167	0,25
t105	0,33	t174	0,48
t113	0,23	t176	0,30
t134	0,43	p15	0,49
t142	0,31	p25	0,18
t145	0,20	p34	0,35
t149	0,34	p52	0,26
t167	0,27	p62	0,31
t174	0,38	p89	0,42
t176	0,32	p98	0,34
t29	0,19	t11	0,31
t39	0,04	t56	0,22
t60	0,26	p128	0,21
t154	0,15	p137	0,36
Alpha = 0,7		Alpha = 0,79	
M =35,76	SD =4,18	M =37,57	SD = 4,86

daug. Išskiriame septynis teiginius, kurių koreguotos skalės - teiginio koreliacija yra mažesnė nei 0,2. Tai 11, 31, 45, 52, 56, 29, 39 ir 154 teiginiai. 31 ir 52 teiginiai („Žmonės yra Jus nepelnytai kritikavę“, „Jūs buvote ne kartą sąmoningai ignoruojamas“) yra dviprasmiški. Jei asmuo teiginius įvertina kaip netinkančius jam ir pasirenka neigiamą atsakymą, galima manyti dvejopai. Viena vertus, asmuo gali suvokti, kad jis iš kitų nesusilaukia kritikos, kuri nėra pelnyta. Kita vertus, jis taip pat gali suvokti, kad visiškai nėra kritikuojamas – nepastebėti kitų sakomos kritikos. Lygiai taip pat su kito teiginio interpretacija: asmuo gali suvokti, kad neatsitinka taip, kad jis būtų ignoruojamas, bet taip pat tokio paties atsakymo teiginys reikalauja, jei asmuo mano, jog ignoruojamas buvo sąmoningai. 154 teiginys apie jautrumą („Jūs linkęs nusiminti, kai reikalai klostosi ne taip, kaip norėtumėte“), galimas daiktas, netinka šiai skalei. Jautrus asmuo gali dažniau

nepaklusti, nes jį dažniau kas nors nuliūdina. Todėl jis imasi veiksmų. Bet jautrus žmogus gali savo liūdesio neparodyti, ir dėl baimės būti dar daugiau užgautam gali paklusti. Be to, teiginiuose minimas jautrumas gali nebūtinai sietis su bendravimu. Netinka *Paklusnumo* skalei ir 39 teiginys, atskleidžiantys bendrą požiūrį į vadovus („Paprastai vadovai imasi daryti sunkius nemalonus darbus, neprimeddami to daryti kitiems“), o ne asmens reakciją į autoriteto nustatomus apribojimus, kaip numatyta skalėje. Pakeitus minėtus teiginius paaiškėja, kad žymiai keičiasi 2 ir 145 teiginių koreguotos skalės – teiginio koreliacijos, kurios tampa mažesnės už 0,2. Vadinasi, jie gerai nesiderina su kitais šios koreguojamos skalės teiginiais. Juos keičiame 11 ir 56 teiginiais, nes

8 lentelė. Koreguotos skalės – teiginio koreliacijos ir vidinio suderinamumo rodikliai

SAVARANKIŠKUMO skalė			
Prieš skalės korekciją		Po skalės korekcijos	
Teiginio Nr (teiginių sk = 25)	Koreguotos skalės – teiginio koreliacija	Teiginio Nr (teiginių sk = 25)	Koreguotos skalės – teiginio koreliacija
t4	0,35	t4	0,28
t17	0,29	t17	0,26
t18	0,22	t18	0,2
t25	0,36	t25	0,4
t33	0,43	t33	0,44
t40	0,28	t40	0,27
t47	0,41	t47	0,38
t55	0,14	t62	0,2
t62	0,22	t76	0,49
t76	0,37	t91	0,35
t84	0,14	t98	0,34
t91	0,35	t105	0,42
t98	0,39	t113	0,28
t105	0,39	t127	0,35
t113	0,29	t134	0,46
t127	0,37	t142	0,37
t120	0,1	t147	0,26
t134	0,45	t149	0,3
t142	0,37	t156	0,58
t147	0,28	t163	0,37
t149	0,33	t171	0,46
t156	0,47	p2	0,3
t163	0,3	p82	0,36
t171	0,5	p91	0,4
t178	0,2	p121	0,38
Alpha = 0,79		Alpha = 0,86	
M =35,28	SD =4,87	M =35,45	SD = 5,3

pastarųjų koreguota skalės koreliacija tampa didesnė. Keitimus patvirtina ir turinio analizė. 2 ir 145 teiginiai parodo daugiau bendrą žmonių vertinimą („Kartais Jums atrodo, kad visi yra nusiteikę prieš Jus“, „Dauguma žmonių ima daugiau nei yra pasiruošę duoti“), todėl netinka *Paklusnumo*

skalei. Taip pat iš skalės pašaliname 60 teiginį, nes pastarasis nesiderina su pakoreguota skale – jo koreguota skalės – teiginio koreliacija tampa maža. Skalės vidinio suderinamumo koeficientas pakyla iki 0,79. Vadinasi, *Paklusnumo* skalės išlieka vidutinis, bet aukštesnis, nei buvo prieš skalės korekciją.

Profile XT Savarankiškumo skalė (8 lentelė) parodo, koks vadovavimo būdas asmeniui yra priimtinausias: ar jis mėgsta dirbti neprižiūrimas, ar, atvirkščiai, jam reikalinga nuolatinė tiesioginė priežiūra. Matome, kad *Savarankiškumo* koreguotos skalės – teiginio koreliacijos vyrauja nuo 0,10 iki 0,47. Kelių teiginių koreguota skalės – teiginio koreliacija yra maža (Nr. 55, 84, 120). 84 teiginys „Geriausias būdas sėkmingai įgyvendinti naują projektą – klausti labiau patyrusių žmonių patarimo“ nurodo daugiau į pasitikėjimą kitais, prisitaikymą prie kitų ar draugingumą, kai asmuo pasikliaudamas kitais kreipiasi į juos pagalbos. Taip pat tikslinga išskirti iš sakinio galimą interpretuoti situaciją, kai asmuo nežino kaip pasielgti, nes projektas yra naujas. Tai nenurodo į asmens apsisprendimą žinomoje situacijoje, kur reikalingas savarankiškumas. Kitas – 120 teiginys („Jums labiau patiktų individualus, o ne grupinis paskatinimas“) - parodo daugiau orientaciją į rezultatą, o ne veiklą savarankiškai. Pakeitus minėtus teiginius papildomais teiginiais, priskirtais *Savarankiškumo* skalei, paaiškėja, kad teiginio 178 koreguota skalės – teiginio koreliacija tampa maža (0,16). Šis teiginys („Jums labiau patinka, kai nereikia smulkiai aiškinti, kaip ketinate atlikti užduotį“), gali būti, rodo daugia ne savarankiškumą, bet kitus asmenybės bruožų aspektus, kaip pasitikėjimą savo kompetencija. Jis nenurodo į vadovo priežiūrą, kuri yra priešinga vertinamam *Savarankiškumui*. Šį teiginį taip pat keičiame papildomu teiginiu. Pakeitus teiginius *Savarankiškumo* skalės vidinio suderinamumo koeficientas padidėja nuo 0,79 iki 0,86. Vadinasi, *Savarankiškumo* skalės patikimumas yra aukštas.

Objektyvumo (9 lentelė) skalė vertina, kiek asmuo remiasi logika, ir kiek jam svarbūs intuicija bei jausmai. Aukštus rezultatus šioje skalėje surenkantys asmenys kaip sprendimo pagrindą supranta logiką, o žemus rezultatus surenkantys asmenys dažnai remiasi jausmais ir intuicija. *Objektyvumo* skalės vidinio suderinamumo koeficientas yra vidutinis. Du teiginiai (Nr. 121, 150) išsiskiria mažomis koreguotomis skalės - teiginio koreliacijomis. 121 teiginys „Kartais kerštas yra vienintelė teisinga ir logiškiausia išeitis“ yra dviprasmiškas. Viena vertus, kerštas gali būti suvokiamas kaip veiksmas, paskatintas staigių ir stiprių emocijų, nukreiptų į kitą žmogų. Kita vertus, tai gali būti ramiai apmąstytas veiksmas. Dar daugiau, teiginyje minimas vertinimas „teisingiausias“ gali nurodyti ir į jausmais, ir į logika paremtą sprendimą. Kitas vertinimas –

9 lentelė. Koreguotos skalės – teiginio koreliacijos ir vidinio suderinamumo rodikliai

OBJEKTYVUMO skalė			
Prieš skalės korekcija		Po skalės korekcijos	
Teiginio Nr (teiginių sk = 18)	Koreguota – teiginio koreliacija	Teiginio Nr (teiginių sk = 18)	Koreguota – teiginio koreliacija
t16	0,48	t16	0,5
t23	0,22	t23	0,25
t24	0,37	t24	0,38
t50	0,48	t50	0,46
t60	0,53	t60	0,56
t69	0,34	t69	0,31
t81	0,27	t81	0,35
t89	0,49	t89	0,56
t132	0,58	t132	0,58
t154	0,39	t154	0,43
t157	0,26	t157	0,37
t161	0,52	t161	0,59
t169	0,51	t169	0,46
t41	0,52	t41	0,53
t86	0,19	t86	0,17
t125	0,26	t125	0,28
t121	-0,06	p19	0,18
t150	0,1	p122	0,18
Alpha = 0,78		Alpha = 0,82	
M =29,11	SD =3,78	M =28,52	SD = 3,9

„logiškiausia“ nurodo į pasitikėjimą faktais. 150 teiginys („Žmonės turėtų išreikšti savo pyktį, užuot kontroliavę jį“), galimas daiktas, tiriamiesiems daugiau sukelia asociacijas su kaip neigiamomis suvokiamomis emocijomis, bet ne su emocijų raiška. Tuo tarpu *Objektyvumo* skalėje svarbu išsiaiškinti, kiek asmuo vadovaujasi jausmais, o kiek – remiasi faktais ir logika. Minėtus teiginius pakeičiame papildomais teiginiais, priskirtais *Objektyvumo* skalei vertinti. *Objektyvumo* skalės vidinio suderinamumo koeficientas padidėja iki 0,82. Vadinasi, *Objektyvumo* skalės patikimumas yra aukštas. Tačiau lieka 86 teiginys, kurio koreguota – teiginio koreliacija yra pakankamai žema (0,17). Kadangi teiginio, kurio koreguota – teiginio koreliacija būtų didesnė, neatsirado, šį teiginį paliekame priskyre *Objektyvumo* skalei.

Draugingumo (10 lentelė) skalė vertina tarpasmeninių santykių stilių: ar asmuo yra lengvai bendraujantis ir jaučiantis socialinių santykių poreikį, ar, atvirkščiai, yra dalykiškas ir linkęs būti vienas. *Draugingumo* skalės rodikliai yra labai geri palyginus su kitų skalių rodikliais. Šios skalės vidinio suderinamumo koeficientas siekia 0,86. Daugumos skalės teiginių koreguotos skalės – teiginio koreliacijos yra aukštesnės nei 0,2, šiek tiek mažiau nei pusė teiginių (10) turi koreguotas skalės – teiginio koreliacijas, aukštesnes už 0,5. Tačiau du teiginiai (Nr. 23, 172) išsiskiria savo

10 lentelė. Koreguotos skalės – teiginio koreliacijos ir vidinio suderinamumo rodikliai

DRAUGINGUMO skalė			
Prieš skalės korekciją		Po skalės korekcijos	
Teiginio Nr (teiginių sk = 25)	Koreguota – teiginio koreliacija	Teiginio Nr (teiginių sk = 25)	Koreguota – teiginio koreliacija
t1	0,38	t1	0,46
t5	0,39	t5	0,49
t8	0,53	t8	0,58
t15	0,56	t15	0,64
t22	0,63	t22	0,70
t30	0,18	t30	0,25
t37	0,26	t37	0,27
t44	0,51	t44	0,49
t52	0,28	t52	0,37
t59	0,49	t59	0,48
t66	0,60	t66	0,63
t95	0,38	t95	0,32
t107	0,22	t107	0,22
t109	0,58	t109	0,62
t117	0,54	t117	0,50
t131	0,47	t131	0,53
t139	0,45	t139	0,55
t160	0,59	t160	0,58
t164	0,54	t164	0,57
t168	0,35	t168	0,35
t175	0,63	t175	0,70
t182	0,41	t182	0,40
t23	0,05	p14	0,60
t151	0,23	p51	0,52
t172	0,13	p78	0,44
Alpha = 0,86		Alpha = 0,9	
M =35,8	SD =5,46	M =36,17	SD = 6,27

žemomis koreguotomis – teiginio koreliacijomis. 23 teiginys „Jūsų savigarbai didelę įtaką turi kitų pritarimas“ netinka *Draugingumo* skalei apibūdinti. Galima teigti, jog šis teiginys daugiau apibūdina priklausomybę nuo kitų nuomonės ar žemą pasitikėjimą savimi. Tuo tarpu *Draugingumo* skalė vertina poreikį bendravimo procesui ir būdą, kuriuo asmuo bendrauja su kitais. Jis nebūtinai turi būti susijęs su savo vertės pajautimu. 172 teiginys „Dirbant su Jumis geriausia vengti tuščių kalbų, nešvaistyti laiko ir daryti darbus“ iš pirmo žvilgsnio savo turiniu atrodo tinkamas vertinti tarpasmeninių santykių stilių. Nors teiginyje tiesiogiai neminima, susidaro įspūdis, kad juo kalbama apie vadovą. Tuo tarpu *Draugingumo* skale svarbu yra įvertinti bendravimo stilių apskritai, bet ne vadovo – pavaldinio santykį. Pridėjus prie skalės papildomus klausimus vietoje panaikintųjų 151 teiginio koreguota – teiginio koreliacija tampa mažesnė. Vadinasi, jis nėra pakankamai susijęs su pakeistais teiginiais. Nors teiginys („Bendraudamas su žmonėmis Jūs mėgstate eiti tiesiai prie

reikalo, paprastai nesileisdamas į bereikšmius įvadinius pokalbius“) savo turiniu yra tinkamas *Draugingumo* skalei, tačiau norint skalę padaryti daugiau homogenišką, keičiame teiginį į kitą. Galiausiai *Draugingumo* skalės vidinio suderinamumo koeficientas pakyla iki 0,9. Vadinasi, šios skalės patikimumas yra aukštas.

11 lentelė. Koreguotos skalės – teiginio koreliacijos ir vidinio suderinamumo rodikliai

PRISITAIKYMO skalė			
Prieš skalės korekciją		Po skalės korekcijos	
Teiginio Nr (teiginių sk = 26)	Koreguota – teiginio koreliacija	Teiginio Nr (teiginių sk = 24)	Koreguota – teiginio koreliacija
t5	0,08	t19	0,37
t12	0,21	t34	0,37
t19	0,42	t41	0,40
t26	0,3	t48	0,41
t34	0,30	t56	0,32
t41	0,38	t77	0,41
t48	0,37	t80	0,23
t50	0,18	t85	0,39
t56	0,37	t92	0,34
t70	0,08	t99	0,29
t77	0,34	t106	0,29
t80	0,28	t114	0,19
t85	0,21	t121	0,33
t92	0,31	t143	0,45
t99	0,24	t150	0,29
t106	0,36	t167	0,22
t114	0,27	t179	0,51
t121	0,31	p27	0,32
t124	0,08	p64	0,43
t128	0,26	p100	0,47
t135	0,12	p114	0,28
t143	0,39	p130	0,27
t150	0,16	p120	0,25
t165	0,21	p139	0,22
t167	0,30		
t179	0,41		
Alpha = 0,67		Alpha = 0,8	
M =38,85	SD =4,23	M =36,18	SD =4,47

Prisitaikymo skalė (11 lentelė) vertina, kiek asmuo yra linkęs atsižvelgti į visos grupės poreikius ir jausti atsakomybę už grupę. *Prisitaikymo* skalės vidinio suderinamumo koeficientas yra vidutinis. *Prisitaikymo* skalės teiginių koreguotos skalės – teiginio koreliacijos yra nuo 0,08 iki 0,42. Šešių teiginių koreguotos skalės – teiginio koreliacijos yra nepakankamai geros. Dvieju teiginių koreliacijos nesiekia 0,1 (Nr. 5, 70), o keturių teiginių koreliacijos nesiekia 0,2 (Nr. 50, 124, 135, 26). Vadinasi, šie teiginiai nėra pakankamai susiję su kitais teiginiais, kad sudarytų

homogenišką skalę. Iš teiginių turinio ir tiriamųjų atsakymų matyti, kad bendradarbiavimas ir darbas grupėje nėra labai susijęs su vertinamu prisitaikymu. 5 teiginio „Jums patinka bendradarbiauti su kitais“ ir 70 teiginio „Jums lengviau atlikti visą darbą vienam nei dirbti grupėje“ koreguotos skalės – teiginio koreliacijos nepakankamos. Vadovo priežiūra ir nuolaidumas taip pat nesiejami su prisitaikymu, nes 124 teiginio „Jūs linkę atsargiai žiūrėti į žmones, einančius vadovaujančias pareigas“ koreguota skalės – teiginio koreliacija yra maža. Šiai skalei taip pat netinka 50 teiginys apie emocijų valdymą („Jums reikia įdėti daug pastangų, kad suvaldytumėte savo nuotaikas“). Gali būti, kad žmonės, kurie linkę prisitaikyti prie kitų, gali dėti pastangas suvaldyti kylančias emocijas teigdami pirmumą kitiems. Tačiau asmuo gali teikti pirmumą kitiems savęs nekontroliuodamas. Teiginius keičiame papildomais teiginiais, priskirtais *Prisitaikymo* skalei. Pakeitus minėtus teiginius 128 teiginio koreguota – teiginio koreliacija tampa mažesnė už 0,2 (0,19). Peržiūrėjus teiginius nusprendžiame 128 teiginį pašalinti iš *Prisitaikymo* skalės. Šis teiginys „Geriausias būdas suvaldyti

12 lentelė. Koreguotos skalės – teiginio koreliacijos ir vidinio suderinamumo rodikliai

POZITYVUMO skalė			
Prieš skalės korekciją		Po skalės korekcijos	
Teiginio Nr (teiginių sk =22)	Koreguota – teiginio koreliacija	Teiginio Nr (teiginių sk =21)	Koreguota – teiginio koreliacija
t7	0,13	t43	0,45
t24	0,20	t72	0,29
t43	0,43	t74	0,37
t72	0,23	t79	0,33
t74	0,37	t87	0,64
t79	0,30	t94	0,44
t87	0,53	t101	0,38
t94	0,36	t108	0,29
t96	0,22	t123	0,61
t101	0,44	t130	0,49
t108	0,30	t152	0,37
t119	0,18	t159	0,20
t123	0,51	t161	0,23
t130	0,37	t29	0,32
t138	0,23	t14	0,27
t148	0,19	p35	0,37
t152	0,30	p8	0,24
t159	0,23	p16	0,49
t161	0,28	p26	0,47
t144	0,17	p72	0,46
t29	0,29	p99	0,33
t14	0,18		
Alpha = 0,74		Alpha = 0,82	
M =35,99	SD =3,00	M =33,75	SD = 4,50

užsispyrusius darbuotojus – būti dar labiau užsispyrusiu už juos“ daugiau siejasi su savęs įtvirtinimu nei prisitaikymu prie kitų. Be to, panaikinus teiginį visos Prisitaikymo koreguotos skalės vidinio suderinamumo koeficientas beveik nesikeičia, šiek tiek padidėja. Pakoregavus *Prisitaikymo* skalę jos vidinio suderinamumo koeficientas padidėja iki 0,8. Vadinasi, *Prisitaikymo* skalės patikimumas yra aukštas.

Pozityvumo skalė (12 lentelė), kaip klausimyno autorių užmanyta, turi parodyti tendenciją teigiamai žvelgti į žmones ir rezultatus. *Pozityvumo* skalės vidinio suderinamumo koeficientas yra vidutinis. Keturių teiginių koreguotos skalės – teiginio koreliacijos yra mažesnės nei 0,2. Vadinasi, juos tikslinga pašalinti iš skalės teiginių ir pakeisti kitais, daugiau su skale besisiejanciais teiginiais. Šiuos teiginius (Nr. 7, 119, 144, 148) keičiame papildomais teiginiais, kurie yra priskirti *Pozityvumo* skalei. 7 teiginys „Daugelis žmonių elgiasi kaip avių banda, t.y. jie akiai seka lyderį“, galimas daiktas, turi stiprų neigiamą vertinimą, todėl gali paskatinti asmenis iš karto teiginį vertinti neigiamai. Šis teiginys galėtų būti švelniau parodantis neigiamą požiūrį į žmones apskritai. 119 teiginys („Dauguma valstybės tarnautojų į pirmą vietą iškelia viešuosius, o ne asmeninius tikslus“) pateikia požiūrį apie tam tikrą žmonių grupę, bet ne apie žmones apskritai. Požiūris į žmonių grupę gali būti šališkesnis palyginus su požiūriu į žmones apskritai. Kadangi *Pozityvumo* skalė vertina požiūrį į žmones apskritai, minėtą teiginį pašaliname iš skalės. 144 teiginys „Jūs tiksliai apibūdina frazė „reiklus sau ir kitiems“, matyti, labiau tinka kitam asmenybės bruožiui apibūdinti, kaip asmens sąmoningumui, disciplinai vertinti. 148 teiginys „Jūs esate prastos nuomonės apie žmones, kuriems nerūpi, kad darbas būtų atliktas“ vertina požiūrį į žmones, kaip numatyta *Pozityvumo* skalės. Tačiau šiame teiginyje neigiamai nuomonei apie žmones pateikiamas pagrindas, ir teiginys gali būti suprastas kaip faktinė informacija, o ne asmens požiūris. Pridėjus papildomus teiginius vietoje pašalintų iš skalės teiginių, 138 ir 96 teiginių koreguotos skalės – teiginio koreliacijos tampa mažesnės nei 0,2. 138 teiginį („Daugelis žmonių yra įžūlūs ir nemandagūs“) pašaliname iš skalės. 96 teiginį („Jūsų beveik nenuliūdina net nepalankiai besiklostantys reikalai“) keičiame papildomu teiginiu, priskirtu *Pozityvumo* skalei. Po skalės korekcijos *Pozityvumo* vidinio suderinamumo koeficientas yra lygus 0,82. *Pozityvumo* skalės patikimumas yra aukštas.

Energingumo skalė (13 lentelė) vertina polinkį į nekantrumą, veiklumą ir veržlumą. Gautas skalės vidinio suderinamumo koeficientas yra vidutinis. Todėl koreguosime skalę, siekdami pagerinti jos patikimumą. Ypač žemos koreguotos skalės – teiginio koreliacijos teiginių Nr. 53, 90, 102, 126 ir 170. Juos keičiame papildomais teiginiais, tinkamesniais šiai skalei. 53 ir 90 teiginiai apie kantrybę („Jūs mėgstate dirbti kruopščiai ir neskubėdamas“ „Kantrybę Jūs laikote viena geriausių savo dorybių“), kurie turėtų rodyti energingumo nebuvimą, akivaizdu, netinka prie šios skalės. Energingi asmenybės nebūtinai būna nekantrūs. 126 teiginys „Paprastai vienu metu Jūs

13 lentelė. Koreguotos skalės – teiginio koreliacijos ir vidinio suderinamumo rodikliai

ENERGINGUMO skalė			
Prieš skalės korekcija		Po skalės korekcijos	
Teiginio Nr (teiginių sk = 20)	Koreguota – teiginio koreliacija	Teiginio Nr (teiginių sk = 20)	Koreguota – teiginio koreliacija
t10	0,24	t10	0,27
t21	0,31	t21	0,22
t32	0,33	t32	0,52
t53	0,14	t61	0,48
t61	0,37	t68	0,46
t68	0,44	t83	0,32
t83	0,34	t104	0,42
t102	-0,04	t112	0,19
t104	0,33	t141	0,17
t112	0,40	t162	0,40
t126	0,14	t22	0,31
t133	0,24	t30	0,21
t141	0,30	p31	0,47
t162	0,30	p68	0,42
t170	0,05	p76	0,40
t172	0,19	p153	0,38
t22	0,19	p156	0,33
t30	0,25	p149	0,31
t49	0,20	p125	0,21
t90	0,10	p105	0,25
Alpha = 0,66		Alpha = 0,78	
M =30,86	SD =3,45	M =31,23	SD = 4,20

atliekate daugiau nei vieną veiksmą, pavyzdžiui, valgote ir tuo pat metu rengiatės arba žiūrite televizorių ir skaitote“ netinka šiai skalei. 170 teiginys „Jūs darbus atliekate paskubomis“ gali pasirodyti dviprasmiškas: teiginys gali būti suprastas taip, kad darbai atliekami greitai, bet taip pat jis gali būti suprastas, kaip darbai atliekami nerūpestingai, jų neužbaigiant. Todėl gali būti supainiota kompetencija ir darbo greitumas. Pakeitus minėtus teiginius, išaiškėja, kad kitų dviejų teiginių (Nr. 133, 49) koreguotos skalės – teiginio koreliacijos tampa žemos. Juos keičiame papildomais teiginiais. Vienas teiginių, kaip ir anksčiau minėtų teiginių, reikalingų keitimų, yra susijęs su interesais (49 teiginys: „Jums patiktų pradėti ir vystyti savo verslą“, 102 teiginys: „Jūs mieliau praleistumėte ramų savaitgalį namuose, užuot kur ėjęs su kitais“). Gali būti, kad interesai nepateikia tinkamo asmenybės bruožo *Energingumo* apibrėžimo. Taip pat galimas daiktas, kad asmens požiūris į veiklą skiriasi priklausomai nuo situacijos. Pavyzdžiui, dirbdamas jis būna energingas, bet laisvalaikį leisti mėgsta ramiau. Nors 141 teiginio koreguota – teiginio koreliacija yra mažesnė nei 0,2, kas rodo nepakankamą suderinimą su skale, teiginį paliekame, kadangi pagal turinį jis („Jūs labai branginate savo laiką ir pritariate minčiai, kad laikas – pinigai“) *Energingumui*

apibūdinti yra tinkamas. Pakeitus teiginius vidinio suderinamumo koeficientas padidėja iki 0,78. Vadinasi, *Energingumo* skalės patikimumas yra vidutiniškas.

Įtakojimo skalė (14 lentelė) vertina asmens pasitikėjimą savimi ir norą dominuoti. Šios skalės vidinio suderinamumo koeficientas yra beveik aukštas. Tačiau *Įtakojimo* skalėje yra nemažai teiginių su koreguotomis – teiginio koreliacijomis, mažesnėmis nei 0,2. Todėl teiginius Nr. 28, 51, 64, 73, 75, 180, 12 keičiame papildomais teiginiais, priskirtais *Įtakojimo* skalei. 180 teiginys („Atkablūs ir reikalaujantys daug dėmesio pardavėjai yra nemandagūs ir neprofesionalūs“), gali būti, nedera prie šios skalės, nes jis atspindi daugiau bendrą požiūrį apie žmonių grupę, bet ne

14 lentelė. Koreguotos skalės – teiginio koreliacijos ir vidinio suderinamumo rodikliai

ĮTAKOJIMO skalė			
Prieš skalės korekciją		Po skalės korekcijos	
Teiginio Nr (teiginių sk = 27)	Koreguotos – teiginio koreliacija	Teiginio Nr (teiginių sk =27)	Koreguotos – teiginio koreliacija
t6	0,44	t6	0,41
t13	0,45	t13	0,47
t28	0,05	t35	0,26
t35	0,33	t38	0,44
t38	0,37	t42	0,54
t42	0,48	t46	0,32
t46	0,37	t49	0,42
t49	0,38	t57	0,45
t51	0,15	t71	0,48
t57	0,35	t78	0,26
t64	0,14	t88	0,31
t71	0,46	t100	0,42
t73	0,16	t115	0,69
t75	0,14	t118	0,23
t78	0,22	t122	0,23
t88	0,38	t129	0,46
t100	0,45	t158	0,30
t115	0,58	t166	0,43
t118	0,24	t173	0,51
t122	0,26	t20	0,21
t129	0,43	P1	0,28
t158	0,25	p13	0,26
t166	0,35	p32	0,42
t173	0,43	p50	0,51
t180	0,07	p60	0,38
t12	0,14	p69	0,38
T120	0,22	p77	0,24
Alpha = 0,79		Alpha = 0,85	
M =42,44	SD =4,92	M =42,6	SD = 5,65

asmens elgesio stilių. 28 teiginys („Vadovauti Jūs linkęs labiau savo pavyzdžiu, nei nurodinėdamas kitiems, ką reikia daryti“) kalba apie vadovavimą. Gali būti, kad asmenys, kurių *Įtakojimo* skalės balai žemi, nėra linkę vadovauti apskritai, o šis teiginys nepalieka galimybės pasirinkti tarp noro vadovauti ir paklusti kitiems. Kiti *Įtakojimo* skalės teiginiai, kurių koreguota – teiginio koreliacija žema, pagal turinį atitinka *Įtakojimo* skalę. Tačiau remiantis koreguotomis skalės – teiginio koreliacijomis juos šaliname iš skalės. Po teiginių pakeitimų *Įtakojimo* skalės vidinio suderinamumo koeficientas pakyla iki 0,85. Įtakojimo skalės patikimumas yra aukštas.

Ryžtingumo skalė (15 lentelė) parodo, kiek asmuo sugeba priimti sprendimą greitai ir su turimu minimaliu kiekiu informacijos, kiek asmeniui yra būdinga rizikuoti. *Ryžtingumo* skalės vidinio suderinamumo koeficientas yra vidutinis. Keičiame teiginius, turinčius koreguotos skalės –

15 lentelė. Koreguotos skalės – teiginio koreliacijos ir vidinio suderinamumo rodikliai

RYŽTINGUMO skalė			
Prieš skalės korekciją		Po skalės korekcijos	
Teiginio Nr (teiginių sk =17)	Koreguota – teiginio koreliacija	Teiginio Nr (teiginių sk =16)	Koreguota – teiginio koreliacija
t9	0,19	t86	0,36
t63	0,18	t89	0,19
t86	0,33	t97	0,30
t89	0,30	t100	0,43
t97	0,29	t104	0,50
t100	0,45	t112	0,29
t104	0,50	t153	0,37
t111	0,22	t121	0,24
t112	0,25	t125	0,30
t153	0,30	t133	0,35
t121	0,22	t26	0,16
t125	0,35	p48	0,20
t133	0,37	p124	0,37
t136	0,16	p30	0,27
t176	0,15	p67	0,21
t177	0,18	p5	0,24
T26	0,37		
Alpha = 0,67		Alpha = 0,7	
M =26,11	SD =2,92	M =25,36	SD = 3,07

teiginio koreliacijos vertes, mažesnes nei 0,2. Tai teiginiai Nr. 9, 63, 136, 176, 177. 9 teiginys „Jūs retai apmąstote savo praeities klaidas“ daugiau parodo asmens pasitikėjimą savimi nei ryžtingumą. 63 teiginys „Vakare Jūs paprastai turite tiek pat energijos, kiek ir ryte“ nurodo daugiau į energingumą, rodantį polinkį į greitą veiklą nei atskleidžia ryžtingumą. 176 teiginys „Jūs sunku

įtraukti į ginčą“, kaip rodo koreguota – teiginio koreliacija, netinka *Ryžtingumo* skalei vertinti. Kiti teiginiai pagal turinį nėra netinkami *Ryžtingumo* skalei vertinti, bet jų koreguotos skalės – teiginio koreliacijos neaukštos, todėl ieškome teiginių su geresnėmis koreguotomis – teiginio koreliacijomis iš papildomų teiginių, priskirtų *Ryžtingumo* skalei. Pakeitus teiginius vidinio suderinamumo koeficientas pakyla iki 0,7. Vadinasi, *Ryžtingumo* skalės patikimumas yra vidutiniškas. Taip pat pridėjus papildomus teiginius sumažėja 111 teiginio koreguota – teiginio koreliacija (0,16). Iš tikrųjų pagal turinį šis teiginys nėra tinkamas *Ryžtingumo* skalei („Patyręs nesėkmę Jūs dar ilgai apie ją galvojate“). Jis veikia vertina *Neurotiškumo* aspektą, kai asmuo yra linkęs galvoti daugiau apie liūdnius nei apie linksmus dalykus. Todėl šį teiginį pašaliname iš *Ryžtingumo* skalės ir skalėje paliekame 16 teiginių.

Atlikus kiekvienos skalės teiginių analizę vidinio suderinamumo koeficientas yra nuo 0,7 (*Ryžtingumo* skalė) iki 0,9 (*Draugingumo* skalė). Visose skalėse buvo teiginių, turinčių mažas koreguotas skalės – teiginio koreliacijas. Juos keitėme į papildomus teiginius, nuo 2 iki 7 teiginių kiekvienoje skalėje. Didžiausią kiekį teiginių keitėme *Prisitaikymo* ir *Paklusnumo* skalių, mažiausią kiekį teiginių keitėme *Objektyvumo* skalės. Visų skalių vidinio suderinamumo koeficientas yra vidutiniškas arba aukštas. Vadinasi, skalės yra patikimos ir skirtingos skalės išskiria atskirus konstruktus, kai skalių teiginiai tarpusavyje yra pakankamai susiję. Skiriasi skalių koreguotos skalės – teiginio koreliacijos. Didžiausiomis koreguotomis – teiginio koreliacijomis pasižymi *Draugingumo* skalės teiginiai. Nors kriterijus atitinka ir yra aukštesnės nei 0,2, *Energingumo* ir *Ryžtingumo* teiginių koreguotos skalės – teiginio koreliacijos yra mažesnės palyginus jas su kitų skalių teiginių koreguotos skalės – teiginio koreliacijomis.

3.1.2. Profile XT Asmenybės bruožų dalies skalių sąsajos

Vienas būdų patikrinti klausimyno konstrukto validumą yra tikrinti klausimyno skalių sąsajas. Viena vertus, jos turi būti tam tikru laipsniu susijusios, nes matuoja to paties dalyko, šiuo atveju – asmenybės bruožų, - konkrečius kintamuosius. Kita vertus, skalės turėtų būti pakankamai skirtingos, nes priešingu atveju užtektų vienos skalės tam pačiam kintamajam įvertinti. Lyginsime lietuviškosios *Profile XT* versijos skalių koreliacijas su jų koreliacijomis JAV versijoje. Lietuviškosios *Profile XT* versijos asmenybės dalies skalių koreliacijos pateikiamos 16 lentelėje. JAV *Profile XT* asmenybės dalies skalių koreliacijos pateikiamos 1 Priede.

16 Lentelė. Lietuviškos Profile XT versijos asmenybės bruožų dalies skalių koreliacija

	Paklusnumas	Savaraniškumas	Objektyvumas	Draugingumas	Prisitaikymas	Pozityvumas	Energingumas	Įtakojimas	Ryžtingumas
Paklusnumas	1,00	-0,62	0,16	-0,23	0,41	0,24	-0,28	-0,29	-0,28
Savarankiškumas		1,00	0,15	0,37	-0,36	-0,16	0,30	0,56	0,52
Objektyvumas			1,000	0,25	0,00	0,16	0,04	0,24	0,27
Draugingumas				1,000	-0,28	0,28	0,46	0,62	0,42
Prisitaikymas					1,000	0,15	-0,28	-0,50	-0,47
Pozityvumas						1,00	0,75	0,02	0,08
Energingumas							1,00	0,50	0,50
Įtakojimas								1,00	0,60
Ryžtingumas									1,00

Paryškintu šriftu: $P \leq 0.01$

Iš lentelės matyti, kad skalių tarpusavio koreliacija nėra aukšta. Apie du trečdaliai korelacių yra mažiau nei 0,3. Didžiausia koreliacija nesiekia 0,7, todėl galima sakyti, kad skalės pakankamai skirtingos ir vertina atskirus kintamuosius. Korelacijos koeficientas didžiausias yra tarp šių skalių: *Įtakojimo* ir *Draugingumo*; *Įtakojimo* ir *Ryžtingumo*; *Įtakojimo* ir *Savarankiškumo*. Matome, kad *Įtakojimo* skalės koreliacija yra aukšta su keletu skalių. Didžiausia neigiama koreliacija pasižymi *Paklusnumo* ir *Savarankiškumo* skalės, *Įtakojimo* ir *Prisitaikymo* skalės.

Peržvelgus 1 Priede pateiktas amerikiečių imties klausimyno Asmenybės bruožų dalies skalių tarpusavio korelacias, matyti, kad JAV klausimyno didžiausia skalių tarpusavio koreliacija yra didesnė nei šios klausimyno versijos. Apskritai lietuviškosios *Profile XT* versijos asmenybės dalies skalių korelacijos yra mažesnės nei amerikiečių imties. Tarp amerikiečių imties klausimyno skalių didžiausios korelacijos yra tarp šių skalių: *Ryžtingumo* ir *Energingumo* (0,8), *Ryžtingumo* ir *Įtakojimo* (0,7). Tuo tarpu šiame tyrime minėtų skalių korelacijos yra 0,5 ir 0,6 atitinkamai. Vadinas, lietuvių imties klausimyne šių skalių matuojami konstruktai yra ne taip susiję, kaip JAV imtyje. Nors lietuvių imtyje tai irgi yra vienos didžiausių korelacių tarp klausimyno skalių, tačiau lietuvių imtyje *Ryžtingumo* skalės koreliacija taip pat yra pakankamai aukšta su *Savarankiškumo* skale (0,52). Palyginus su tyrimu, atliktu JAV, šiame tyrime didesnės korelacijos yra tarp šių skalių: *Įtakojimo* ir *Energingumo* (0,51); *Įtakojimo* ir *Savarankiškumo* (0,56); ypač didelė koreliacija tarp *Įtakojimo* ir *Draugingumo* skalių (0,62). Šios skalės Lietuvių imtyje išsiskiria kaip turinčios didžiausias korelacias, taip pat jos yra didesnės nei tų pačių skalių gautos korelacijos

JAV imtyje. Tiek šiame tyrime, tiek tyrime JAV neigiama koreliacija didžiausia tarp *Savarankiškumo* ir *Paklusnumo* skalių. Tai suprantama, nes pagal turinį šios skalės vertina priešingus latentinius kintamuosius. Tačiau visiškai skirtingo dydžio koreliacijos yra tarp *Paklusnumo* ir *Pozityvumo* skalių, kuri JAV imtyje yra viena didžiausių (0,68), o lietuvių imtyje šių skalių koreliacija nėra tokia didelė (0,24). Remiantis JAV duomenimis galima būtų manyti, kad pozityviai į žmones žvelgiantis asmuo taip pat yra linkęs paklusti ir būti kontroliuojamas. Tačiau lietuvių imtis tokių bruožų sąsajos nepatvirtina. Gali būti, kad viena ar kita skalė savo turiniu neatitinka to, ką turėtų vertinti.

Apibendrinus amerikiečių ir lietuvių imties klausimyno skalių koreliacijų rezultatus galima teigti, kad skalių tarpusavio koreliacijos yra panašios. Skalių koreliacijos patvirtina pakankamai gerą konstrukto validumą. Išskirti reikėtų lietuvių imtyje *Paklusnumo* ir *Pozityvumo* skales, kurių tarpusavio koreliacija dėl vienos ar kitos priežasties nėra aukšta. Šiame tyrime *Draugingumo* ir *Įtakojimo* skalių koreliacija (0,62) yra daug aukštesnė nei JAV imties. Apskritai lietuvių imties skalių tarpusavio koreliacijos yra žemesnės nei amerikiečių imties skalių koreliacijos. Vadinasi, lietuvių imties skalės vertina pakankamai atskirus asmenybės konstruktus.

3.1.3. Profile XT Asmenybės bruožų dalies skalių sąsajos su NEO PI-R skalėmis

Klausimynai *Profile XT* ir *NEO PI-R* yra skirti vertinti asmenybei, neturinčiai sutrikimų. Abu klausimynai apima panašias skales. *NEO PI-R* asmenybės klausimynas apima daugiau asmenybės bruožų nei *Profile XT*. *NEO PI-R* klausimynas, empiriškai vertinantis *Penkių faktorių modelį*, yra sudarytas hierarchiškai: pagrindines skales sudaro žemesnio lygio bruožų subskalės. *Profile XT* klausimynas sudarytas iš vientisų devynių skalių. *NEO PI-R* turi pakankamai gerus vidinio suderinamumo ir validumo rodiklius, kad galėtų būti taikomas kito testo validumui tirti. Taip pat vertinsime asmenybės konstruktų, vertinamų atskirais klausimynais, sąsajas bei skirtumus, aptariant asmenybės vertinimo galimybes ir ribotumus.

Profile XT asmenybės dalies skalės turėtų koreliuoti su atitinkamomis *NEO PI-R* skalėmis ir subskalėmis. Jei panašaus turinio skalės yra tam tikru lygiu susijusios, vadinasi, *Profile XT* vertina tai, kokie asmenybės bruožai numatyti vertinti atitinkamomis skalėmis. Validumą nusako ne tik sąsajos tarp panašių konstruktų, bet ir ryšio nebuvimas tarp nepanašių konstruktų. Klausimyno validumui analizuoti taikysime konvergentinio – divergentinio validumo tradiciją. Pagal ją koreliacijos, lygios 0,3 ar didesnės, tarp susijusių konstruktų, rodo tinkamą konvergentinį validumą. Koreliacijos, ne didesnė nei 0,2, arba reikšmingos koreliacijos nebuvimas tarp nesusijusių konstruktų, parodo tinkamą divergentinį validumą (Campbell, Fiske, 1959, cit. pg. Nestadt et al., 2007).

Profile XT ir *NEO PI-R* skalių koreliacijos pateiktos 17 lentelėje. Apskritai *Profile XT* skalių ir *NEO PI-R* skalių sąsajos yra palyginus aukštos, kai kituose tyrimuose koreliacijos tarp *NEO PI-R* skalių ir kitų asmenybės konstruktų gaunamos mažesnės (Nestadt, et al., 2007). Be teigiamų sąsajų, taip pat pasitaiko nemažai neigiamų sąsajų tarp skalių. Toliau apžvelgsime konkrečių skalių koreliacijas.

17 Lentelė. *NEO PI-R* asmenybės bruožų skalių koreliacija su *Profile XT* asmenybės bruožų dalies skalėmis

NEO PI-R	PROFILE XT								
	Paklusnumas	Savaraniškumas	Objektyvumas	Draugingumas	Pristaikymas	Pozityvumas	Energingumas	Įtakojimas	Ryžtingumas
Neurotiškumas	-0,09	-0,15	-0,74	-0,44	0,16	-0,20	-0,13	-0,41	-0,29
Ekstraversija	-0,14	0,35	0,28	0,84	-0,26	0,32	0,49	0,58	0,44
Atvirumas patyrimui	-0,18	0,29	0,15	0,29	-0,19	0,14	0,19	0,23	0,23
Sutariamumas	0,37	-0,40	-0,04	-0,24	0,44	0,42	-0,18	-0,43	-0,40
Sąmoningumas	0,24	-0,10	0,31	-0,05	0,07	-0,11	0,07	0,19	0,03

Paryškintu šriftu: $P \leq 0,05$; pasvirusiu šriftu – koreliacijos, didesnės nei 0,3.

Profile XT daugumos skalių (*Savarankiškumo*, *Draugingumo*, *Pozityvumo*, *Energingumo*, *Įtakojimo*, *Ryžtingumo*) sąsajos su *NEO PI-R Ekstraversijos* skale yra aukštos (didesnės už 0,3). Vadinas, minėtos skalės vertina *Ekstraversijos* aspektus. Suprantama, kad *Profile XT* klausimyno sudarytojai, siekdami išsiaiškinti bruožus, turinčius įtakos bendravimui su aplinkiniais, įtraukė keletą *Ekstraversijos* bruožo aspektų. Siekiant patikrinti, ar minėtos *Profile XT* skalės nėra vienodos, analizuojame, kaip jos susijusios su *Ekstraversijos* bruožo žemesnio lygio bruožais (18 lentelė). Iš lentelės matyti, kad *Savarankiškumo* skalė yra susijusi su *Ekstraversijos* bruožo *Savęs įtvirtinimo* ir *Sužadino siekimo* žemesnio lygio bruožais. Šios skalės savo turiniu yra panašios ir jų koreliacija didelė, vadinas ji vertina tai, kas numatyta vertinti klausimyno autorių. *Draugingumo* skalė yra susijusi su visais *Ekstraversijos* bruožo žemesnio lygio bruožais, nors ryšys didžiausia tarp *Draugingumo* skalės ir *Visuomeniškumo bei Savęs įtvirtinimo* subskalių. Galima teigti, kad *Draugingumo* skalė pakankami neišskiria vieno *Ekstraversijos* aspekto.

18 Lentelė. *Profile XT* Asmenybės bruožų dalies skalių koreliacijos su NEO PI-R subskalėmis

NEO PI-R	PROFILE XT								
	Paklusnumas	Savarankiškumas	Objektyvumas	Draugingumas	Prisitaikymas	Pozityvumas	Energingumas	Itakojimas	Ryžtingumas
Neurotiškumas									
n1: nerimas	0,08	-0,24	-0,58	-0,42	0,13	-0,17	-0,14	-0,38	-0,39
n2: priešiškiškumas	-0,22	0,07	-0,65	-0,05	-0,33	-0,22	0,12	-0,04	0,06
n3: depresija	-0,06	-0,14	-0,58	-0,58	0,10	-0,29	-0,23	-0,41	-0,35
n4: drovumas	0,03	-0,21	-0,54	-0,61	0,21	-0,15	-0,28	-0,53	-0,36
n5: impulsyvumas	-0,19	0,17	-0,42	0,14	-0,20	0,09	0,10	0,02	0,08
n6: pažeidžiamumas	0,07	-0,29	-0,69	-0,41	0,13	-0,19	-0,14	-0,49	-0,34
Ekstraversija									
e1: šiluma	0,09	0,06	0,16	0,61	-0,09	0,49	0,19	0,27	0,06
e2: visuomeniškumas	-0,04	0,13	0,18	0,76	-0,29	0,22	0,26	0,42	0,21
e3: savęs įtvirtinimas	-0,26	0,46	0,19	0,71	-0,52	0,10	0,52	0,75	0,54
e4: aktyvumas	-0,16	0,29	0,27	0,60	-0,26	0,13	0,64	0,52	0,45
e5: sužadavimo siekimas	-0,34	0,42	0,21	0,55	-0,38	0,14	0,30	0,35	0,42
e6: teigiamos emocijos	-0,02	0,21	0,29	0,57	-0,11	0,42	0,29	0,30	0,31
Atvirumas patyrimui									
o1: fantazija	-0,13	0,17	-0,04	0,17	-0,07	0,02	0,09	0,09	0,14
o2: estetiškumas	0,00	0,12	-0,11	0,13	-0,08	0,10	0,18	0,13	0,07
o3: jausmai	-0,15	0,24	-0,14	0,21	-0,25	0,12	0,16	0,20	0,14
o4: veikla	-0,17	0,23	0,29	0,32	-0,17	0,09	0,17	0,28	0,30
o5: idėjos	-0,10	0,20	0,18	0,13	-0,15	0,15	0,08	0,13	0,13
o6: vertybės	-0,03	0,00	0,01	0,08	-0,21	-0,04	-0,02	-0,04	0,02
Sutariamumas									
a1: pasitikėjimas	0,29	-0,15	0,13	0,32	0,12	0,73	0,01	0,05	-0,02
a2: tiesumas	0,35	-0,39	-0,09	-0,36	0,41	0,15	-0,19	-0,50	-0,32
a3: altruizmas	0,09	-0,12	0,01	0,01	0,18	0,30	-0,01	-0,08	-0,21
a4: nuolaidumas	0,50	-0,50	0,10	-0,24	0,65	0,35	-0,19	-0,40	-0,42
a5: kuklumas	0,17	-0,23	-0,16	-0,47	0,42	-0,11	-0,30	-0,50	-0,35
a6: empatiškumas	-0,01	-0,02	-0,13	-0,07	0,12	0,15	0,14	-0,05	-0,14
Sąmoningumas									
c1 kompetencija	0,05	0,12	0,24	0,19	-0,28	0,06	0,24	0,37	0,28
c2: tvarka	0,19	-0,09	0,12	-0,04	0,09	-0,13	-0,03	0,18	-0,07
c3: pareigingumas	0,24	-0,22	0,18	-0,28	0,21	-0,05	-0,07	-0,11	-0,09
c4: tikslo siekimas	-0,02	0,06	0,16	0,18	-0,17	-0,11	0,38	0,27	0,19
c5: savidrausmė	0,26	-0,15	0,44	-0,06	0,18	-0,02	-0,06	0,11	0,06
c6: apdairumas	0,16	-0,16	0,22	-0,19	0,12	-0,20	0,12	0,01	-0,18

Paryškintu šriftu: $P \leq 0,01$, paryškintu pasvirusiu šriftu: $P \leq 0,05$

Pozityvumo skalės ir *Ekstraversijos* skalės *Šilumos bei Pozityvių emocijų* subskalių tvirtas ryšys rodo, kad ši skalė gerai išskiria aspektą, numatytą vertinti klausimyno autorių. *Energingumo* skalė taip pat daugiausia susijusi su pagal turinį artimomis *Ekstraversijos* subskalėmis: *Savęs įtvirtinimu*, *Aktyvumu*, *Sužadavimo siekimu*. *Įtakojimo* skalės koreliacija yra aukšta su visomis *Ekstraversijos* subskalėmis išskyrus *Šilumos* subskalę, kas atitinka pagal turinį skalių ir subskalių sąsajas. *Ryžtingumo* koreliacija didelė su visomis *Ekstraversijos* subskalėmis išskyrus *Šilumą ir Visuomeniškumą*, kas taip pat suprantama skales analizuojant pagal turinį. Apžvelgus *Profile XT* skalių sąsajas su *Ekstraversijos* subskalėmis, galima teigti, kad jos parodo skirtingus *Ekstraversijos* aspektus išskyrus *Draugingumo* skalę, kuri neišskiria vieno aspekto, bet su visomis *Ekstraversijos* subskalėmis yra susijusi panašiai.

Visos jau aptartos skalės išskyrus *Draugingumo* skalę pasižymi didelėmis sąsajomis ir su *Sutariamumo* skale. *Savarankiškumo* skalė yra neigiamai susijusi su *Sutariamumo* skale, kas patvirtina skalės turinį, nes aukštus rezultatus surenkantys asmenys *Savarankiškumo* skalėje sprendžia ir veikia atsižvelgdami daugiau į savo ketinimus nei bendradarbiaudami. Taip pat suprantamos neigiamos sąsajos tarp *Sutariamumo* skalės ir *Įtakojimo* bei *Ryžtingumo* skalių, nes minėtose skalėse aukštus rezultatus surenkantys asmenys skiria mažiau dėmesio pasitikėjimui kitais, bet veikiau pristato savo nuomonę, priima sprendimus greitai, vadinasi, ne visada atsižvelgdami į kitus. *Pozityvumo* ir *Sutariamumo* skalės koreliacija yra didelė, nes šios skalės parodo teigiamą požiūrį į žmones. Nors *Pozityvumo* ir *Sutariamumo* skalių koreliacija nėra pati didžiausia, lyginant *Pozityvumo* skalę su *Sutariamumo* subskalėmis, išryškėja skirtumai tarp subskalių. *Pozityvumas* daugiausia koreliuoja su *Pasitikėjimo* subskale. Tai rodo gerą šios skalės divergentinį validumą.

Paklusnumo skalės koreliacija su *Sutariamumo* skale yra teigiama. Vadinasi, *Paklusnumo* skalė numato rezultatus, būdingus *Sutariamumo* skalei. Tai patvirtina *Paklusnumo* skale norimą įvertinti gebėjimą ir norą sprendimus priimti daugiau atsižvelgiant į kitų nuomonę ir būti kito kontroliuojamu. Iš tikro, aukštus balus *Paklusnumo* skalėje surenkantys asmenys turėtų būti ir daugiau sutariami. Vadinasi, *Paklusnumo* skalės turinys atitinka jos norimus vertinti bruožus. Panašiai *Prisitaikymo* skalė numato asmens gebėjimą ir norą prisiiimti atsakomybę už kitus žmones ir atsižvelgti į jų poreikius. Tai persidengia su *Sutariamumo* skale, todėl ryšys su šia skale yra pakankamai aukštas.

Objektyvumo skalės didžiausia neigiama koreliacija yra su *Neurotiškumo* skale. Vadinasi, jis vertina panašų konstrukta, bet priešinga kryptimi. Galima teigti, kad šiai skalei nepakanka divergentinio validumo, nes *Objektyvumo* skalės tikslas yra atskirti asmenis, besiremiančius jausmais ir faktais, bet ne žmones, pas kuriuos vyrauja ar stokojama *Neurotiškumo* bruožų. Kita

vertus, *Objektyvumo* skalės ir *Sąmoningumo* skalės *Savidrausmės* subskalės aukšta koreliacija parodo, kad ši skalė numato gebėjimą save drausminti. Tai yra labai tikėtina, nes aukštus rezultatus *Objektyvumo* skalėje surenkantys asmenys vadovaujasi daugiau logika ir faktais nei jausmais, todėl jie gali pasižymėti savidrausme. Visgi divergentinis *Objektyvumo* skalės validumas nepakankamas.

Matome, kad išskyrus aptartas sąsajas *Sąmoningumo* skalė daugeliu atvejų yra nesusijusi su *Profile XT* skalėmis. Iš tiesų, *Profile XT* skalės numato vertinti daugiau asmens bendravimo būdą su kitais, bet ne *Sąmoningumo* aspektus. Kita vertus, tokia skalė kaip *Ryžtingumas*, galima tikėtis, kad sudarytų ir *Sąmoningumo*, kaip *Tikslo siekimo*, aspektus, tačiau tokios sąsajos nerandama. Įdomi *Įtakojimo ir Sąmoningumo* subskalės *Kompetencijos* sąsaja. Siekiant daugiau pasigilinti į šių konstrukto sąsajas, būtų reikalinga tirti priežastinius ryšius.

Po kiekvienos *Profile XT* skalės analizės ir palyginimo su *NEO PI-R* konstruktais, verta atkreipti dėmesį į tai, kaip bendrai *Profile XT* skalės parodo ar atspindi *Penkių faktorių modelio* konstruktus. Ar gali būti, kad *Profile XT* skalės taip pat apima *Penkių faktorių modelio* skales? Jei ne, kokie kiti, galbūt papildomi konstruktai išskiriami? Visų pirma, išaiškėja, kad *Profile XT Draugingumo* skalė glaudžiai siejasi su *Ekstraversijos* faktoriumi. Taip pat *Energingumo*, *Įtakojimo* skalių ryšys su *Ekstraversijos* faktoriumi yra stiprus. Todėl galima manyti, kad trys *Profile XT* skalės apima vieną *Penkių faktorių* konstrukto. *Ryžtingumo* skalė taip pat susijusi su *Ekstraversijos* faktoriumi, tačiau koreliacijos nėra tokios aukštos palyginus su kitų skalių koreliacija su *Ekstraversijos* bruožu. Pagal šį tyrimą *Profile XT Objektyvumo* skalė yra priešingai susijusi su *Neurotiškumo* skale. Vadinasi, ją galima priskirti šiam *Penkių faktorių modelio* faktoriumi. Matome, kad galima palyginti aiškiai išskirti du pagrindinius *Penkių faktorių modelio* konstruktus, kurie klausimyno paradigmos autorių buvo suformuoti pirmiausia (McCrae, Costa, 1992).

Ažvelgus dviejų klausimynų skalių koreliacijas matyti, kad *Profile XT* Asmenybės bruožų dalis daugiausia vertina *Penkių faktorių modelio* faktorių *Ekstraversijos* ir *Sutariamumo* aspektus. Ji beveik nevertina *Penkių faktorių modelio* faktoriaus *Sąmoningumo* ir *Atvirumo patyrimui* aspektų. *Penkių faktorių modelio* faktorius *Neurotiškumas* *Profile XT* klausimyne įvertinamas atvirkštinėmis *Neurotiškumui* skalėmis. Iš *Profile XT* skalių koreliacijos su *NEO PI-R* skalėmis galima spręsti, kad *Profile XT* skalių konvergentinis validumas geras, išskyrus *Ryžtingumo* skalę. Divergentinis skalių validumas geras, išskyrus *Objektyvumo* skalę. Nors daugelis skalių pasižymi geru validumu, visgi lieka klausimas apie tai, jog nemažai *Profile XT* skalių yra susiję su keliomis *NEO PI-R* skalėmis, kas rodo nepakankamą konstrukto išskyrimą.

3.2. Profile XT Profesinių interesų dalies rezultatai

Šioje dalyje aptarsime *Profile XT* Profesinių interesų dalies skalių vidinio suderinamumo rodiklius, analizuosime skalių tarpusavio sąsajas, vertinsime skalių ryšį su panašius interesus vertinančiu klausimynu. Galiausiai, aptarsime asmenybės bruožų ir interesų sąsajas.

3.2.1. Profile XT Profesinių interesų dalies teiginių analizė

Kaip ir asmenybės dalies, *Profile XT* profesinių interesų dalies skalės turi būti sudarytos iš teiginių, kurie yra tarpusavyje susiję. Tokiu atveju galima teigti, kad teiginių grupė apima vieną

19 lentelė. Koreguotos skalės – teiginio koreliacijos ir vidinio suderinamumo rodikliai. (paryškintu šriftu prieš skalės korekciją – pašalinti teiginiai; paryškintu šriftu po skalės korekcijos – pridėti teiginiai)

VERSLUMO skalė			
Prieš skalės korekciją		Po skalės korekcijos	
Teiginio Nr (teiginių sk = 21)	Koreguota – teiginio koreliacija	Teiginio Nr (teiginių sk = 21)	Koreguota – teiginio koreliacija
f2	0,50	f2	0,52
f5	0,25	f5	0,25
f8	0,25	f8	0,26
f20	0,43	f20	0,42
f28	0,37	f28	0,40
f30	0,24	f30	0,27
f36	0,50	f36	0,52
f49	0,40	f49	0,38
f54	0,16	f62	0,46
f62	0,46	f65	0,36
f65	0,34	f72	0,33
f67	0,05	f76	0,38
f72	0,25	f79	0,33
f76	0,34	f86	0,24
f79	0,31	f90	0,47
f86	0,29	f93	0,30
f90	0,44	f96	0,50
f93	0,28	f102	0,32
f96	0,45	f103	0,39
f102	0,26	w4	0,59
f103	0,43	w10	0,35
Alpha = 0,78		Alpha = 0,82	
M =3,68	SD =6,88	M =41,86	SD =7,80

dimensiją ir vertina vieną profesinį interesą. Manoma, kad teiginiai pakankamai susiję ir jie matuoja tą patį teorinį konstrukta, jei koreguota skalės – teiginio koreliacija yra ne mažesnė nei 0,2. Toliau analizuosime kiekvieną profesinių interesų skalę atskirai.

Veršlumo intereso (19 lentelė), vertinančios domėjimąsi kitų įtikinėjimu ir planų pristatymu, vidinio suderinamumo koeficientas yra vidutinis. Tačiau dviejų teiginių (54, 67) koreguotos skalės – teiginio koreliacijos yra mažesnės už 0,2. 54 teiginys *Vesti kitus į sėkmę* yra per platus ir nepristato konkrečios veiklos, todėl neatskleidžia konkretaus intereso. Nors jis parodo asmenų santykius, nėra pakankamai aišku, kaip vadovas kitus nukreipia. Jį keičiame papildomu teiginiu „Pristatyti produktą ar paslaugą potencialiam vartotojui“. 67 teiginio „Diskutuoti politiniais klausimais“, koreliacija su visa skale yra maža. Išties, pasižiūrėjus į jo turinį aišku, kad jis neatspindi *Veršlumo* interesų. Jį keičiame papildomu teiginiu (w4) „Būti išrinktam vadovauti kitiems“, kuris, manome, labiau atspindi *Veršlumo* dimensiją. *Veršlumo* dimensijos vidinis suderinamumas tampa aukštas.

20 lentelė. Koreguotos skalės – teiginio koreliacijos ir vidinio suderinamumo rodikliai

FINANSŲ skalė			
Prieš skalės korekcija		Po skalės korekcijos	
Teiginio Nr (teiginių sk =16)	Koreguota – teiginio koreliacija	Teiginio Nr (teiginių sk =16)	Koreguota – teiginio koreliacija
f1	-0,04	f14	0,46
f14	0,39	f16	0,33
f16	0,30	f22	0,30
f22	0,26	f31	0,49
f31	0,55	f33	0,46
f33	0,46	f60	0,41
f44	0,07	f68	0,34
f60	0,29	f78	0,33
f64	0,09	f97	0,41
f68	0,28	f100	0,24
f78	0,39	f109	0,38
f80	0,15	w49	0,55
f97	0,57	w68	0,33
f100	0,18	w113	0,39
f108	0,06	w212	0,62
f109	0,49	w206	0,40
Alpha = 0,66		Alpha = 0,83	
M =26.94	SD =4.69	M =32.98	SD = 7.29

Finansų dimensija (21 lentelė) parodo domėjimąsi tokia veikla, kaip informacijos tvarkymas ir verslas. Jos vidinio suderinamumo koeficientas yra vidutinis. Todėl keisime teiginius (Nr.1, 44, 64, 80, 108), turinčius mažas koreguotas skalės koreliacijas, į tinkamesnius teiginius. 1 teiginys

„Racionalizuoti verslo procesus“ nėra vienareikšmis, nes taip pat gali būti priskirtas *Veršlumo* interesui. 44 teiginys „Vesti išsamius asmeninių kolekcijų užrašus“ bei 64 teiginys „Būti vertinamam už kruopštumą“, 108 teiginys „Kruopščiai ir atidžiai nagrinėti detales“ taip pat nėra pakankamai susiję su kitais dimensijos teiginiais. 80 teiginys „Tvarkyti darbo stalą“ gali būti suprastas daugiau kaip privaloma veikla, bet ne kaip interesas – mėgstama veikla, kuriai asmuo turi daug motyvacijos. Pakeitus minėtus teiginius papildomais teiginiais, tokiais, kaip „Dirbti su skaičiais ir apskaičiavimais“, „Ieškoti geriausių palūkanų investicijoms“, „Vesti namų buhalteriją“, *Finansų* intereso konstrukto patikimumas tampa aukštas.

21 lentelė. Koreguotos skalės – teiginio koreliacijos ir vidinio suderinamumo rodikliai.

MECHANIKOS skalė			
Prieš skalės korekciją		Po skalės korekcijos	
Teiginio Nr (teiginių sk =19)	Koreguota – teiginio koreliacija	Teiginio Nr (teiginių sk =19)	Koreguota – teiginio koreliacija
f3	0,29	f3	0,33
f6	-0,10	f7	0,44
f7	0,44	f25	0,23
f15	-0,14	f32	0,25
f25	0,22	f40	0,25
f32	0,19	f41	0,31
f40	0,20	f45	0,42
f41	0,28	f73	0,39
f45	0,32	f77	0,43
f51	0,04	f91	0,47
f73	0,29	f94	0,19
f77	0,45	f99	0,38
f81	0,23	f101	0,23
f91	0,46	w6	0,31
f92	0,02	w43	0,63
f94	0,37	w64	0,44
f99	0,23	w168	0,25
f101	0,26	w137	0,69
f104	0,07	w91	0,52
Alpha = 0,57		Alpha = 0,80	
M =27,77	SD =4,31	M =33,29	SD = 7,27

Mechanikos skalė (21 lentelė) vertina susidomėjimą darbu, susijusiu su įrankiais, įranga ir mechanizmais. *Mechanikos* dimensijos vidinio suderinamumo koeficientas yra žemas. Skaleje yra daug teiginių, kurių koreguota skalės - teiginio koreliacija yra maža. Be to, 6 teiginio koreliacija yra neigiama, vadinasi šis teiginys „Užsiimti menais ir amatais“ visiškai netinka matuojamam konstruktui apibūdinti. Jis yra dviprasmiškas: viena vertus, jis parodo mechanikos interesus, tačiau jį galima būtų priskirti ir *Kūrybos* interesui, nes minimi menai. Todėl šį teiginį keičiame papildomu

teiginiu „Atlikti rankų darbo reikalaujančias užduotis“. Keičiame ir kitus teiginius, kurių koreguotos skalės koreliacijos yra mažos (15, 51, 92 ir 104). 15 teiginys „Plūktis iš paskutiniųjų“ netinka šiai dimensijai apibūdinti. Jis yra per daug bendras ir neatspindi vieno konkretaus intereso. Jį keičiame papildomu teiginiu „Prižiūrėti ir remontuoti automobilį“, kuris parodo konkrečia veiklą. 51 ir 92 teiginiai apie pirmumo teikimą darbui lauke („Dirbti lauke, o ne patalpose“, „Dirbti lauke“) nėra susiję su *Mechanikos* interesu. Dar daugiau, į skalę įtraukti du beveik vienodus teiginius netikslinga. 104 teiginys „Dirbti su gyvūnais ir augalais“ nesisieja su *Mechanikos* interesu. Gali būti, kad šis teiginys sukelia išpūdį apie sunkų darbą ūkyje. Jį keičiame teiginiu „Prižiūrėti sodą“, kuris yra ir konkretesnis, ir labiau keliantis asociacijas su mėgstama veikla. Pakeitus minėtus

22 lentelė. Koreguotos skalės – teiginio koreliacijos ir vidinio suderinamumo rodikliai

TECHNIKOS skalė			
Prieš skalės korekcija		Po skalės korekcijos	
Teiginio Nr (teiginių sk =21)	Koreguota – teiginio koreliacija	Teiginio Nr (teiginių sk =21)	Koreguota – teiginio koreliacija
f9	0,07	f17	0,61
f17	0,53	f24	0,41
f18	-0,04	f29	0,41
f19	0,13	f34	0,25
f24	0,33	f37	0,50
f29	0,28	f43	0,49
f34	0,26	f47	0,39
f37	0,44	f57	0,48
f43	0,40	f61	0,47
f47	0,26	f66	0,39
f56	0,11	f70	0,47
f57	0,42	f75	0,61
f61	0,45	f82	0,47
f66	0,35	f107	0,30
f70	0,33	f21	0,46
f71	0,14	w79	0,34
f75	0,48	w175	0,58
f82	0,47	w142	0,35
f95	-0,19	w80	0,59
f107	0,40	w210	0,67
f21	0,34	w174	0,36
Alpha = 0,64		Alpha = 0,86	
M =34,00	SD =6,37	M =37,66	SD = 8,91

teiginius 81 teiginio koreguota koreliacija tampa žema. Gali būti, kad šis teiginys „Dirbti su įrankiais“ yra per daug bendras, todėl šį teiginį keičiame konkretesniu teiginiu „Naudotis tinkamais

rankiniais įrankiais dirbant fizinį darbą“. Po teiginių pakeitimų *Mechanikos* dimensijos patikimumas tampa aukštas.

Technikos intereso (22 lentelė) dimensijos, kuri apima domėjimąsi moksline veikla, technine informacija ir tyrimais, vidinis suderinamumas yra vidutinis. Skalėje yra daug teiginių, kurių koreguotos skalės koreliacijos yra žemos, kai kurių teiginių koreliacijos neigiamos (Nr. 18, 95). Dėl šios priežasties teiginiai Nr. 9, 18, 95, 19, 56, 71 turi būti keičiami. 9 teiginys „Aiškinti sudėtingą informaciją“ yra dviprasmiškas, nes apima sudėtingos informacijos supratimą, būdingą techniniam interesui, taip pat – mokymą, kuris daugiau būdingas *Paslaugų* interesui. Dėl dviprasmiškumo keičiame šį teiginį papildomu teiginiu „Užsiimti moksline veikla“. 18 ir 19 teiginiai, susiję su naujos informacijos sužinojimu („Žiūrėti dokumentinį filmą apie planetas“, Eiti į mokslo istorijos muziejų“) nėra susiję su kitais šios skalės teiginiais. 95 teiginys „Atlikti unikalų tyrimą“ yra nesusijęs su šia dimensija gali būti dėl to, kad „unikalus“ daugiau apibūdina išradingumą ir naujovių paiešką, bet ne tikslumu ir analitiniu mąstymu paremtą veiklą.

23 lentelė. Koreguotos skalės – teiginio koreliacijos ir vidinio suderinamumo rodikliai

KŪRYBOS skalė			
Prieš skalės korekciją		Po skalės korekcijos	
Teiginio Nr (teiginių sk =19)	Koreguota – teiginio koreliacija	Teiginio Nr (teiginių sk =19)	Koreguota – teiginio koreliacija
f12	0,26	f12	0,31
f13	0,25	f13	0,25
f23	0,35	f23	0,37
f35	0,55	f35	0,55
f38	0,65	f38	0,63
f39	0,49	f39	0,45
f46	0,49	f46	0,53
f50	0,38	f50	0,39
f53	0,25	f53	0,32
f59	0,33	f59	0,27
f63	0,47	f63	0,37
f84	0,52	f84	0,52
f85	0,68	f85	0,68
f87	0,48	f87	0,52
f88	0,74	f88	0,72
f89	0,66	f89	0,67
f98	0,57	f98	0,56
f106	0,33	f106	0,32
f110	0,10	w85	0,45
Alpha = 0,85		Alpha = 0,86	
M =37,87	SD =8,31	M =39,85	SD = 8,75

būdingą *Techniniam* interesui. Teiginius keičiame papildomais teiginiais, nurodančiais konkrečią veiklą, susijusią su Technikos intereso dimensija („Nagrinėti žemėlapius“, „Braižyti mechanizmo schemą“, „Domėtis kompiuterine grafika“). Galiausiai pasiektas *Technikos* intereso konstrukto aukštas patikimumas.

Kūrybos dimensijos (23 lentelė), vertinančios veiklą, kurioje reikalinga vaizduotė, kūrybiškumas ir originalios idėjos, vidinis suderinamumas yra aukštas. Keičiame 110 teiginį, kurio koreguota koreliacija yra žemesnė nei 0.1. Išties, įvertinus teiginio turinį aišku, kad šis teiginys - „Statyti smėlio pilis“ - neparodo *Kūrybos* intereso. Gali būti, kad teiginyje minima veikla daugiau siejasi su vaikystės užsiėmimu, tuščiu laiko leidimu ar kita veikla, bet ne veikla, reikalaujanti vaizduotės ir naujų idėjų. Teiginį keičiame papildomu teiginiu „Modeliuoti sau rūbus“, kuris akivaizdžiai gali būti priskirtas įdomiai veiklai. Po teiginio pakeitimo *Kūrybos* intereso dimensijos vidinis suderinamumas šiek tiek pakyla ir lieka aukštas.

24 lentelė. Koreguotos skalės – teiginio koreliacijos ir vidinio suderinamumo rodikliai

PASLAUGŲ skalė			
Prieš skalės korekciją		Po skalės korekcijos	
Teiginio Nr (teiginių sk =14)	Koreguota – teiginio koreliacija	Teiginio Nr (teiginių sk =14)	Koreguota – teiginio koreliacija
f4	0,18	f10	0,32
f10	0,34	f11	0,27
f11	0,36	f26	0,52
f26	0,46	f27	0,50
f27	0,44	f42	0,29
f42	0,33	f48	0,30
f48	0,25	f52	0,26
f52	0,29	f55	0,26
f55	0,32	f69	0,46
f58	0,15	f83	0,40
f69	0,44	f105	0,21
f74	0,16	w195	0,35
f83	0,31	w200	0,58
f105	0,19	w125	0,48
Alpha = 0,66		Alpha = 0,76	
M =26,26	SD =5,12	M =30,32	SD = 5,63

Paslaugų intereso (24 lentelė) dimensija vertina domėjimąsi veikla kaip pagalba žmonėms ir rūpinimasis kitų gerove. Skalės vidinis suderinamumas yra vidutinis. Keturių dimensijos teiginių koreliacijos su skale nesiekia 0.2. Pakeitus teiginius Nr. 4, 58 ir 74 papildomais teiginiais, kurie atitinka šią skalę, ketvirto 105 teiginio koreguota koreliacija taip pat tampa aukštesnė. 4 teiginys „Rūpintis kitų poreikiais“, gali būti, yra per daug bendras. Iš esmės pagal turinį šis teiginys siejasi

su *Paslaugų* intereso dimensija. 58 ir 74 teiginiai apie mokymą (*Dėstyti valstybinėse mokyklose, Mokyti kitus, kaip gerai atlikti savo darbą*) turėtų parodyti *Paslaugų* interesą, tačiau, kaip matyti, jie nėra pakankamai susiję su kitais skalės teiginiais. Gali būti, kad panašių teiginių skalėje yra per mažai, kad sudarytų gerai derančių teiginių visumą. Pakeitus teiginius papildomais teiginiais, priskirtais *Paslaugų* intereso dimensijai, skalės patikimumas pakyla, bet išlieka vidutinis.

3.2.2. *Profile XT* Profesinių interesų dalies skalių sąsajos

Vienas konstrukto validumo aspektų – klausimyno dimensijų tarpusavio sąsajos. Lietuviškosios *Profile XT* versijos Profesinių interesų dalies skalių tarpusavio koreliacijos pateiktos 25 lentelėje. Jas lyginsime su klausimyno skalių koreliacijomis amerikiečių imčiai (*The Profile XT Technical Manual, 2005*), kurios pateiktos 2 Priede.

25 lentelė. Lietuviškosios *Profile XT* versijos Profesinių interesų dalies skalių koreliacija

	Verslumas	Finansai	Mechanika	Technika	Kūryba	Paslaugos
Verslumas	1,00	0,05	-0,4	-0,47	-0,09	0,06
Finansai		1,00	0,07	0,41	-0,53	-0,29
Mechanika			1,00	0,55	-0,14	-0,12
Technika				1,00	-0,36	-0,35
Kūryba					1,00	0,3
Paslaugos						1,00

Paryškintu šriftu: $p < 0,01$

Iš lentelės matyti, kad skalių tarpusavio koreliacija yra nuo 0,05 iki 0,55. Dauguma sąsajų yra nedidelės, vadinasi, skalės matuoja pakankamai skirtingus konstruktus ir tarpusavyje nepersidengia. Tačiau keletas koreliacijų yra didesnės. Stipriausias ryšys yra tarp *Mechanikos* ir *Technikos* skalių (0,55). Vadinasi, *Mechanikos* ir *Technikos* interesas tam tikru lygiu persidengia šioje klausimyno versijoje. Taip pat gana stipri sąsaja tarp *Finansų* ir *Technikos* interesų skalių (0,41). Išties, *Technikos*, *Mechanikos* ir *Finansų* interesai turi panašumų, ir J. L. Hollando teorijoje yra išsidėstę greta. Tačiau didesnės sąsajos tarp profesinių interesų dimensijų rodo nepakankamą šių interesų išskyrimą.

Finansų ir *Kūrybos* interesų skalės yra susijusios neigiamai (-0,53). Hollando teorijoje šie interesai yra priešinguose poliuose, vadinasi, jie yra priešingi interesai. Taip pat atvirkštinė koreliacija būdinga šioms skalėms: *Technikos* ir *Kūrybos* (-0,36), *Technikos* ir *Paslaugų* (-0,35).

Palyginus lietuviškosios *Profile XT* versijos Profesinių interesų dalies skalių tarpusavio sąsajas su amerikiečių tos pačios dalies ryšiais tarp skalių, išaiškėja, kad lietuviškosios versijos skalių tarpusavio koreliacijos yra aukštesnės nei amerikiečių imties skalių. Ir lietuvių, ir amerikiečių imtyje aukštos koreliacijos būdingos tarp šių skalių: *Finansų* ir *Technikos*; *Paslaugų* ir *Kūrybos*. Tačiau amerikiečių imties stipriausias ryšys yra tarp *Technikos* ir *Finansų* (0,39) skalių, o lietuviškojoje versijoje aukščiausia koreliacija yra tarp *Technikos* ir *Mechanikos* (0,55) skalių.

Palyginus amerikiečių imties ir lietuvių imties *Profile XT* profesinės dalies dimensijų sąsajas yra panašios. Lietuviška klausimyno versija pasižymi didesnėmis sąsajomis.

3.2.3. *Profile XT* Profesinių interesų dalies skalių koreliacija su *Savarankiško profesijos pasirinkimo klausimyno* skalėmis

Vienas konstrukto validumo įvertinimo būdų – klausimyno skalių sąsajos su panašiomis kito vertinimo instrumento skalėmis. Klausimynas *Profile XT* buvo sukurtas remiantis J. L. Hollando interesų – aplinkos sąveikos teorija, kaip ir Lietuvoje praktiškai taikomas *Savarankiško profesijos pasirinkimo klausimynas*. Šio klausimyno skales lyginsime su *Profile XT* profesinių interesų dalies skalėmis. Remiantis profesijų aprašymais kiekvienos *Profile XT* interesų dalies skalės (*Verslumas*, *Finansai*, *Mechanika*, *Technika*, *Kūryba*, *Paslaugos*) koreliacija turėtų būti aukštesnė su viena *Savarankiško profesijos pasirinkimo klausimyno* skale (*Praktinis*, *Tiriamasis*, *Meninis*, *Socialinis*, *Dalykinis*, *Normatyvinis*) nei su likusiomis skalėmis. Klausimynų skalių koreliacijos pateiktos 26 lentelėje.

26 lentelė. *Savarankiško profesijos pasirinkimo klausimyno* skalių koreliacija su *Profile XT* Profesinių interesų bruožų dalies skalėmis

	Praktinis	Tiriamasis	Meninis	Socialinis	Dalykinis	Normatyvinis
Mechanika	0,59	0,29	-0,15	-0,10	-0,12	0,25
Technika	0,35	0,37	-0,34	-0,25	-0,23	0,21
Kūryba	-0,13	0,01	0,51	0,20	-0,05	-0,22
Paslaugos	-0,12	0,03	0,19	0,47	0,17	-0,03
Verslumas	-0,09	-0,17	0,07	0,14	0,56	-0,02
Finansai	-0,08	-0,04	-0,26	-0,19	0,04	0,32

Paryškintu šriftu: $p \leq 0.01$

Paryškintu pasvirusiu šriftu: $P \leq 0.05$

Iš lentelės matyti, kad *Profile XT* skalių koreliacija su *Savarankiško profesijos pasirinkimo klausimyno skalėmis* yra vidutinė. Didžiausia koreliacija yra tarp *Mechanikos* ir *Praktinio* interesų, kuri siekia 0,59. Mažiausia koreliacija – tarp *Finansų* ir *Normatyvinio* interesų dimensijų.

Kaip buvo numatyta, *Profile XT* *Mechanikos* intereso dimensijos koreliacija aukščiausia su *Praktiniu* interesu pagal *Savarankiško profesijos pasirinkimo klausimyną*. Mažesnė šios skalės koreliacija su *Tiriamuoju* ir *Normatyvinio* intereso skalėmis.

Kaip galima buvo numatyti, *Technikos* intereso dimensijos koreliacija didžiausia yra su *Tiriamuoju* interesu (0,37). Tačiau šios skalės koreliacija su *Praktiniu* interesu (0,35) panaši. *Technikos* interesus yra susijęs su *Tiriamuoju* interesu, kas patvirtina jų panašumą. Bet su kita skale ryšys taip pat panašus. Vadinasi, *Technikos* interesus pakankamai gerai neišskiria šio intereso tarp kitų interesų, bet dar persidengia su *Praktinio* intereso dimensija. Gali būti, kad *Technikos* interesus vertina ne visiškai tai, kas yra numatyta klausimyno autorių.

Kūrybos ir *Meninio* interesų dimensijų koreliacija (0,51) patvirtina jų panašų turinį. Su kitomis skalėmis *Kūrybos* interesus yra nesusijęs arba susijęs mažiau. Kito intereso - *Paslaugų* skalės tvirčiausias ryšys yra su *Socialiniu* interesu. Su kitomis skalėmis *Paslaugų* intereso dimensija nesusijusi arba susijusi nedaug. Iš tikro, *Paslaugų* ir *Socialinis* interesai savo turiniu yra labai panašūs. *Verslumo* skalė tvirčiausiai susijusi su *Dalykinio* intereso dimensija (0,56). Su kitomis skalėmis ši *Verslumo* dimensija yra nesusijusi išskyrus *Tiriamąjį* interesą. Su *Tiriamuoju* interesu *Verslumo* intereso skalė nedaug yra susijusi neigiamai. *Finansų / administravimo* skalės tvirčiausias ryšys yra su *Normatyvinio* intereso dimensija (0,32). Tiesa, ši koreliacija yra mažesnė nei kitų skalių tarpusavio koreliacija. Su kitomis skalėmis *Finansų* intereso dimensija nėra susijusi arba yra susijusi neigiamai. *Finansų* intereso skalės ir *Meninio* intereso neigiama koreliacija patvirtina šių interesų skirtingumą, kaip ir *Finansų* intereso skalės neigiama koreliacija su *Socialinio* intereso dimensija.

Apibendrinus galima teigti, kad *Profile XT* profesinių interesų dalies skalių koreliacijos su *Savarankiško profesijos pasirinkimo klausimyno skalėmis* patvirtina jų sąsajas pagal turinį išskyrus *Technikos* intereso dimensiją. *Profile XT* *Technikos* intereso skalės koreliacija yra aukšta ne tik su *Tiriamuoju* interesu, kaip galima būtų tikėtis lyginant skales pagal turinį. Panaši koreliacija yra tarp *Technikos* intereso ir *Praktinio* intereso dimensijų.

3.2.4. Profesinius interesus prognozuojantys asmenybės bruožai

Tyrimuose dažnai nustatomas ryšys tarp tam tikrų asmenybės bruožų ir profesinių interesų, tačiau galutinių išvadų apie konkrečių bruožų ir interesų sąsajas neprieita. Šiame darbe nagrinėjame asmenybės bruožus ir profesinius interesus. Pastaruosius vertinsime *Profile XT* klausimynu, o asmenybės bruožus - *NEO PI-R* asmenybės klausimynu ir *Profile XT* klausimynu. 27 a) ir b) lentelėse pateikiami daugialypės regresinės analizės rezultatai, kur priklausomi kintamieji yra profesiniai interesai (*Verslumas*, *Finansai*, *Mechanika*, *Technika*, *Kūryba*, *Paslaugos*), o nepriklausomi kintamieji – asmenybės bruožai (*Neurotiškumas*, *Ekstraversija*, *Atvirumas patyrimui*, *Sutariamumas*, *Sąmoningumas*).

27 a) lentelė. Priklausomų kintamųjų (*Verslumas*, *Finansai*, *Mechanika*) ir nepriklausomų kintamųjų (*Neurotiškumas*, *Ekstraversija*, *Atvirumas patyrimui*, *Sutariamumas*, *Sąmoningumas*) vidurkiai (M), standartiniai nuokrypiai (SD), regresijos lyties koeficientai (Beta), patikimumo lygmuo (p), koreliacijos koeficientas (R) ir determinacijos koeficientas (R)

	Verslumas R = 0,63, R ² = 0,39				Finansai R = 0,5, R ² = 0,27				Mechanika R = 0,23, R ² = 0,05			
	M	SD	β	p	M	SD	β	p	M	SD	β	p
Neurotiškumas	101,0	24,17	0,15	0,17	101,32	24,18	0,14	0,27	101,24	24,05	-0,06	0,65
Ekstraversija	112,74	22,6	0,58	0,00	112,2	22,71	0,06	0,63	112,65	22,97	-0,16	0,26
Atvirumas patyrimui	120,51	18,21	-0,01	0,27	119,76	18,06	-0,37	0,00	119,90	18,00	0,05	0,7
Sutariamumas	110,63	16,1	0,3	0,00	109,98	15,21	0,06	0,53	110,35	15,53	0,17	0,12
Sąmoningumas	114,79	19,85	-0,19	0,06	113,94	19,42	0,37	0,00	114,09	19,35	0,01	0,97

Išanalizuotuose tyrimuose dažniausiai pasitaiko tokios sąsajos mažėjančio stiprumo seka: *Atvirumo patyrimui* ir *Kūrybos intereso*; *Ekstraversijos* ir *Verslumo* bei *Paslaugų intereso*; *Atvirumo patyrimui* ir *Tiriamąjo intereso*; *Sutariamumo* asmenybės bruožo ir *Paslaugų intereso*.

Pagal rezultatus *Ekstraversijos* dimensijos didėjimas leidžia prognozuoti *Verslumo* ir *Paslaugų* interesus. Viena vertus, tai patvirtina Larson et al. (2002) gautus rezultatus apie šio asmenybės bruožo ir profesinių interesų ryšį. Tačiau *Verslumo* interesą šiame tyrime dar reikšmingai prognozuojama *Sutariamumo* mažėjimas.

Paslaugų interesą prognozuoja *Ekstraversija*. Tai patvirtina kituose tyrimuose gautus stiprius ryšius tarp *Paslaugų intereso* ir *Sutariamumo* bruožo. Pagal šio tyrimo rezultatus *Paslaugų* interesą taip pat prognozuoja *Neurotiškumas* bei *Atvirumas patyrimui*. Tiesa, *Paslaugų intereso* ir *Atvirumo*

patyrimui bruožo priklausomybė randama tyrimuose, kuriuose pasitelkiamas *Savarankiško profesijos pasirinkimo klausimynas* (Larson et al., 2002). Pastarasis klausimynas, kaip ir mūsų naudojamas klausimynas, sudarytas remiantis Hollando interesų – aplinkos sąveikos teorija. Dėl šios priežasties rezultatai turėtų būti panašūs. Neurotiškumo prognozė prieštarauja kitų tyrimų rezultatams. Iš visų *Penkių faktorių modelio* išskirtų asmenybės bruožų *Paslaugų* intereso nenumato tik *Sąmoningumo* konstruktas, visi likę *Penkių faktorių modelio* asmenybės bruožai prognozuoja *Paslaugų* interesą.

27 b) lentelė. Priklausomų kintamųjų (Technika, Kūryba, Paslaugos) ir nepriklausomų kintamųjų (Neurotiškumas, Ekstraversija, Atvirumas patyrimui, Sutariamumas, Sąmoningumas) Vidurkiai (M), standartiniai nuokrypiai (SD), regresijos lyties koeficientai (Beta), patikimumo lygmuo (p), koreliacijos koeficientas (R) ir determinacijos koeficientas (R)

	Technika R = 0,46, R ² = 0,22				Kūryba R = 0,59, R ² = 0,34				Paslaugos R = 0,67, R ² = 0,44			
	M	SD	β	p	M	SD	β	p	M	SD	β	p
Neurotiškumas	101,32	24,18	-0,1	0,45	101,24	24,05	0,03	0,77	101,32	24,18	0,34	0,00
Ekstraversija	112,2	22,71	-0,33	0,01	112,65	22,97	0,01	0,91	112,2	22,71	0,45	0,00
Atvirumas patyrimui	119,76	18,06	0,01	0,93	119,91	18,01	0,46	0,00	119,76	18,06	0,27	0,01
Sutariamumas	109,98	15,21	0,10	0,32	110,35	15,53	-0,12	0,18	109,98	15,21	0,34	0,00
Sąmoningumas	113,94	19,42	0,28	0,02	114,0	19,35	-0,28	0,01	113,94	19,42	-0,14	0,16

Kitų tyrimų rezultatus patvirtina tvirtas ryšys tarp *Kūrybos* intereso ir *Atvirumo patyrimui* bruožo. *Atvirumo patyrimui* didėjimas prognozuoja *Kūrybos* interesą. Taip pat *Kūrybos* intereso dimensiją prognozuoja *Sąmoningumo* dimensijos mažėjimas.

Tyrimuose, kuriuose naudojamas *Savarankiško profesijos pasirinkimo klausimynas*, gaunama ir šiame darbe patvirtinama tai, jog *Sąmoningumo* bruožas prognozuoja *Finansų (Administravimo)* interesą. Be to, *Finansų* interesą prognozuoja *Atvirumo patyrimui* mažėjimas.

Atvirumo patyrimui įtaka *Technikos* interesui šiame tyrime nerandama. *Technikos* interesą prognozuoja *Sąmoningumas* ir *Ekstraversijos* mažėjimas.

Mechanikos interesus pagal šio tyrimo rezultatus nesisieja su asmenybės bruožais. Vadinasi, *Mechanikos* intereso negalima prognozuoti žinant asmeniui būdingus bruožus. Tai sutampa su kitų tyrimų rezultatais (Larson et al., 2002).

Šiame tyrime pasitvirtino daugelyje kitų tyrimų gautos sąsajos tarp šių dimensijų: *Ekstraversijos* bruožo ir *Verslumo bei Paslaugų* intereso; *Atvirumo patyrimui* ir *Kūrybos* intereso;

Atvirumo patyrimui ir *Paslaugų* intereso. Negauta *Technikos* intereso priklausomybė nuo *Atvirumo patyrimui* bruožo. Patvirtinta priklausomybė tarp *Technikos* intereso ir *Sąmoningumo*, kuris gaunamas tyrimuose, taikančiuose *Savarankiško profesijos pasirinkimo klausimyną*. Net keturi iš penkių asmenybės bruožų prognozuoja *Paslaugų* interesą. Profesinio *Mechanikos* intereso neprognozuoja asmenybės bruožai. Nors yra pastebimi tam tikri ryšiai tarp profesinių interesų ir asmenybės bruožų, jų priklausomybė nėra stipri. *Mechanikos* interesas išsiskiria tuo, jog jo nepaaiškina asmenybės bruožai.

Ištirus profesinių interesų ryšį su asmenybės savybėmis pagal *Penkių faktorių modelį* įdomu būtų pasigilinti į ryšį tarp tų pačių profesinių interesų ir asmenybės savybių, vertinamų kitu asmenybės vertinio instrumentu – *Profile XT*. Jų rodikliai pateikti 28 lentelėje. Lentelėje pateikiami trijų interesų dimensijų rodikliai, kurie rodo priklausomybę nuo atskirų asmenybės bruožų.

28 lentelė. Priklausomų kintamųjų (*Verslumas*, *Technika*, *Paslaugos*) ir nepriklausomų kintamųjų (*Paklusnumas*, *Savarankiškumas*, *Objektyvumas*, *Draugingumas*, *Prisitaikymas*, *Pozityvumas*, *Energingumas*, *Įtakojimas*, *Ryžtingumas*) vidurkiai (*M*), standartiniai nuokrypiai (*SD*), regresijos lyties koeficientai (*Beta*), patikimumo lygmuo (*p*), koreliacijos koeficientas (*R*) ir determinacijos koeficientas (*R*).

	Verslumas R = 0,76, R ² = 0,58				Technika R = 0,54, R ² = 0,29				Paslaugos R = 0,51, R ² = 0,26			
	M	SD	β	p	M	SD	β	p	M	SD	β	p
Paklusnumas	33,63	4,6	0,09	0,45	33,47	4,59	-0,23	0,16	33,47	4,59	0,17	0,31
Savarankiškumas	35,67	5,61	-0,05	0,70	35,55	5,6	-0,19	0,29	35,55	5,6	0,42	0,02
Objektyvumas	28,52	3,96	-0,27	0,00	28,65	3,97	0,37	0,00	28,65	3,97	-0,15	0,19
Draugingumas	36,20	6,31	0,38	0,00	36,30	6,31	-0,45	0,00	36,3	6,3	0,33	0,02
Prisitaikymas	37,19	3,98	-0,10	0,4	37,15	4,02	0,03	0,83	37,15	4,02	-0,02	0,92
Pozityvumas	35,37	4,35	-0,01	0,95	35,36	4,37	-0,01	0,94	35,36	4,37	0,24	0,03
Energingumas	31,6	3,95	-0,14	0,11	31,60	4,05	0,06	0,6	31,61	4,05	0,19	0,12
Įtakojimas	41,53	5,39	0,5	0,00	41,6	5,41	-0,02	0,90	41,6	5,41	-0,36	0,03
Ryžtingumas	27,65	3,12	0,12	0,27	27,65	3,16	-0,08	0,57	27,65	3,16	-0,16	0,26

Iš rezultatų apskaičiavimo aišku, kad sąsajų tarp asmenybės bruožų pagal *Profile XT* ir profesinių interesų yra mažiau nei sąsajų tarp interesų ir asmenybės bruožų, vertinamų pagal NEO PI-R. Net trys interesai (*Finansų*, *Mechanikos*, *Kūrybos*, R²<0,2) nėra priklausomi nuo minimų asmenybės bruožų. Todėl jie į lentelę neįtraukiami. *Mechanikos* interesas su asmenybės bruožais nesisieja ir kituose tyrimuose, tačiau likusių interesų sąsajų su asmenybės bruožais stoka yra netikėta. Tai gali būti paaiškinta tuo, jog kai kurios dimensijos apibūdina žemesnio lygio bruožus.

Pavyzdžiui, Paklusnumas yra panašus į nuolaidumą, kuris yra *Penkių faktorių modelio* faktoriaus *Sutariamumo* aspektas, bet ne visas faktorius. Prisitaikymas taip pat yra panašus į minėtą nuolaidumą. Stebėtina, kodėl *Energingumas* ir *Ryžtingumas* neprognozuoja profesinių interesų, nes šios savybės yra reikalingos tam tikriems interesams.

Paslaugų interesą prognozuoja didelis asmenybės bruožų skaičius: *Savarankiškumas*, *Draugingumas*, *Pozityvumas* ir *Įtakojimas*. Tai suprantama palyginus asmenybės bruožus su profesinių interesų aprašymu. Paslaugų interesui yra būdinga noras padėti kitiems žmonėms, rūpintis bendra gerove. *Draugingumas* ir *Pozityvumas* tiesiogiai atspindi minėtas asmens elgesio tendencijas. *Įtakojimo* mažėjimas prognozuoja Paslaugų interesą, kai tokiu interesu pasižymintis asmuo yra linkęs klausyti kitų nei pats išsakyti savo nuomonę. *Savarankiškumo* prognozė Paslaugų interesui yra didžiausia iš visų.

Verslumo interesą numato *Įtakojimo* ir *Draugingumo* didėjimas bei *Objektyvumo* mažėjimas. Toks ryšys sutampa su dimensijų turinio aprašymu ir patvirtina anksčiau aprašytus ryšius tarp *Verslumo* intereso ir *Ekstraversijos*. Tokiu interesu pasižymintiems žmonėms ištis būdingas gebėjimas daryti įtaką kitiems bei noras bendrauti su žmonėmis. Todėl tokiomis savybėmis pasižymintys asmenys, gali būti, susidomi *Verslumo* interesu. *Objektyvumo* dimensijos su *Verslumo* interesu sąsaja reiškia tai, jog daugiau jausmais ir intuicija remiantis priimančios sprendimus žmonės domisi *Verslumo* interesu.

Trečioji dimensija, kurią prognozuoja asmenybės bruožai pagal *Profile XT*, yra *Technikos* interesas. Jį prognozuoja *Objektyvumo* didėjimas ir *Draugingumo* mažėjimas. Išties, *Technikos* interesui daugiau būdingas tiriamasis ir mokslinis darbas, kuriam už bendravimą su žmonėmis yra svarbesnis analitinis mąstymas, kurį parodo *Objektyvumo* dimensija.

Apžvelgus profesinių interesų priklausomybę nuo asmenybės bruožų pagal *NEO PI-R* ir *Profile XT*, akivaizdu, kad *Ekstraversija* prognozuoja keletą interesų: šio bruožo didėjimas numato *Verslumo* ir *Paslaugų* interesus, o mažėjimas – *Technikos* interesą. *Verslumo* interesą prognozuoja dvi *Profile XT* dimensijos – *Draugingumas* ir *Įtakojimas*, - kurios gali būti pavadintos *Ekstraversijos* konstrukto mažesnėmis dimensijomis. Taigi iš kelių išskirtų *Ekstraversijos* žemesnio lygio bruožų *Profile XT* klausimyne *Draugingumas* ir *Įtakojimas* yra reikšmingiausi *Verslumo* interesui. Įdomu tai, kad *Draugingumas* prognozuoja ir *Verslumo*, ir *Paslaugų* interesus, tuo tarpu *Įtakojimo* dimensija šiuos interesus prognozuoja priešingai: *Įtakojimo* didėjimas prognozuoja *Verslumo* interesą, o *Įtakojimo* mažėjimas – *Paslaugų* interesą. *Paslaugų* interesus prognozes vertinant ir vienu, ir kitu klausimynu, yra priklausomas nuo daugelio asmenybės bruožų.

REZULTATŲ APTARIMAS

Profile XT Asmenybės bruožų dalies vidinis suderinamumas. Atlikus *Profile XT* klausimyno Asmenybės bruožų dalies teiginių analizę, pasiektas geras šios klausimyno dalies patikimumas. *Profile XT* vidinio suderinamumo rodikliai palyginti su JAV klausimyno rodikliais 29 lentelėje.

29 lentelė. Lietuviškosios *Profile XT* versijos ir JAV *Profile XT* vidinio suderinamumo rodikliai
(The Profile XT Technical Manual, 2005)

Bruožų skalės	Vidinio suderinamumo koeficientas			
	Lietuvių imtis, N = 134		JAV imtis, N = 206 443	
	Teiginių sk.	Alpha	Teiginių sk.	Alpha
Paklusnumas	25	0,78	25	0,77
Prisitaikymas	24	0,8	26	0,73
Savarankiškumas	25	0,86	25	0,83
Draugingumas	25	0,90	26	0,87
Energingumas	20	0,78	21	0,75
Įtakojimas	27	0,85	27	0,79
Pozityvumas	21	0,82	26	0,82
Ryžtingumas	16	0,7	16	0,77
Objektyvumas	18	0,82	24	0,78

Ir JAV duomenimis, ir šiame tyrime *Draugingumo* skalės vidinio suderinamumo koeficientas yra didžiausias. Taikant *Profile XT* Lietuvoje pasiekti didesni vidinio suderinamumo koeficientai negu amerikiečių imties klausimyno šių skalių: *Paklusnumo*, *Prisitaikymo*, *Savarankiškumo*, *Draugingumo*, *Energingumo*, *Įtakojimo* ir *Objektyvumo*. Galima manyti, kad palyginti aukšti vidinio suderinamumo koeficientai yra gauti dėl imties ypatumų bei klausimyno adaptacijos proceso, kai buvo atliekama teiginių korekcija, siekiant padidinti kiekvienos skalės patikimumą. *Ryžtingumo* skalė išsiskiria mažesniu vidinio suderinamumo koeficientu nei amerikiečių imties klausimyno skalės vidinio suderinamumo koeficientas. Be to, šios skalės koeficientas yra mažiausias tarp lietuvių imties. To priežastis gali būti mažas teiginių skaičius, nes imant didesnę teiginių skaičių vidinio suderinamumo koeficientas didėja (Giles, 2002). Tačiau gali būti ir taip, kad *Ryžtingumo* skalės teiginiai nepakankamai homogeniškai išskiria vieną konstrukta. Todėl ateityje reikėtų dar kartą koreguoti *Ryžtingumo* skalės teiginius.

Apibendrinus visų skalių vidinio suderinamumo koeficientus galima teigti, kad lietuviškos *Profile XT* versijos Asmenybės bruožų dalis, palyginus ją su klausimynu amerikiečių imčiai, yra patikima ir tinkama naudoti moksliniams bei praktiniams tikslams.

Profile XT Profesinių interesų dalies vidinis suderinamumas. Šiame darbe jau aptartus Profesinių interesų dalies vidinio suderinamumo koeficientus palyginsime su amerikiečių klausimyno profesinės dalies patikimumo rodikliais. *Profile XT* Profesinių interesų dalies dimensijų vidinio suderinamumo rodikliai lietuvių ir amerikiečių imtims pateikti 30 lentelėje.

30 lentelė. Lietuviškosios *Profile XT* versijos ir JAV *Profile XT* vidinio suderinamumo rodikliai (The Profile XT Technical Manual, 2005)

Interesų skalės	Vidinio suderinamumo koeficientas	
	Lietuvių imtis, n = 134	JAV imtis, n = 206 443
Verslumas	0,82	0,84
Finansai	0,83	0,74
Mechanika	0,8	0,81
Technika	0,86	0,76
Kūryba	0,86	0,78
Paslaugos	0,76	0,77

Kaip matyti iš lentelės, lietuviškosios *Profile XT* versijos Profesinių interesų dalies skalių vidinio suderinamumo koeficientai yra panašūs, kaip ir amerikiečių imčiai skirtą klausimyno. Didesnės reikšmės lietuvių nei amerikiečių imtyje gautos šių dimensijų: *Finansų, Technikos ir Kūrybos*. Mažesnės vidinio suderinamumo reikšmės gautos *Verslumo, Mechanikos ir Paslaugų* skalių. Tačiau skirtumai yra minimalūs. Tai rodo, kad lietuviškos *Profile XT* versijos Profesinių interesų dalies patikimumas yra aukštas išskyrus Paslaugų intereso dimensiją.

Profile XT ir Penkių faktorių modelis. Šiame darbe buvo keliamas klausimas apie dviejų klausimynų, vertinančių asmenybės bruožus, sąsajas, panašumus ir skirtumus turint tikslą labiau suprasti asmenybės vertinimo galimybes pasitelkiant klausimynus. *NEO PI-R* klausimynas empiriškai tiria *Penkių faktorių modelį* ir, anot jo autorių bei daugelio kitų tyrinėtojų, parodo pagrindinius ir visiems žmonėms būdingus asmenybės bruožus (McCrae, Costa, 2004). Mums svarbu išsiaiškinti, kokią vietą *Penkių faktorių modelio* kontekste užima *Profile XT*. Kita vertus, remiantis šio darbo rezultatais, bandėme atsakyti į klausimą, ar *Penkių faktorių modelis* atskleidžia visus ir išbaigtus asmenybės bruožus.

Palyginus *Profile XT* su *Penkių faktorių modeliu*, išaiškėjo, kad *Profile XT* vertinami asmenybės konstruktai nevienodai susiję su *Penkių faktorių modelio* konstruktais. Keli asmenybės bruožai yra susiję su atitinkamais *Penkių faktorių modelio* bruožais. *Draugingumas, Energingumas, Įtakojimas* yra susiję su *Ekstravertiškumu*, o *Objektyvumas* yra atvirkščiai susijęs su *Neurotiškumu*. Tuo tarpu kiti *Profile XT* bruožai, kaip *Prisitaikymas* ir *Pozityvumas*, yra susiję ne su bendrais

bruožais, bet su tuos bruožus sudarančiais atitinkamais žemesnio lygio bruožais. *Prisitaikymas* yra išskirtinai tvirtai susijęs su *Sutariamumo* subskale *Nuolaidumu*, *Pozityvumas* yra susijęs su *Sutariamumo* subskale *Pasitikėjimu*. Vadinasi, *Profile XT* vertinant pagal *Penkių faktorių modelį* išskiria asmenybės bruožus nevienodai – vienos jo skalės vertina platesnius bruožus nei kitos, parodančios asmenybės bruožo tik tam tikrus aspektus. Galima teigti, kad *Profile XT* asmenybės bruožus vertinančios skalės yra nevienodos reikšmės: vienos jų vertina plačius asmenybės konstruktus, kitos – asmenybės konstrukto aspektus.

Visų pirma *Profile XT* klausimyne daug vietos skiriama įvertinti *Ekstraversiją*. Net keturios *Profile XT* skalės yra glaudžiai susijusios su *Penkių faktorių modelio Ekstraversijos* asmenybės bruožu. *Ekstraversijos* bruožas pagal *Penkių faktorių modelį* skiriamas į šešis žemesnio lygio bruožus. *Profile XT* bruožai kaip *Draugingumas*, *Energingumas*, *Įtakojimas* glaudžiai siejasi su atitinkamais *Ekstraversijos* bruožo aspektais. Ryšiai tarp minėtų *Profile XT* vertinamų bruožų ir *Ekstraversijos* žemesnio lygio bruožų duoda pagrindą manyti, kad klausimynu *Profile XT* daugiausia įvertinamos asmens *Ekstravertiškumo* tendencijos. Tai suprantama, nes *Ekstraversija* yra bruožas, kuris daugiausia lemia darbo sėkmę. Antras bruožas, svarbus vertinant asmens efektyvumą darbe yra *Sąmoningumas*. Jis autorių išskiriamas kaip vienas pagrindinių asmenybės konstrukto, prisidedantis prie sėkmingos veiklos per motyvacijos didėjimą (Gerhardt et al., 2007). Nepaisant minėtų rezultatų, *Sąmoningumo* bruožo mažesnio lygio bruožai yra glaudžiau susiję tik su vienu – *Objektyvumo* – konstrukto (0,44), bet šis ryšys nėra labai stiprus. Matome, kad *Profile XT* orientuojasi į asmenybės bruožus, susijusius su bendravimu ir turinčius įtakos sąveikai su kitais. Tačiau nėra kreipiamas pakankamas dėmesys į paties asmens organizacijos aspektus, kuriuos parodo *Sąmoningumo* bruožas.

Penkių faktorių modelis daugelio pripažįstamas kaip išbaigtas ir apimantis visiems asmenims būdingus bruožus, kurie pasikartoja skirtingose kultūrose (McCrae, Costa, 1997). Išties, šiame darbe, vertinančiame sąsajas tarp *Profile XT* ir *Penkių faktorių modelio* konstrukto, aiškiausi ir tvirtiausi abiejuose klausimynuose pasikartojantys konstruktai yra *Ekstraversija* ir *Neurotiškumas*. Pastarieji konstruktai, galima teigti, yra tarsi faktorių „branduolys“ – būtent juos pirmuosius išskyrė *Penkių faktorių modelio* autoriai (Block, 1995) ir jie mažiausiai diskusijų sukelia tarp asmenybės struktūros tyrinėtojų. Tačiau yra tvirtinančių, jog *Penkių faktorių modelis* neapima visų asmenybės konstrukto, kurie visiškai atskleistų ir apibūdintų asmenybę. Pagal šio darbo rezultatus tokie papildantys asmenybės bruožai galėtų būti *Savarankiškumas* ir *Ryžtingumas*. Kadangi šių *Profile XT* išskirtų dimensijų sąsajos su *NEO PI-R* konstruktais yra mažiausios, gali būti, kad jie be *Penkių faktorių modelio* vertinamų konstrukto taip pat vertina papildomus bruožus. Tokia prielaida patvirtintų kitų autorių nuomonę, kad *Penkių faktorių modelis* neapima visų asmenį apibūdinančių bruožų, kaip autonomija (John, 1989, cit. pg. Saucer, Goldberg, 1998), tvirtumas ir valingumas

(Block, 1995). Remiantis šiame darbe gautomis nedidelėmis sąsajomis tarp minėtų konstrukčių ir *Penkių faktorių modelio* konstrukčių, galima teigti, kad asmenybę be *Penkių faktorių modelio* taip pat apibūdina *Savarankiškumo ir Ryžtingumo* konstruktai. Šie konstruktai gali būti pavadinti „virš Didžiojo Penketo“ (Saucer, Goldberg, 1998). *Savarankiškumas* rodo, kad asmuo mėgsta pats numatyti kryptį ir nemėgsta tiesioginės priežiūros, vadinasi, jis apibūdina asmens bruožą, turintį įtakos bendravimui su aplinkiniais: kiek asmuo mėgsta būti kontroliuojamas. *Ryžtingumas*, suprantamas kaip polinkis į riziką siekiant sprendimą priimti laiku, vertina paties asmens gebėjimą prisitaikyti prie aplinkos. Nors *Ryžtingumas* siejasi su kai kuriais *Ekstraversijos* aspektais, pastarieji neapima asmens polinkio rizikuoti ir gebėjimo greitai priimti sprendimus. Iš pirmo žvilgsnio jį kai kuriais atvejais galima būtų prilyginti *Neurotiškumo* mažesnio lygio bruožui *Impulsyvumui*. Tačiau giliau išanalizavus konstruktus taip nėra. *Ryžtingumas* nusako daugiau konstruktyvų ir greitą sprendimo priėmimą situacijoje, kai neįmanoma numatyti konkrečių sprendimo pasekmių. Taigi remiantis mažomis sąsajomis tarp konstrukčių arba jų nebuvimu galima teigti, kad *Savarankiškumas ir Ryžtingumas* gali sudaryti ortogonalius konstruktus, kurių *Penkių faktorių modelis* neįjungia. Todėl darome prielaidą apie *Ryžtingumo ir Savarankiškumo* atskirumą nuo asmenybės bruožus vertinančio *Penkių faktorių modelio*. Visgi norint patvirtinti tokią prielaidą ir daryti konkrečias išvadas yra reikalingi išsamesni tyrimai su kitomis tiriamųjų imtimis, pasitelkiant skirtingas vertinimo priemones.

* * *

Profile XT klausimyno Asmenybės bruožų ir Profesinių interesų dalių skirtingų skalių patikimumas yra aukštas ar vidutinis, patvirtintas jų konstrukto validumas. Vadinasi, klausimynas *Profile XT* yra tinkamas taikyti praktiškai ir moksliniams tikslams. Visgi siekiant didesnio išbaigtumo ateityje būtų tikslinga dar kartą peržiūrėti ir koreguoti Asmenybės bruožų dalies *Ryžtingumo* skalę, nes jos patikimumas yra mažiausias ($\alpha = 0,7$) ir ši dimensija stokoja konvergentinio validumo. Taip pat naudinga būtų keisti Asmenybės dalies *Objektyvumo* skalės teiginių turinį, nes šiuo metu ji, kaip rodo tyrimas, stokoja divergentinio validumo. Pastebimas *Objektyvumo* skalės atvirkštinis ryšys su *Neurotiškumo* dimensija, nors to neturėtų būti.

Profile XT yra tikslinga taikyti, kai norima išsiaiškinti asmens bendravimo su kitais gebėjimus, santykį su autoritetais, požiūrį į kitus, energijos lygį, sprendimų priėmimo pobūdį bei jausmų ar logikos vyravimą. Tačiau siekiant išsiaiškinti asmens tikslų nusistatymo ir siekimo įpročius reikėtų rinktis kitą klausimyną. NEO PI-R apima taip pat ir *Sąmoningumo* dimensiją, kuri įeina į *Penkių faktorių modelį*.

IŠVADOS

1. *Profile XT* Asmenybės bruožų dalies skalių patikimumas yra vidutinis arba aukštas. Aukščiausias *Draugingumo* skalės patikimumas ($\alpha = 0,9$). Žemiausias *Ryžtingumo* skalės patikimumas ($\alpha = 0,7$), tačiau jis vertinamas kaip pakankamas.
2. *Profile XT* Profesinių interesų dalies skalių patikimumas yra aukštas išskyrus *Paslaugų* skalę, kurios patikimumas yra vidutinis ($\alpha = 0,76$). Aukščiausias *Technikos* ir *Kūrybos* skalių patikimumas ($\alpha = 0,86$).
3. Patvirtintas *Profile XT* klausimyno Asmenybės bruožų ir Profesinių interesų dalių skalių konstrukto validumas.
4. Asmenybės bruožas *Ekstraversija* geriausiai prognozuoja *Veršlumo* ir *Paslaugų* profesinius interesus. *Atvirumas patyrimui* geriausiai prognozuoja *Kūrybos* interesą, o *Sutariamumas - Paslaugų* interesą.
5. Klausimynu *Profile XT* galima įvertinti *Penkių faktorių modelio* asmenybės bruožų *Ekstraversijos* ir *Sutariamumo* aspektus, bet *Sąmoningumo* bruožo šis klausimynas nevertina.
6. Keliama prielaida, kad *Penkių faktorių modelį* galima būtų papildyti *Savarankiškumo* ir *Ryžtingumo* bruožų aspektais.

LITERATŪRA

1. Holland J. L. Savarankiško profesijos pasirinkimo klausimynas. Lietuvos darbo rinkos mokymo tarnyba, 2001.
2. Žukauskienė R., Barkauskienė R. Lietuviškosios NEO PI-R versijos psichometriniai rodikliai. // *Psichologija*, 2006.
3. Aiken L. R. *Assessment of Personality*. Boston (Mass.): Allyn and Bacon, 1989.
4. Allik J., McCrae R. R. Toward a Geography of Personality Traits: Patterns of Profiles across 36 Cultures // *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 2004; 35;13.
5. Anastasi A., Urbina S *Psychological Testing*. 7 ed. Upper \saddle River, New Jersey, 1997.
6. Asendorpf, J. B., van Aken, M. A. G. Resilient, Overcontrolled, and Undercontrolled Personality Prototypes in Childhood: Replicability, Predictive Power, and the Trait-Type Issue // *Journal of Personality and Social Psychology*, 1999, Vol 77, No. 4, 815-832.
7. Bandura, A. Social cognitive theory of personality // Pervin, L. A., John, O. P. *Handbook of personality: Theory and research* , 1999, pp. 154-196, New York: Guilford.
8. Berings D., Fruyt F. D., Bouwen R. Work values and personality traits as predictors of enterprising and social vocational interests. *Personality and Individual Differences*, 2004, 36, pp. 349-364.
9. Block, J. A Contrarian View of the Five-Factor Approach to Personality Description // *Psychological Bulletin*, 1995, Vol 117, No 2, pp. 187-215
10. Clark D. A., Beck A. T. *Scientific Foundations of Cognitive Theory and Therapy of Depression*. Willey and Sons, Inc, 1999.
11. Costa P. L., McCrae R. R. Domains and Facets: Hierarchical Personality Assessment Using the Revised NEO Personality Inventory. // *Journal of Personality Assessment*, 1995, 64 (1), pp. 21 – 50.
12. Deng C, Armstrong P. I., Rounds J. The fit of Holland's RIASEC model to US occupations // *Journal of Vocational Behaviour*, 2001, 71, pp. 1 – 22.
13. Harris, B. Whatever happened to Little Albert? // *American Psychologist*, 1979, 34, pp. 151-160.
14. Edwards, O. W., Oakland, Th. D. Factorial Invariance of Woodcock-Johnson III Scores for African Americans and Caucasian Americans // *Journal of Psychoeducational Assessment*, 2006, 24, 358.

15. Eisenclas, J. H., Hardini, R., Daud, M. L., Perez, M., Simone, G. G. D., Higginson, I. J., Use of the Palliative Outcome Scale in Argentina: A Cross-Cultural Adaptation and Validation Study. //Journal of Pain and Symptom Management, 2008, Vol 35 No 2.
16. Fernandez, K., Boccaccini, M. T., Noland, R. M. Professionaly Responsibe Test Selection for Spanish-Speaking Cients: A Four-Step Approach for Identifying and Selecting Translated Tests // Professional Psychology: Research and Practice, 2007, Vol. 38, No. 4, pp. 363-374.
17. Fok, H. K., Hui, C. M., Bond, M. H., Matsumoto D., Yoo, S. H., Integrating personality, context, relationship, and emotion type into a model of display rules // Journal of Research in Personality, 2008, 42, pp. 133-150.
18. Fresco, D. M., Moore, M. T., van Dulmen, M. H. M., Segal, Z. V., Ma, S. H., Teasdale, J. D., Williams, J. M. G. Initial Psychometric Properties of the Experience Questionnaire: Validation of a Self-Report Measure of Decentering // Behavior Therapy, 2007, 38, p. 234-246.
19. Gerhardt, M. W., Rode, J. C., Peterson, S. J. Exploring mechanisms in the personality – performance relationship: Mediating roles of self-management and situational constrains // Personality and Individual differences, 2007, 43, pp. 1344-1355.
20. Goldberg, L. R. An alternative „Description of personality“:The Big-Five factor structure. Journal of Personality and Social Psychology, 1993, 59, pp. 1216-1229.
21. Gottfredson, G. D., Holland, J. L. Dictionary of Holland Occupational Codes. Third edition. Psychological Assessment Resources, 1996, Inc.
22. Grice, J. W. Bridging the \idiographic-Nomothetic Divide in Ratings of Self and Others on the Big Five // Journal of Personality, 2004, 72:2.
23. Grimm, S. D., Church, A. T. A Cross-Cultural Study of Responce Bieases in Persoality Measures // Journal in Research in Personality, 1999, 33, pp. 415 – 441.
24. Kalasmaa T., Allik A., Realo A., McCrae R. R. The Estonian Version of the NEO-PI-R: An Examination of Universal and Culture – Specific Aspects of the Five – Factor Model // European Journal of Personality, 2000, 14, pp. 265 – 278.
25. Kasser, t., Ryan, R. M., Further examining the American Dream: Differential correlates of intrinsic and extrinsic goals // Personality and Social Psychology Bulletin, 1996, 22, pp. 280-287.
26. Kreitler S., Kreitler H. The Cognitive Foundations of Personality Traits. Plenum Press, New York and London, 1990.

27. Larson L. M., Borgen F. H. Cvergence of Vocational Onterests and Personality: Examples in an Adolescent Gifted Sample // *Journal of Vocatonal Behavior*, 2002, 60, pp. 91 – 112, 2002.
28. Larson L. M., Rottinghaus P. J., Borgen F. H. Meta Analysis of Big Six Interests and Big Five Personality Factors. // *Journal of Vocational Behaviour*, 2002, 61, pp. 217 – 239.
29. Lilienfield, S. O., Wood, J. M., Garb, H. N. The Scientific status of projective techniques // *Psychological Science in the Public Interest*, 1, 2000.
30. Lindley, P., Bartman, D., Kenneday, N. EFPA Review Model for the Description and Evaluation of Psychological Tests. Test Review Form and Notes for Reviewers. 2005.
31. Lockenhoff C. E., Terracciano A., Bienvenu O. J., Patriciu N. C., Nestadt G., McCrae R. R., Eaton W. W., Costa P. T. Ethnicity, education, and the temporal stability of personality traits in the East Baltimore Epidemiologic Catchement Area study. // *Journal of Reasearch in Personality*, 2007, doi:10.1016/j.jrp.2007.09.004.
32. Mattews. G., Deary I. J. *Personality Traits*. Cambridge University Press, 1998.
33. McCrae, R. R. Reply: 5 Year of Progress: A Reply to Block // *Journal of Reseach in Personality*, 2001, 35, pp. 108-113.
34. McCrae, R. R., Costa, P. T., Busch, C. M. Evaluating comprehensiveness in personality systems: The California Q-Set and the Five-Factor Model // *Journal of Personality*, 1986, 54, pp. 430-446.
35. McCrae R. R., Costa P. T., Martin T. A., Oryol V. E., Rukavishnikov A. A., Senin I. G., Hrebickova M., Urbanek T. Consensual validation of personality traits across cultures. // *Journal of Research in Personality*, 2004, 38, pp. 179 – 201.
36. McCrae R. R., Costa P. T. Personality Trait Structure as a Human Universal // *American Psychologist*, 1997, Vol 52, No 5, pp. 509 – 516.
37. McCrae R. R., John O. P. An introduction to the Five-Factor Model and its applications // *Journal of Personality*. 1992, vol. 60, pp. 175 – 215.
38. JVIS Quick Manual. Sigma Assessment Systems, Inc. 2000.
39. Ostlund, U., Gustavsson, P., Furst, C. J. Translation and cultural adaptation of the Piper Fatigue Scale for use in Sweden // *European Journal of Oncology Nursing*, 2007, Vol 11, Issue 2, pp. 133-140.
40. Pervin, A. L. *The Science of Personality*. Second Edition. Oxford University Press, 2005.
41. Raad, de B., Perugini, M. *Big Five Assessment*. Hogrefe and Huber Publishers. 2002.
42. Reynolds, C. R., Ramsay, C. M. Bias in Psychological Assessment: An Empirical Review and Recommendations // Graham, R. J., Naglieri, J. A. Weiner, I. B. (Ed.) *Handbook of Psychology*, Volume 10, Assessment Psychology. 2003.

43. Roberts, B. W. Plaster or Plasticity: Are Adult Work Experience Associated with Personality Change in Women? // *Journal of Personality*, 1997, 65:2.
44. Rounds, J., Tracey, T. J. Cross-Cultural Structural Equivalence of RIASEC Models and Measures // *Journal of Counseling Psychology*, 1996, Vol 43, Issue 3, pp. 310-329.
45. Saucier, G., Goldberg, L. R. What is Beyond the Big Five? // *Journal of Personality*, 1998, 66:4.
46. The Profile XT Technical Manual. Profiles International, Inc. 2005.
47. Tokar D. M., Thompson M. N., Plaufcan M. R., Williams C. M. Precursors of learning experiences in Social Cognitive Career Theory // *Journal of Vocational Behavior*, 2007, doi:10.1016/j.jvb.2007.08.002.
48. Yoon K., Schmidt F., Ilies R. Cross – Cultural construct validity of the Five – Factor Model of personality among Korean employees // *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 2002, vol. 3, pp. 217 - 235

JAV Profile XT Asmenybės bruožų dalies skalių koreliacija

	Paklusnuas	Savarankiškumas	Objektyvumas	Draugingumas	Prisitaikymas	Pozityvumas	Energingumas	Įtakojimas	Ryžtingumas
Paklusnumas	1,00	-0,67	0,60	0,21	0,65	0,68	-0,39	-0,12	-0,28
Savarankiškumas		1,00	-0,24	-0,12	-0,52	-0,32	0,47	0,29	0,39
Objektyvumas			1,00	0,20	0,36	0,39	-0,25	0,13	0,01
Draugingumas				1,00	-0,02	0,21	0,10	0,43	0,28
Prisitaikymas					1,00	0,50	-0,48	-0,44	-0,48
Pozityvumas						1,00	-0,26	-0,08	-0,18
Energingumas							1,00	0,40	0,81
Įtakojimas								1,00	0,71
Ryžtingumas									1,00

Paryškintu šriftu: $P \leq 0.01$

JAV Profile XT Profesinių interesų dalies skalių koreliacija

	Verslumas	Finansai	Mechanika	Technika	Kūryba	Paslaugos
Verslumas	1,00	0,01	-0,13	-0,05	0,07	0,35
Finansai		1,00	-0,15	0,39	-0,06	0,17
Mechanika			1,00	0,11	-0,09	-0,13
Technika				1,00	-0,09	-0,05
Kūrybos					1,00	0,32
Paslaugos						1,00

Paryškintu šriftu: $p < 0,01$